

ΑΙ ΒΟΛΑΙ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΚΕΑΣ

Μεταξύ τῶν ἐθιμικῶν σχέσεων βοσκῆς, ἐκείνη ἡ ὁποία ἐκίνησε περισσότερο τὴν προσοχὴν ἀπὸ νομικῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ γεωργικοὺκονομικῆς ἐπόψεως, ὑπῆρξεν ἡ εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος ἰσχύσασα, εἰς τινὰ δέ, ὡς λ.χ. τὴν Φθιώτιδα¹, τὴν Σκῦρον², ὄρισμένα σημεῖα τῆς Μάνης³, καὶ μέχρι σήμερον ἰσχύουσα⁴, κατὰ τὴν ὁποίαν—ἐν γενικαῖς γραμματαῖς—ἐπὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀπεριφράκτου ἀγροῦ εἰς ἓν μὲν πρόσωπον ἀνήκει τὸ δικαίωμα καλλιέργειας, εἰς ἕτερον δὲ τὸ τῆς βοσκῆς τῆς μετὰ τὸν θερισμὸν καὶ ἀποκομιδὴν τῶν καρπῶν ἀπομενούσης καλάμης, ὡς καὶ τοῦ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀγροναπαύσεως (οὔσης ὑποχρεωτικῆς) φυομένου ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοφυοῦς χόρτου⁵. Ἀμφοτέρω δὲ τὰ δικαιώματα ταῦτα, ἀνεξάρτητα τελείως ἀλλήλων, εἶναι κληρονομητὰ καὶ ἀπαλλοτριωτὰ κεχωρισμένως.

Τὸ ἐθιμικὸν τοῦτο δικαίωμα παρέσχεν εἰς τοὺς Ἕλληνας νομικοὺς καὶ τὰ δικαστήρια πολλὴν ἀμηχανίαν, διότι, ἐμφανίζον διχασμὸν τῆς κυριότητος, παρίσταται ἀπροσάρμοστον πρὸς τὴν νομικὴν ἀρχὴν τοῦ βυζαντινο-ρωμαϊκοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ τοῦ νεωτέρου, τοῦ ἐνιαίου, δηλονότι, καὶ ἀδαιρέτου τῆς κυριότητος ἐπὶ τῶν ἀκινήτων, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ πρὸς τὴν ἑτέραν ἀρχὴν *superficies solo cedit* τοῦ δικαίου τούτου.

Παρὰ τὸ ἐνδιαφέρον ὅμως, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει τὸ ἐν λόγῳ ἐθιμον, δὲν ἐξητάσθη μέχρι σήμερον ἐπαρκῶς, ἀλλὰ μόνον περιορισμένως, ἀπὸ τῆς

---

¹ Περὶ αὐτοῦ βλ. Γνωμοδότησιν Π. Παπαρηγοπούλου, Ἰ. Εὐκλείδου, εἰς Θέμιδα Ἀγγελοπούλων, Α', 538.—Νόμον 5091/1931/ καὶ Π.Δ. τῆς 13/25-5-1932, ἀντικατασταθέντα διὰ τοῦ Α.Ν. 1028/1946/ «περὶ καταργήσεως χωριστῶν δικαιωμάτων χορτονομῆς», κυρωθέντος καὶ τροποποιηθέντος ὑπὸ τοῦ Ν. 187 τῆς 4/9-12-1946.

² Μιχ. Στεφανίδου, Τὸ ἐθιμικὸν δικαίωμα τῆς χορτονομῆς ἐπὶ ἀλλοτρίου ἐδάφους, εἰς Ἐπιθεώρησιν Τοπικῆς Αὐτοδιοικήσεως, περιοδ. Β', ἔτος ΙΘ', τευχ. α' (Ἀθῆναι, 1940), 55 ἐπ.—Ἀπόφασιν Πρωτοδ. Χαλκίδος 916/1908/, εἰς Θέμιδα Ἀγγελοπούλων, ΚΑ', 48.

³ Ἰ. Τσιγκοεράκου, Δικαίωμα χορτονομῆς ἐξ ἐθίμου, εἰς περιοδικὸν «Δικαστικὴ», Β' (1930), μέρος Γ', 5.

⁴ Ἐφ' ὅσον ὑφίστατο κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος (ἄρθρ. 59 Εἰσαγωγικοῦ νόμου Ἀ.Κ. ὑπ' ἀριθ. 2783/1941/).

⁵ Ἀπὸ ἐπόψεως ἰσχύοντος δικαίου βλ. Χρ. Θεβαίου, Ἐθιμογενὴς κοινοχρησία βοσκῆς, εἰς Ἀρχεῖον Ἰδιωτικοῦ Δικαίου, 3 (1936), 485 ἐπ.—Τοῦ αὐτοῦ, Ἑλληνικὸν Γεωργικὸν Δίκαιον, τόμ. Α' (Ἀθῆναι, 1949), 146 ἐπ.

ἐπόψεως κυρίως τῆς ἐφαρμογῆς του, ἢ δὲ ἐπ' αὐτοῦ νομολογία τῶν κατωτέρων δικαστηρίων δὲν ὑπῆρξε παγία. Ἡ καταγωγή καὶ ἡ ἱστορική ἐξέλιξις τοῦ ἔθιμου τούτου εἰς τὴν Ἑλλάδα παραμένει ἄγνωστος. Κατ' ἀκολουθίαν, πᾶσα προσπάθεια διὰ τὴν ἐξακρίβωσιν τούτων δὲν δύναται παρὰ νὰ εἶναι χρήσιμος διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς νομικῆς του φύσεως.

Ἐνταῦθα δὲν προτιθέμεθα νὰ ἐρευνήσωμεν τὰ κατὰ τὸ ἔθιμον εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὰ ὁποῖα ἀπαντᾷ· θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὴν νῆσον Κέα, εἰς τὴν ὁποῖαν ἀνευρίσκεται ἐπίσης, καὶ θὰ τὸ ἐξετάσωμεν ἀπὸ τοῦ σημείου, καθὼ αἱ σχετικαὶ πηγαὶ μᾶς βοηθοῦν ἐπαρκῶς. Θὰ τὸ συσχετίσωμεν δὲ καὶ πρὸς τὸ τῶν ἄλλων μερῶν, εἰς τὰ ὁποῖα εἶναι γνωστὴ ἡ ὑπαρξις του, ἐφ' ὅσον τοῦτο συμβάλλει εἰς τὴν διασάφησίν του.

Ἐκ τῶν ἱστορησάντων τὰ κατὰ τὴν νῆσον Κέα ἀναφέρουν τὸ ἔθιμον ὁ Ἀντώνιος Μηλιαράκης¹ καὶ ὁ Ἰω. Ψύλλας².

Ἐκ τούτων, ὁ πρῶτος γράφει σχετικῶς: «Ἐπὶ μεγάλης ἐκτάσεως κτημάτων συμβαίνει νὰ ὑπάρχωσι δύο κύριοι, ὧν ὁ μὲν ἔχει τὴν κυριότητα, ὁ δὲ τὸ δικαίωμα τῆς νομῆς, τοῦτο δὲ τὸ δικαίωμα λέγουσι *βολήν*» ἐπομένως «ὅταν θερίσῃ ὁ κύριος τοῦ κτήματος τοὺς δημοτριακοὺς καρπούς, δὲν δύναται νὰ δώσῃ εἰς τὰ ζῶα αὐτοῦ τὴν ἐναπολειπομένην καλαμιά, διότι ἀνήκει εἰς ἄλλον, ἔχοντα ἐπ' αὐτῆς κυριότητα ἢ ἔχοντα τὴν *βολήν*».

Ὁ δὲ Ἰ. Ψύλλας, στηριζόμενος εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὀνομασίαν τοῦ ἔθιμου «*βολή*», θεωρεῖ πιθανώτερον ὅτι τοῦτο ἐγεννήθη κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, «παρέμεινε δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἐνετικῆς κατακτήσεως καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας, διότι συνέφερον εἰς τοὺς κατακτητὰς νὰ ἀφήσουν εἰς τοὺς ὑποδουλωθέντας μεγάλας ἐκτάσεις γαιῶν ἀπεριτεχνίστων καὶ ἀδένδρων, εἰς οὓς παρεχωρήθη καὶ τὸ δικαίωμα νὰ σπείρωσι καὶ νὰ θερίζωσιν, ἀλλὰ τὸ χόρτον ἐπεφύλαξαν διὰ τὰ ποίμνιά των. Ἐξ οὗ συνέβη ἐπὶ τῶν ἀδένδρων καὶ ἀπεριτεχνίστων τούτων ἐκτάσεων τῆς *βολῆς* πλεῖστοι ὅσοι νὰ ὑπάρχωσι κύριοι ἐπὶ τῆς *βολῆς*, εἰς πολλὰ χωράφια διαιρουμένης, ὧν ἕκαστον ἄλλον κύριον εἶχεν, ἢ δὲ *βολή*, ἐκ πολλῶν χωραφίων ἀποτελουμένη, ἕνα ἀνεγνώριζε κύριον τοῦ χόρτου, εἰς ἣν ἔβασκεν ἀκωλύτως τὰ ποίμνιά του. Ὑπῆρχον ἐπομένως πολλοὶ κύριοι, οἱ μὲν τοῦ σπείρειν καὶ θερίζειν, ἕκαστος εἰς τὸ χωράφιόν του, τὸ σύνολον τῶν ὁποίων ἐπετέλει τὴν *βολήν*, ὁ δὲ τοῦ χόρτου ἐφ' ὅλης τῆς *βολῆς* ἢ τοῦ συνόλου τῶν χωραφίων, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται ἡ *βολή*... Ὁ

¹ Ὑπομνήματα περιγραφικὰ τῶν Κυκλάδων νήσων κατὰ μέρος. Ἄνδρος, Κέως (Ἀθήναι, 1880), 243.

² Ἱστορία τῆς νήσου Κέας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς (Ἀθήναι, 1920), 162 ἐπ. καὶ 287.

»κύριος τοῦ χωραφίου δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ περιτειχίζη αὐτό...»¹. Κατωτέρω δὲ ὁ ἴδιος λέγει: «Ἡ βολή... ἀπαρτιζομένη ἐκ πολλῶν ἀγρῶν, »ἀνηκόντων εἰς διαφόρους ἰδιοκτητίας, εἶναι κτήμα ἐτέρου, ὅστις εἶναι κύριος »τῆς χορτονομῆς. Ἄρα ἕκαστος ἀγρὸς ἐν τῇ βολῇ ἔχει δύο κυρίους. Ὁ μὲν »εἶναι κύριος τοῦ ἀγροῦ, δυνάμενος νὰ σπείρη καὶ νὰ θερίζη, νὰ πωλῇ αὐτὸν »καὶ νὰ διαθέτῃ κληρονομικῶς. Ὁ δὲ εἶναι κύριος τῆς χορτονομῆς δυνάμενος »ἐπίσης νὰ πωλῇ αὐτὴν καὶ διαθέτῃ κατὰ βούλησιν»².

Οὕτω περιγράφουν τὸ ἔθιμον τῆς βολῆς οἱ ἱστορικοὶ τῆς νήσου.

Πλὴν ὅμως τῶν πληροφοριῶν τῶν συγγραφέων τούτων, ὑπάρχουν καὶ διάφορα ἀνέκδοτα ἔγγραφα ἀφορῶντα εἰς τὰς βολὰς τῆς Κέας, τὰ ὁποῖα διαφωτίζουν ἀρκούντως τὰ κατ' αὐτὰς εἰς τρόπον, ὥστε νὰ ἀποτελοῦν βάσιν ἐπαρκῆ πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἀμέσου προελεύσεώς των.

Κατὰ τὴν Καποδιστριακὴν ἐποχὴν τὸ ζήτημα τῶν βολῶν τῆς νήσου ἀπησχόλησεν εἰς δύο περιπτώσεις τὴν Κυβέρνησιν. Πρῶτον μὲν, κατὰ τὸ ἔτος 1828, ὅτε πρόσφυγες ἐκ τῆς γειτονικῆς Καρύστου καὶ τῶν Στύρων κατέφυγον εἰς τὴν Κέα μετὰ τῶν ποιμνίων των καὶ ἔβοσκον εἰς τὰς νομάς τῆς, ἀρνηθέντες τὴν πληρωμὴν εἰς τοὺς κυρίους αὐτῶν ἀποζημιώσεως διὰ τὴν βοσκήν, δευτέρον δέ, κατὰ τὰ ἔτη 1829, 1830 καὶ 1831, ὁπότε οἱ κύριοι τῆς καλλιεργείας τῶν ἀγρῶν τῆς νήσου—οἱ ὁποῖοι ἀγροὶ ἀπετέλουν τὰς βολὰς—ἐξηγήθησαν κατὰ τῶν ἰδιοκτητῶν τούτων καὶ ἐζήτησαν ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν νὰ ἀπαλλάξῃ τὰ κτήματά των ἀπὸ τοῦ δικαιώματος τῆς χορτονομῆς, προσεφέροντο δὲ νὰ πληρώνουν εὐχαρίστως εἰς τὸ Δημόσιον φόρον βοσκῆς ἀντὶ τοῦ μέχρι τοῦδε πληρωνομένου μισθώματος πρὸς τοὺς ἰδιοκτητὰς τῶν βολῶν.

Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἡ Κυβέρνησις διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 722 τῆς 5 Μαΐου 1828 ἐγγράφου τῆς³ ἀνεγνώρισεν εἰς τοὺς ἰδιοκτητὰς τῶν βοσκῶν τὸ δικαίωμα νὰ ἀποζημιωθοῦν ὑπὸ τῶν προσφύγων Καρυστίων διὰ τὴν νομὴν, ἀλλὰ λόγῳ τῶν δεινοπαθημάτων τῶν τελευταίων ὑπέδειξεν εἰς τοὺς πρώτους, νὰ ἀρκεσθοῦν νὰ τοὺς πληρωθῇ τὸ ἡμισυ τοῦ καθωρισμένου διὰ τὰς βολὰς μισθώματος. Τοῦτο ἐδέχθησαν οἱ ἰδιοκτητῆται.

Οἱ πρόσφυγες ὅμως φαίνεται ὅτι ὄχι μόνον δὲν ἀπεδέχθησαν εὐχαρίστως τὰς εὐνοϊκὰς δι' αὐτοὺς ὑποδείξεις τῆς Κυβερνήσεως, ἀλλὰ παρέσυρον διὰ τῆς στάσεώς των καὶ τοὺς ἐντοπίους ποιμένας, οἱ ὁποῖοι, ἐνῶ ἀρχικῶς ἐνεφανίσθησαν σύμμαχοι τῶν δικαιούχων τῶν βολῶν κατὰ τῶν προσφύγων⁴,

¹ Ἐνθ' ἀν., 162.

² Ἐνθ' ἀν., 287.

³ Τὸ ἔγγραφο τοῦτο βλέπε εἰς τὸ ἐν τέλει τῆς παρουσίης Παράρτημα ὑπ' ἀριθ. 1. Εἰς τὸ Παράρτημα τοῦτο δημοσιεύομεν μὲ ἀύξοντα ἀριθμὸν τὰ σχετικὰ μὲ τὰς βολὰς ἔγγραφα, τὰ μὴ καταχωρίζομενα ἐν ἀποσπάσματι εἰς τὸ κείμενον.

⁴ Βλ. εἰς Παράρτημα ὑπ' ἀριθ. 2 καὶ 6 ἔγγραφα.

μετέπειτα ἤρνοῦντο καὶ οὗτοι νὰ πληρῶνουν τὸ μίσθωμα τῆς βοσκῆς εἰς τοὺς ἰδιοκτητὰς αὐτῆς. Προσέτι δὲ ἐζήτησαν ρητῶς καὶ τὴν κατάργησιν τῶν βολῶν, ὑποβαλόντες πρὸς τοὺς ἐν τῇ Συνελεύσει Πληρεξουσίου των ὑπόμνημα ὑπὸ ἡμερομηνίαν 26 Αὐγούστου 1829¹, διὰ τοῦ ὁποίου τοὺς ἐζήτησαν νὰ ἐνεργήσουν σχετικῶς παρὰ τῆ Κυβερνήσει.

Πρὸ τῆς ὑποβολῆς τοῦ ὑπομνήματος τῶν καλλιεργητῶν, καὶ οἱ ἰδιοκτητῆται τῶν βολῶν εἶχον ἀπευθυνθῆ δι' ἀναφορᾶς των πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ἐπικαλούμενοι τὴν προστασίαν της κατὰ τῶν ἰδιοκτητῶν τῆς καλλιεργείας τῶν ἀγρῶν².

Ἡ Κυβέρνησις ἀμφοτέρως τὰς πρὸς αὐτὴν ἀναφορὰς τῶν ἐνδιαφερομένων ἀπέστειλε πρὸς τὸν Ἐκτακτὸν Ἐπίτροπον τῶν Βορείων Κυκλάδων, ζητοῦσα νὰ τὴν πληροφορήσῃ ἐπὶ τῶν ἐν αὐταῖς διαλαμβανομένων. Εἰς ἀπάντησιν ὁ Ἐκτακτὸς Ἐπίτροπος ὑπέβαλε τὸ ὑπ' ἀριθ. 4903 τῆς 17 Ὀκτωβρίου 1829 ἔγγραφόν του, διὰ τοῦ ὁποίου ἀρκεῖται νὰ παρίσχη πρὸς τὴν Γενικὴν Γραμματείαν τῆς Ἐπικρατείας πληροφορίας περὶ τοῦ ἐθίμου τῶν βολῶν, ἀρνεῖται ὅμως νὰ ἐκφέρῃ γνώμην περὶ τῆς δοτέας εἰς τὸ ζήτημα λύσεως³.

Ἡ ἄρνησις τῆς πληρωμῆς μισθώματος διὰ τὴν βοσκὴν ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν τῆς καλλιεργείας τῶν χωραφίων καὶ ἡ ἀξίωσις των περὶ καταργήσεως τῶν βολῶν ὑπῆρξεν ἀφορμὴ νὰ ἐπέλθῃ ἀναστάσις εἰς τὴν νῆσον, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι διηρέθησαν εἰς δύο ἀντιμαχομένας μερίδας, εἰς τὴν τῶν γεωργῶν ἀφ' ἑνός, καὶ τὴν τῶν ἰδιοκτητῶν τῶν βολῶν ἀφ' ἑτέρου.

Τὰ διεστῶτα ἐπεχείρησαν νὰ συμβιβάσουν κατὰ τὸ ἔτος 1830 αἱ τοπικαὶ Ἀρχαί. Πρὸς τοῦτο ὁ Διοικητὴς Ἄνδρου καὶ Κέας ἀπηύθυνε τὴν ὑπ' ἀριθ. 414 καὶ ἀπὸ 2 Ὀκτωβρίου 1830 Διακήρυξίν του⁴ πρὸς τοὺς κατοίκους καὶ παροίκους τῆς νήσου Κέας, διὰ τῆς ὁποίας, μετὰ μακρὸν πρόλογον, ἀναφέρει καὶ τὰ ἐξῆς ἐνδιαφέροντα ἀμέσως τὸ ζήτημα : «...Ἐπὶ τούτοις ὀφείλω νὰ σᾶς »διακοινώσω ὅτι ἡ ἰδιοκτησία ἐκάστου εἶναι ἱερὰ καὶ ἀπαραβίαστος, ὅτι οἱ »θεῖοι καὶ πολιτικοὶ νόμοι τὴν ὑπερασπίζονται. Προσκαλοῦνται λοιπὸν καὶ »προτρέπονται παρὰ τῆς Διοικήσεως ταύτης οἱ πολῖται, ποιμένες, κάτοικοι »καὶ πάροικοι τῆς Νήσου ταύτης, ὅσοι νέμονται καὶ σφετερίζονται αὐθαιρέ- »τως καὶ δυναστικῶς τὰς κτηνοβοσκὰς τῶν ἀποχωραφίων κοινῶς δὲ [βολῶν] »ν' ἀποδώσουν πρὸς τοὺς νομίμους ἰδιοκτητὰς αὐτῶν, ὅσα χρεωστοῦνται πρὸ »δύο ἡδὴ χρόνων καὶ νὰ συμβιβασθοῦν τὰ μέρη κατὰ τὴν Δικαιοσύνην καὶ »ἐπιείκειαν⁵ νὰ συμφωνήσουν τοῦ λοιποῦ μὲ τοὺς ἰδιοκτητὰς τῶν διαληφθέν-

¹ Ὅρα τοῦτο εἰς Παράρτημα ὑπ' ἀριθ. 2.

² Τὴν ἀναφορὰν ταύτην τῶν βολιστῶν δὲν ἀνεύρομεν.

³ Ταύτην δὲν δημοσιεύομεν ὡς μὴ προσθέτουσαν νέον τι ἐνδιαφέρον τὸ θέμα.

⁴ Καὶ τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἀπόκειται εἰς τὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους.

»των (sic) Βολῶν περὶ τοῦ ἐνοικίου αὐτῶν, παύοντες εἰς τὸ ἐξῆς τοῦ ν' ἀπαι-
 »τῶσιν ἀβασίμως καὶ νὰ σφετερίζωνται μὲ τὸ δικαίωμα τοῦ ἰσχυροτέρου τὴν
 »ἰδιοκτησίαν τῶν ἄλλων ἐπὶ τὰς ρηθείσας βολάς, τὰς ὁποίας οἱ μὲν ἔχουν
 »ἀγορασμένας, οἱ δὲ προικισμένας ἐξ ἀμνημονεῦτων αἰῶνων—διὰ τοὺς ἔκτε-
 »θέντας λόγους... Ὁ Διοικητὴς Ν. Γαζέτης».

Ἡ προσπάθεια αὕτη τοῦ Διοικητοῦ ἀπέμεινε ἀκαρπός, διότι ὁ διορι-
 σθεὶς εἰς Κέα παρὰ τῆς Κυβερνήσεως κατὰ τὸ ἔτος 1830 ἐξ ἀφορμῆς ἀκρι-
 βῶς τοῦ ζητήματος τούτου Διοικητικὸς Τοποτηρητὴς εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 97 καὶ
 ἀπὸ 8 Ἀπριλίου 1831 ἐγγραφόν του πρὸς τὸν Διοικητὴν Ἀνδρου καὶ Κέας
 ἀναφέρει, μεταξὺ ἄλλων, καὶ τὰ ἐξῆς: «...Ἡ ὑπόθεσις τῶν βολῶν διήρσεν
 »ἤδη καὶ τοὺς οἰκοκυροὺς λεγομένους (γεωργοὺς) καθ' ὅλων τῶν προκρίτων
 »τῶν ἔχόντων τὰς βολάς, δηλονότι ἐκατέρων τῶν ἀναφερομένων μερῶν τῶν
 »Προκρίτων...»¹.

Κατόπιν τῆς ἀποτυχίας τοῦ ἐπιχειρηθέντος συμβιβασμοῦ ὑπὸ τῶν τοπι-
 κῶν Ἀρχῶν, δὲν ἀπέμενε πρὸς ρύθμισιν τοῦ ζητήματος παρὰ ἡ ἄμεσος ἐπέμ-
 βασις τῆς Κυβερνήσεως. Πράγματι δὲ ἐπελήφθη αὕτη τῆς ὑποθέσεως καὶ ἐζή-
 τησε κατ' ἀρχάς παρὰ τοῦ Διοικητικοῦ Τοποτηρητοῦ Κέας νὰ πληροφορηθῇ
 λεπτομερῶς πῶς ἔχουν τὰ τοῦ ἐθίμου τῶν βολῶν, καίτοι περὶ αὐτοῦ ὑπῆρχον
 παρὰ τῇ Κυβερνήσει προηγούμεναι ἀναφοραὶ διαφόρων Ἀρχῶν².

Οὗτος ὑπέβαλε μετ' ὀλίγον πρὸς τὸν Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος τὰς ὑπ'
 ἀριθ. 135 καὶ 137 τῆς 29 Ἀπριλίου 1831 σχετικὰς ἀναφορὰς του. Δι' αὐτῶν
 παρῆχει ὅσας πληροφορίας συνέλεξε προσωπικῶς περὶ τῶν βολῶν, τάσσεται
 ὑπὲρ τῶν ἀπόψεων τῶν καλλιεργητῶν τῶν ἀγρῶν καὶ ἐκφράζει τὴν γνώμην,
 ὅπως ἡ Κυβέρνησις καταργήσῃ τὰς βολὰς καὶ τὰς κάμη ἐθνικὰς νομάς, διὰ
 τὰς ὁποίας νὰ πληρῶνουν οἱ ποιμένες εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ταμεῖον.

Ἐκ τῶν ἀναφορῶν τούτων, εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 135 ὁ Τοποτηρητὴς συν-
 ἦψεν ἀντίγραφον τοῦ ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθ. 722 τῆς 5 Μαΐου 1828 ἐγγράφου
 τῆς Γενικῆς Γραμματείας, ὑπομνήματα τῶν ἀντιμαχομένων μερίδων καὶ ἀντί-
 γραφα ἐγγράφων περιεχόντων δικαιοπραξίας ἐπὶ βολῶν³.

¹ Ἐκ τοῦ ἐγγράφου τούτου ἐξάγεται προσέτι ὅτι παρέμενε καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν
 αὐτὴν εἰς τὴν Κέα ἡ διάκρισις τῶν κατοικῶν εἰς τάξεις. Περὶ τῆς διακρίσεως ταύ-
 της βλέπε Ἰ. Ψύλλα, Ἐνθ' ἀν., 204 ἐπ.

² Περὶ τοῦ ἐθίμου τῶν βολῶν μεταξὺ τῶν ἄλλων ὑπῆρχεν εἰς χεῖρας τῆς Κυβερ-
 νήσεως ἡ ὑπ' ἀριθ. 549 καὶ ἀπὸ 19 Δεκεμβρίου 1829 ἔκθεσις τῆς Ἐπαρχιακῆς Δημο-
 γεροντίας Κέας πρὸς τὸν Ἐκτακτὸν Ἐπίτροπον Βορείων Κυκλάδων, τὴν ὁποίαν οὗτος
 εἶχε διαβιβάσει εἰς τὴν Κυβέρνησιν διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 5381 τῆς 30 Δεκεμβρίου 1829
 ἀναφορᾶς του, βεβαιῶν ἐν ταύτῃ ὅτι τὰ ἐν τῇ ἄνω Ἐκθέσει τῆς Δημογεροντίας ἐκτι-
 θέμενα «συμφωνοῦν πλήρως μὲ τὰ ὅσα ἐπληροφορήθη ἐπιτοπίως ἡ Ἐκτακτος Ἐπι-
 τροπεία». Τὴν διαφωτιστικὴν ταύτην Ἐκθεσιν βλέπε εἰς Παράρτημα ἀριθ. 3.

³ Τὴν ἀναφορὰν ταύτην, ὡς καὶ πάντα τὰ συνημιμένα εἰς αὐτὴν ἐγγράφα—ἐξαι-

Ὁ Ι. Καποδίστριας, λαβὼν τὰς ἀναφορὰς τοῦ Τοποτηρητοῦ τῆς Κέας μετὰ τῶν ἐν αὐταῖς ἐγγράφων, πρὶν ἢ ἀποφασίσῃ, ἐζήτησε προφορικῶς γνωμοδοτήσιν τοῦ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Γραμματέως Ἰωάννου Γ. Γενατᾶ, ὁ ὁποῖος καὶ τοῦ ὑπέβαλεν ἐγγραφοῦν μακροσκελῆ τοιαύτην¹.

Ἡ γνωμοδότησις αὕτη στηρίζεται εἰς τὰ ὑπὸ τῶν Γάλλων συγγραφέων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης διδασκόμενα σχετικῶς μὲ τὴν *vaine rature*, ὡς αὕτη εἶχε διαμορφωθῆ εἰς τὸ γαλλικὸν ἔθιμικὸν δίκαιον (*droit coutumier*).

Βάσει τῆς γνωμοδοτήσεως ταύτης ἀπηύθυνεν ὁ Κυβερνήτης πρὸς τὸν Τοποτηρητὴν τῆς Κέας τὸ ἀπὸ 23 Μαΐου 1831 ἐγγραφοῦν του², διὰ τοῦ ὁποῖου τοῦ παραγγέλλει νὰ ζητήσῃ «παρὰ τῶν ἀπαιτούντων τὴν διατήρησιν τῶν βολῶν» τὰς ἐξομολογήσεις τῶν ἐγγράφων, πρὸς βεβαίωσιν τοῦ ὅτι ὑπόκεινται εἰς τὸ ἔθιμον τὰ χωράφια, ἐφ' ὅσον εἶναι ἀπερίφρακτα, ὡς δὲ περιτειχισθῶν, λύεται καὶ παύει τὸ δικαίωμα τῆς χορτονομῆς. Μὲ ἄλλους λόγους, ἐὰν οἱ καλλιερῶνται τῶν ἀγρῶν ἠδύναντο ἐλευθέρως νὰ τοὺς περιφράξουν.

Ποία ὑπῆρξεν ἡ ἀπάντησις τοῦ Τοποτηρητοῦ εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο τῆς Κυβερνήσεως, δὲν γνωρίζω.

Σχετικῶς μὲ τὸ ἱστορικὸν τοῦ ζητήματος, ἐκ τῆς ἀνωτέρω, γνωμοδοτήσεως καὶ τοῦ ἀπὸ 23 Μαΐου 1831 ἐγγράφου τοῦ Κυβερνήτου, προκύπτει ὅτι δὲν εἶχε πεισθῆ ἡ Κυβέρνησις, ἐὰν οἱ δικαιοῦχοι τῆς καλλιερῆς τῶν χωραφίων εἶχον ἢ ὄχι τὸ δικαίωμα τῆς περιφράξεώς των, ὥστε νὰ κριθῆ, ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ καταχρηστικῆς δουλείας βοσκῆς (*vaine rature*) ἢ περὶ γνησίας τοιαύτης (*droit de raturage*). Πάντως ὁ Γενατᾶς ὡς νομικὸς ἐθεώρει ὅτι τὸ ζήτημα ἔπρεπε ν' ἀντιμετωπισθῆ συμφώνως πρὸς τὰ περὶ αὐτοῦ ἐν Γαλλίᾳ κρατήσαντα.

Ἐπίσης πρὸ πάσης περαιτέρω ἐρεῦνης μας περὶ τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς φύσεως τοῦ δικαιώματος τῶν βολῶν, ἄς προσθέσωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν ὑπαρχουσῶν πληροφοριῶν ἀναφορικῶς μὲ τὸ ζήτημα τοῦ δικαιώματος τῆς περιφράξεως τοῦ χωραφίου ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτητοῦ τῆς καλλιερῆς αὐτοῦ.

Ὁ Τοποτηρητὴς Κέας εἰς τὴν ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθ. 135 τῆς 5 Μαΐου 1831 ἀναφορὰν του περιγράφων τὰς βολὰς ἀναφέρει ὅτι «ὑπόκεινται εἰς τὸ τοιοῦτον παράδοξον ἔθος τὰ χωράφια, καθόσον εἶναι ἀπερίφρακτα, ὡς δὲ περιτειχισθῶσι λύεται καὶ παύει τὸ δικαίωμα τῆς χορτονομῆς, καὶ ὁ ἔχων τὴν

ρέσει τοῦ Καταλόγου τῶν βολῶν καὶ τῆς ὑπ' ἀριθ. 414 Διακηρύξεως τοῦ Διοικητοῦ Ἄνδρου καὶ Κέας, τῆς ὁποίας ἀπόσπασμα κατεχωρίσαμεν ἀνωτέρω—βλέπε εἰς Παράρτημα ὑπὸ τοὺς ἀριθμοὺς 4 - 16.

¹ Βλ. ταύτην εἰς Παράρτημα ἀριθ. 17. Ἐκ τοῦ δημοσιευομένου κειμένου της παραλείπονται τὰ ἐν αὐτῇ ἀντιγραφόμενα ὑπὸ τοῦ Γενατᾶ μακρὰ χωρία ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν ἐπικαλουμένων εἰς αὐτὴν Γάλλων συγγραφέων.

² Παράρτημα ἀριθ. 15.

»βολὴν δὲν δύναται πλέον νὰ ζητῆ διὰ τὸ περιφραγμένον ἐκεῖνο χωράφιον
 »τίποτε, ἀλλ' ὁ ἰδιοκτῆτης νέμεται συνάμα καὶ τὸ χόρτον του». Οἱ δὲ ἰδιο-
 κτῆται τῆς καλλιέργειας τῶν χωραφίων εἰς τὸ ἀπὸ 26 Αὐγούστου 1829 ὑπό-
 μνημά των πρὸς τοὺς πληρεξουσίου των¹ γράφουν καὶ τὰ ἑξῆς: «...καὶ
 »ἐπειδὴ ὅλοι οἱ γεωργοὶ ἔχουν ζῶα, καθότι χωρὶς ζῶα νὰ ζήση γεωργὸς δὲν
 »ἔμπορεῖ, βιαζόμεθα οἱ ἀτυχεῖς νὰ κτίζωμεν ὅλα τὰ παλαιοχώραφα, καὶ νὰ
 »τὰ κτίζωμεν ὅχι μὲ χαμηλοὺς τοίχους, ἀλλὰ νὰ εἶναι σχεδὸν ὑψηλότεροι τοῦ
 »ἀνθρωπίνου σώματος...»².

Ποῖα ἦσαν αἱ ἀπόψεις τῶν δικαιούχων τῶν βολῶν ἐπὶ τοῦ σημείου
 τούτου, ἀγνοοῦμεν, διότι εἰς τὰς ἀνευρεθείσας ἀναφορὰς τούτων πρὸς τὴν
 Κυβέρνησιν οὔτε γίνεται οὔτε ὑπῆρχεν ἀνάγκη, καθ' ὃν χρόνον συνετάχθησαν
 αὐταί, νὰ γίνῃ λόγος περὶ αὐτοῦ.

Τὸ ἀσαφὲς καὶ ἀόριστον τῆς ἐκθέσεως τοῦ Τοποτηρητοῦ Κέας τῆς ὑπ' ἀ-
 ριθ. 135 ἀναφορᾶς του, ὡς πρὸς τὰς προϋποθέσεις τῆς περιφράξεως τῶν
 ἀγρῶν, δὲν ἔπεισε τὴν Κυβέρνησιν περὶ τοῦ ἐπιτραπετοῦ εἰς τὸν κύριον τῆς
 καλλιέργειας κατ' ἐλευθέραν βούλησίν του τῆς ἐνεργείας τοιαύτης. Εὐλόγως δὲ
 ἀμφέβαλλεν αὐτὴ περὶ τούτου, διότι εἰς τὰ ὑποβληθέντα πρὸς τὸν Τοποτηρη-
 τὴν Κέας ὑπομνήματα τῶν ἀντιφερομένων μερῶν³ οὐδεμία γίνεται μνεῖα
 περὶ περιφράξεως καὶ τῶν προϋποθέσεων τῆς, δὲν ἀπέκλειε δὲ ὁ Γενατᾶς
 «*δολιότητας*» τῶν ἐνδιαφερομένων⁴.

Φαίνεται δὲ ὅτι πράγματι ὑπῆρχε διαφορὰ ἀντιλήψεων ἐπ' αὐτοῦ, διότι
 ἐκ τῶν μεταγενεστέρως ἀσχοληθέντων περὶ τῶν βολῶν, ὁ μὲν Α. Μηλιαρά-
 κης⁵ σημειοῖ: «Εἶναι δὲ παράδοξος καὶ ὁ τρόπος τῆς ἀπωλείας τοῦ δικαιοῦ-
 »ματος τούτου τῆς βολῆς, διότι ἀπόλλυται, ὅταν ὁ κύριος τοῦ κτήματος περι-
 »τειχίσῃ διὰ περιβόλου τὸν ἀγρὸν αὐτοῦ, ὅπερ δὲν εἶναι πάντοτε εὐκόλον ἐπὶ
 »μεγάλων ἐκτάσεων». Ὁ δὲ Ἰ. Ψύλλας⁶, ὁ ὁποῖος, ὡς ἐντόπιος, ἐγνώριζε
 καλύτερον ἀπὸ τὸν Μηλιαράκην τὰ τῶν βολῶν, βεβαίωσι ἀντιθέτως ὅτι: «Ὁ
 »κύριος τοῦ χωραφίου δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ περιτειχίσῃ αὐτό, ἀλλ' ἀπὸ
 »τῶν χρόνων τῆς Ἐλευθερίας οἱ ἔχοντες τὰ χωράφια ἤρχισαν νὰ περιτειχί-
 »ζουν αὐτὰ ἀυθαιρέτως καὶ διὰ τοῦτο αἱ βολαὶ ἐσμικρύνθησαν καὶ τὰ πολυ-
 »πληθῆ ποιμίνα ἤλαττώθησαν καὶ ἐπανήλθομεν κατὰ τοῦτο εἰς τοὺς χρόνους

¹ Παράρτημα ἀριθ. 2.

² Παράρτημα ἀριθ. 4.

³ Βλέπε ταῦτα εἰς Παράρτημα ὑπ' ἀριθ. 5 καὶ 6.

⁴ Παράρτημα ἀριθ. 17.

⁵ Ἐνθ' ἀν., 243.

⁶ Ἐνθ' ἀν., 162/3.

»τῶν ἀρχαίων, ὅτε ἕκαστος γεωργὸς ἔτρεφεν ὀλίγα πρόβατα, ὡς ἱστορεῖ ὁ »Αἰσχυλίδης».

Περὶ τοῦ ζητήματος ὅμως τούτου πλειότερα κατωτέρω.

Καθὼς ἐκθέτει ὁ Ψύλλας, ἐν Κέα ἐκάστη βολή περιελάμβανε πολλὰ χωράφια διαφόρων καλλιεργητῶν, ἦτο, τουτέστι, πολὺ μεγαλύτερας ἐκτάσεως τῶν συνήθων χωραφίων, καὶ ἐπομένως ἡ αὐτὴ ἔκτασις ὡς πρὸς μὲν τὴν καλλιέργειαν ἀνῆκεν εἰς πολλοὺς ἰδιοκτῆτας, ὡς πρὸς δὲ τὴν νομὴν εἰς ἓνα.

Πλὴν τούτου, τὸ ἔθιμον τῆς χορτονομῆς παρουσιάζεται πάντοτε συνδεδεμένον μὲ τὸ σύστημα τῆς ἀγραναπαύσεως. Εἰρήσθω, ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο συνυπάρχει οὕτως εἰς ὅλα τὰ μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα ἐμφανίζεται τὸ ἔθιμον τῆς χορτονομῆς.

Ἐκτὸς ὅμως τούτων, ἡ ἀγρανάπαυσις τῶν διαφόρων χωραφίων δὲν ἐγίνετο ἀκανονίστως καὶ ἀναμῖξ, ἀλλὰ ὅλα τὰ χωράφια τὰ ἀνήκοντα εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἢ καὶ περισσοτέρας χορτονομὰς ἐσπείροντο ἢ ἐτέλουν ἐν ἀγραναπαύσει κατὰ τὰ ἴδια ἔτη. Εἰδικῶς δὲ διὰ τὰς Κινιάδας εἶναι γνωστὸν ὅτι αἱ πλεῖσται ἐκ τῶν νήσων τούτων διηροῦντο εἰς δύο ἢ περισσότερα τμήματα, ἐκ τῶν ὁποίων εἰς τὸ μὲν ἓνα ἐσπείροντο ὅλοι οἱ ὑπάρχοντες ἐν αὐτῷ καλλιεργούμενοι ἀγροί, εἰς δὲ τὸ ἄλλο τμήμα ἐτέλουν οὗτοι συνολικῶς ἐν ἀγραναπαύσει, εἰς τὸ τελευταῖον δὲ τοῦτο τμήμα περιορίζοντο τὰ ζῶα πρὸς βοσκήν. Τὸ σύστημα τοῦτο ἐφηροῦζετο ἐναλλάξ ἀνὰ διαιτίαν τακτικῶς.

Τὰ τμήματα ταῦτα ἔφερον καὶ ἴδιον ὄνομα ἕκαστον. Οὕτω λ.χ. ἡ Σῦρος διηρεῖτο εἰς τὴν Ἐνω Μεριὰ καὶ τὴν Κάτω Μεριὰ¹, ἡ Ἄμοργὸς εἰς Ἀπάνω Μερῆαν καὶ Κάτω Μερῆαν², ὁμοίως ἡ Κίμωλος³ κλπ.

Ἐκ τούτων, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐσπείρετο συνολικῶς κατὰ τὸ καθωρισμένον πρὸς τοῦτο ἔτος ἐκαλεῖτο «ἀγκαιριά» ἢ «ἐγκαιριά», τὸ δὲ εὐρισκόμενον ἐν ἀγραναπαύσει ὠνομάζετο «παραγκαιριά»⁴, ἐν Σύρῳ δὲ «πάστραι»⁵. Εἰς τὴν

¹ Π. Ζερλέντου, Μαντροκάθισμα, βουδόμαντρες, θεμωνιά, μιτάτο (Ἐρμούπολις, 1923), 1.

² Ἰ. Βογιατζίδου, Ἄμοργὸς (Ἀθήναι, 1918), 96.

³ Ἰ. Βογιατζίδου, Κίμωλος, εἰς περιοδικὸν «Ἀθηνᾶ», ΛΕ' (1924), 117 ἐπ.

⁴ Ἰ. Βογιατζίδου, Ἐνθ' ἀν., 118/19.—Διὰ τὴν Σίκκινον πρβλ. Δ. Πουλάκη, Λεξικὸν ἰδίᾳ τῆς Σικκίνου καὶ τινων ἄλλων τόπων (Ζωγράφειος Ἀγών, Β' (Κωνσταντινούπολις, 1896), 8).—Ἡ λέξις ἐγκαιριά παρέμεινεν εἰς πολλὰς νήσους καὶ ὡς τοπωνύμιον, ὡς λ.χ. ἐν Πάρῳ «Ἐγκαιριά», ἴσως δὲ καὶ ἡ τῆς Νάξου Κοινότης «Ἐγκαρῆς» προέρχεται ἐξ αὐτῆς.—Διὰ τὴν Σίφνον καὶ Σέριφον βλ. Ἰ. Βογιατζίδου, Ἐνθ' ἀν.—Ἐπίσης ἡ λέξις αὕτη προσέλαβε καὶ ἄλλας σημασίας, ὡς π.χ. ἐγκαιριά ἐκλήθη καὶ ὁ ἀγρὸς ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος δὲν ἐσπείρετο κατ' ἔτος, ἀλλ' ἦτο χρήσιμος καὶ πρὸς βοσκήν.

⁵ Abbé Della Rocca, Traité complet sur les abeilles, τόμ. Α', X, 195 (Paris, chez Bleuët père, 1790). Π. Ζερλέντου, Ἐνθ' ἀν. Ἄ. Δρακάκη, Ἡ νῆσος Σῦρος ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Α' (Ἐρμούπολις Σύρου, 1948), 102 σημ. 25.

Κύθνον οἱ ἀγροὶ καὶ σήμερον ἔτι χωρίζονται εἰς δύο τμήματα, τὸ ἕν καλεῖται «*Ἀνωγκαιριά*», τὸ δὲ ἄλλο «*Κατωγκαιριά*», σπεύρονται δὲ ἐναλλάξ, ὥστε τὸ ἕν νὰ μένη πάντοτε πρὸς βοσκήν.

Εἰς τὴν Κέα ν οἱ ἐντόπιοι διαιροῦν τὴν νῆσον εἰς πέντε τμήματα ἢ περιφερείας ὑπὸ τὰς ἐξῆς ἐπωνυμίας : α') Πετροῦσα β') Κατωμεριά γ') Παραμεριά δ') Μεσαριά καὶ ε') ἄνευ εἰδικῆς ὀνομασίας¹. Καίτοι δὲν δίδεται ἐξηγήσεις ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν τῆς νήσου τοῦ λόγου τῆς πολλαπλῆς διαιρέσεως ταύτης, δὲν εἶναι καθόλου ἀπίθανον νὰ εἶχεν αὕτη σχέσιν μετὰ τὴν ἐναλλάξ συνολικὴν καλλιέργειαν καὶ βοσκήν τῶν ἀγρῶν κατὰ τὰ τμήματα ταῦτα. Σημειωτέον ὅτι ἡ διαίρεσις τῶν καλλιεργησίμων περιφερειῶν, αἱ ὁποῖαι χρησιμεύουν συγχρόνως καὶ ὡς βοσκαὶ κατὰ τὴν ἀγρανάπαυσιν, εἰς πλείονα τῶν δύο τμήματα συναντᾶται καὶ εἰς τὴν νῆσον Κάρπαθον². Διὰ τοῦτο καὶ τὴν εἰς πλείονα τμήματα διαίρεσιν καὶ ἄλλων ἐκ τῶν Κυκλάδων, ὡς λ.χ. τῆς Ἄμοργου εἰς τὴν Ὀξω Μερεᾶ κλπ., θεωρῶ λίαν πιθανὸν ὡς σχετιζομένην ἀρχικῶς μετὰ τὴν συνήθειαν τῶν ἐγκαιριῶν καὶ ὄχι ὡς μεταγενεστέραν φυσικὴν διαίρεσιν τοῦ τόπου, ὡς δέχεται ὁ Καθηγητῆς Ἰ. Βογιατζίδης³. Ἡ εἰς πλείονα τῶν δύο τμήματα διαίρεσις τῶν ἐγκαιριῶν φαίνεται ὅτι ἐπεβάλλετο ἐκ τῶν τοπικῶν, γεωργικῶν ἢ κτηνοτροφικῶν, συνθηκῶν, ὡς λ.χ. τῆς ὑπάρξεως ὕδατος, ἀπαραιτήτου διὰ τὰ ζῶα, εἰς ὠρισμένα μόνον μέρη, ἐκ τοῦ εἴδους τῆς καλλιεργείας, ὥστε νὰ ἐπιτυγχάνεται ἡ σπορὰ καὶ χειμωνικῶν καὶ καλοκαιρινῶν, κλπ. Οὕτω δὲ ἀντὶ μιᾶς κατὰ συνέχειαν ἐκτάσεως νὰ ἐσπείροντο δύο μὴ συνεχεῖς, ἔτεροι δὲ δύο ἢ καὶ τρεῖς νὰ ἀφίνοντο ἐλεύθεροι πρὸς βοσκήν, ἀρκεῖ ἡ διαμόρφωσις καὶ ἡ ἔκτασις τῶν ἐν ἀγραναπαύσει ἀγρῶν νὰ ἱκανοποιούν τὰς ἀνάγκας τῆς ἐπιτοπίου κτηνοτροφίας. Δὲν εἶναι δὲ ἀκόμη ἀπίθανον ἀναλόγως τοῦ κατὰ καιροὺς μεγάλου ἢ μικροῦ ἀριθμοῦ τῶν πρὸς βόσκησιν ζῴων ἢ καὶ δι' ἄλλους λόγους νὰ ἐπῆλθον τροποποιήσεις καὶ μεταβολαὶ τῶν τμημάτων τούτων.

Ἡ Σκύρος, εἰς τὴν ὁποῖαν ἰσχύει ὅμοιον ἔθιμον χορτονομῆς μετὰ τὸ τῶν βολῶν τῆς Κέας, διαιρεῖται εἰς δύο μεγάλα διαμερίσματα, τὸ «*Τραχὺ*» καὶ τὸ «*Χωριό*»⁴.

Πρέπει νὰ διευκρινισθῇ ἀκόμη ὅτι τὸ σύστημα τῆς διαιρέσεως εἰς τμήματα πρὸς ἐναλλάξ καλλιέργειαν καὶ βοσκήν, δὲν προϋποθέτει ἀναγκαίως καὶ τὴν ὑπαρξίν ἐν τῷ τόπῳ τοῦ ἐθίμου τῆς χορτονομῆς ὑπὸ τὴν μορφὴν τῶν βολῶν τῆς Κέας, ἀλλὰ ὑφίσταται καὶ ἐξυπηρετεῖ ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν περιπτώ-

¹ Ἰ. Ψύλλα, "Ἐνθ' ἀν.", 272/3.

² Μ. Γ. Μιχαηλίδου Νουάρου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα Καρπάθου, Β' ('Αθήναι, 1934), 37 ἑπ.

³ "Ἐνθ' ἀν.", 119.

⁴ Μιχ. Στεφανίδου, "Ἐνθ' ἀν."

σεων, εἰς τὰς ὁποίας ἰσχύει τὸ ἔθιμον τῆς κοινοχρήστου βοσκῆς, ἦτοι τῆς ὑπὸ πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν ἰδιοκτητῶν ἢ κατοίκων ἐνὸς τόπου βοσκῆς τῶν ζώων των ἐπὶ τῶν ἐν ἀγραναπαύσει γαιῶν αὐτοῦ, ἢ τῆς ἀμοιβαίας βοσκῆς τῶν ποιμνίων γειτονικῶν τόπων κλπ.

Τὰ ἰδιάζοντα, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζουν τὰς βολὰς τῆς Κέας, εἶναι πρωτίτως τὰ ἑξῆς δύο : Πρῶτον μὲν, ὅτι ὁ κύριος τῆς καλλιέργειας τοῦ ἀγροῦ τοῦ περιλαμβανομένου εἰς τὴν βολὴν δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα βοσκῆς ἔστω καὶ τῶν ἰδίων ζώων ἐπὶ τῆς μετὰ τὸν θερισμὸν καλάμης καὶ τοῦ ἐν ἀγραναπαύσει αὐτοφυοῦς χόρτου τοῦ ἀγροῦ του, ἀλλ', ἐὰν τὸ πράξη, θὰ τὸ πράξη ὡς καὶ πᾶς τρίτος, ἦτοι μισθῶν τὴν χορτονομὴν τοῦ ἀγροῦ του παρὰ τοῦ κυρίου τῆς βολῆς.

Δεύτερον δέ, ὅτι αἱ βολαὶ ἦσαν κληρονομηταὶ καὶ ἀπαλλοτριωταὶ ἀσχέτως καὶ κεχωρισμένως ἀπὸ τοῦ δικαιώματος τῆς καλλιέργειας, χωρὶς μάλιστα ὁ κύριος τῆς καλλιέργειας τοῦ ἀγροῦ νὰ ἔχη δικαίωμα προτιμήσεως ἐπὶ τῆς πωλουμένης βολῆς τοῦ χωραφίου του, ἢ ἀντιστρόφως.

Ἐννοεῖται ὅτι οἱ κύριοι τῶν βολῶν εἶχον τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοχρήσεως ἢ τῆς πρὸς τρίτους ἐκμισθώσεως ἢ δι' ἀνανύμου συναλλάγματος παραχωρήσεως τῆς βοσκῆς, τὸ δὲ μίσθωμα ἢ ἀντάλλαγμα τῆς παραχωρήσεως τῆς χρήσεως ταύτης περιήρχετο ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς κυρίους αὐτῶν. Ἐν Κέα κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν τὸ ἀντάλλαγμα τῆς βοσκῆς συνίστατο εἰς εἶδος (κεφάλια ζώων) καὶ ἦτο ἀκριβῶς καθωρισμένον δι' ἑκάστην βολὴν ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεώς της, κυμαινόμενον διὰ τὴν διετίαν ἀπὸ δύο μέχρι δέκα ἕξ ζώων¹.

Ἐναφορικῶς ἤδη πρὸς τὴν προέλευσιν τοῦ ἐθίμου, ἔχομεν ὄχι μίαν, ἀλλὰ περισσοτέρας ἐπιτοπίους προφορικὰς παραδόσεις. Ἡ μία ἐκτίθεται ὑπὸ τοῦ Ι. Ψύλλα² ὡς ἑξῆς : «Ἡ ἐπικρατοῦσα γνώμη ἐν τῷ τόπῳ εἶναι ὅτι ἐρημωθείσης ποτὲ τῆς νήσου ὑπὸ τῶν ρωμαϊκῶν λεγεῶνων, οἱ πρῶτοι ἐλθόντες ἐκ Κρήτης, Πελοποννήσου ἢ ἀλλαχόθεν ἐπεδόθησαν εἰς τὴν κτηνοτροφίαν, οὗτοι δὲ πολλαπλασιαζόμενοι καὶ ἄλλων ὁσημέραι προστιθεμένων ἐδέησε νὰ μαιράσουν τὴν γῆν εἰς τεμάχια, τὰ ὁποῖα ὠνόμασαν βολὰς. Ἐπὸ τὸ ἴδιον ὄνομα ὑπάρχουν καὶ εἰς Νάξον χορτονομαί... Ὅσον ἐπληθύνοντο οἱ κάτοικοι, τόσον ὑποδιηροῦντο τὰ μεγάλα τεμάχια εἰς μικρότερα. Φαίνεται, ὅμως, λέγουσιν, ὅτι ὁ πατὴρ ἔδιδεν ἄδειαν εἰς τὰ τέκνα του νὰ καλλιερῶσι γῆν πρὸς σπορὰν κριθῆς ἢ σίτου καὶ ὁ πρῶτος καλλιερῆσας ἐγένετο νομεύς, ἦτοι ἡδύνατο νὰ σπείρη, νὰ θερίζῃ, νὰ λαμβάνῃ τὸν καρπὸν, νὰ πωλῇ τὴν νομὴν, οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν χορτονομὴν, ἀναγνωρίζων, ὡς πρὸς τοῦτο πάντοτε τὸν βολιοῦχον».

¹ Βλ. Ἐκθεσιν τῆς Ἐπαρχιακῆς Δημογεροντίας Κέας εἰς Παράρτημα ἀριθ. 3. Ἀντιθέτως ὅμως εἰς ὑπόμνημα τῶν γεωργῶν, αὐτόθι, ἀριθ. 5, ἦτο «πρόβατα ἢ γρόσια». Εἰς Σκύρον τὸ μίσθωμα τῆς βοσκῆς συνεφωνεῖτο ἢ εἰς χεῖμα ἢ εἰς εἶδος.

² Ἐνθ' ἀν., 163.

Ἄλλη παράδοσις εἶναι ἡ ἐκτιθεμένη εἰς τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν ὑπ' ἀριθ. 135 καὶ ἀπὸ 29 Ἀπριλίου 1831 ἀναφορὰν τοῦ Τοποτηρητοῦ τῆς Κέας πρὸς τὸν Κυβερνήτην. Εἰς αὐτὴν ὁ Τοποτηρητὴς ἐκθέτει ὅτι ἡ σύζυγος τοῦ Ἀντιπροξένου τῆς Ἀγγλίας Νικολάου Παγκάλου Μαρία τοῦ ἀνεκόνωσεν, ὡς γνωρίζουσα τοῦτο ἐκ πατρικῆς παραδόσεως, ὅτι εἰς Κέαν εἶχεν ἔλθει ποτὲ «Ὁθωμανὸς τις ἀποσταλεὶς ἀπὸ τὸν τότε δραγομάνον τῆς Ὁθωμανικῆς Πόρτας καὶ ἐξήτει ἀπὸ τὸ Κοινὸν τῆς Κέας φόρον 5000 γρόσια, οἱ δὲ τότε προύχοντες δώσαντες αὐτὰ τὰ γρόσια εἰς τὸν Τοῦρκον ἐμοίρασαν μεταξὺ τῶν τὰ βοσκήματα τῆς Νήσου».

Καὶ ἡ μὲν πρώτη παράδοσις εἶναι συγκεχυμένη καὶ ἀόριστος, δεδομένου δὲ ὅτι ἡ ἀναφερομένη ἐν αὐτῇ ὡς ἀρχὴ τῶν βολῶν ἀνάγεται εἰς τόσον ἀπομακρυσμένον χρόνον, παρίσταται τελείως ἀπίθανον νὰ διασώζη, προφορικῆ οὔσα, τὴν πραγματικὴν καταγωγὴν τῶν βολῶν ἢ νὰ ἔχη σχέσιν πρὸς αὐτήν. Ἡ δὲ δευτέρα δὲν λύει τὸ ζήτημα, διότι, ὡς ἐκτίθεται εἰς τὴν ἀναφορὰν τοῦ Τοποτηρητοῦ, δὲν ἀνάγεται αὕτη εἰς τὴν ἀφετηρίαν τῶν βολῶν, ἀλλὰ προϋποθέτουσα τὴν ἵπαρξιν τῶν βοσκημάτων καὶ πρὸ τῆς ἐλεύσεως εἰς τὴν νῆσον τοῦ Ὁθωμανοῦ πρὸς ἀργυρολογίαν, ἀναφέρεται εἰς τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον τὰ βοσκήματα περιῆλθον εἰς τοὺς δικαιοπαρόχους τῶν τότε ἰδιοκτητῶν τῶν βολῶν καὶ διένειμαν αὐτὰς μεταξὺ τῶν, τουτέστι καὶ πρότερον ὑπῆρχε κάποιος ἄλλος κύριος αὐτῶν, κατὰ δὲ τὸν Τοποτηρητὴν, τὰ βοσκήματα ἦσαν πρότερον Ἐθνικά, ἤτοι δημοσία κτήσις.

Κατὰ τὴν Καποδιστριακὴν ἐποχὴν ἐκ τῶν ἐνδιαφερομένων διὰ τὰς βολὰς, οἱ μὲν γεωργοὶ¹ δὲν ἀναφέρουν τὴν προέλευσιν τῶν, ἀλλὰ χαρακτηρίζουν ἀορίστως τὴν κυριότητα τῶν βολῶν ὡς παράνομον πρᾶξιν καὶ κακὴν συνήθειαν, οἱ δὲ κύριοι τῶν βολῶν ἀνάγουν τὴν ἀρχὴν τῶν εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς βενετικῆς κυριαρχίας², πρὸς ὑποστήριξιν δὲ τούτου προσάγουν καὶ τὰ εἰς τὸ Παράρτημα ὑπ' ἀριθ. 7 - 16 δημοσιευόμενα ἔγγραφα.

Καὶ ἡμεῖς θεωροῦμεν ἀκριβὲς τὸ ὑποστηριζόμενον ὑπὸ τῶν κυρίων τῶν βολῶν, ἤτοι ὅτι τὸ ἔθιμον τοῦτο ὑφίστατο εἰς τὴν νῆσον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς φραγκοκρατίας.

Ὁ τελευταῖος δοῦξ τοῦ Δουκάτου τοῦ Ἀρχιεπαύγου Ἰακώβος Κρίσπος ἀπώλεσε τὴν ἐπ' αὐτοῦ κυριαρχίαν ὀριστικῶς τὸ 1556, οὐχ ἦττον ὅμως τοῦτο δὲν περιῆλθεν εἰς τὴν ἄμεσον ἔξουσίαν τῶν Τούρκων πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουδαίου δουκὸς Ἰωσήφ Νάζη, ἐπελθόντος τὸν Αὔγουστον τοῦ 1579. Ἐχει δὲ τοῦτο σημασίαν ἐν προκειμένῳ, καθόσον καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰουδαίου τούτου αὐ-

¹ Ὁ βόσκων εἰς ὄρισμένην βολὴν (νομὴν) τὰ κτήνη του ἐκαλεῖτο *βολάτορας*. Ἰ. Β. Ἄ λ η ν δ α, Κυθνιακά Μελετήματα (Ἀθήναι, 1886), ἐν λέξει.

² Παράρτημα ἀριθ. 3 καὶ 6.

θέντου διειρηθήσαν εἰς τὰς ἀπομεινάσας εἰς τὸ Δουκάτον νήσους αἱ ἰδιοκτησίαι τῶν κατοίκων, ὡς καὶ τὰ ἔθιμα καὶ οἱ νόμοι τῶν Λατίνων¹. Μεταξὺ δὲ τῶν νήσων, αἵτινες παρεχωρήθησαν εἰς τὸν Ἰωσήφ Νάξην, ὑπῆρξε καὶ ἡ Κέως². Ἐκ τοῦ δημοσιευομένου ἀρχαιοτέρου πωλητηρίου βολῆς τῆς 17 Μαΐου 1631³ βλέπομεν ὅτι ὀλίγα σχετικῶς ἔτη ἀπὸ τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας, αἱ βολαὶ ἦσαν πλήρως διαμορφωμέναι καὶ ἐν συναλλαγῇ, ἐπεκράτει δὲ ἡ ὀνομασία «βολή». Κατ' ἀκολουθίαν, δὲν εἶναι πιθανὸν νὰ ἐδημιουργήθησαν εἰς τόσον μικρὸν χρονικὸν διάστημα καὶ νὰ ἐγένοντο ἀλλεπάλληλοι συναλλαγαὶ ἐπ' αὐτῶν, δηλαδὴ δὲν εἶναι εὐλόγον νὰ γίνῃ δεκτὸν ὅτι αἱ βολαὶ εἶναι δημιούργημα τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας, ἀλλὰ προϋπήρξαν ἀσφαλῶς ταύτης.

Ὡς γνωστόν, κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως κυριαρχίαν τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, ὄχι μόνον ὁ ἰδρυτῆς καὶ πρῶτος δοῦξ τοῦ Δουκάτου τοῦ Ἀρχιπελάγους Μᾶρκος Σανούδος ἦτο βενετός, ὡς καὶ οἱ ἑπτὰ ἀμέσως μετ' αὐτὸν διάδοχοί του, ἀλλὰ καὶ ὅταν τοὺς Σανούδους διεδέχθησαν ὁ Νικόλαος Γ' Δαλλεκάτσερη καὶ μετ' ὀλίγον τοῦτον οἱ Κρίστοι, εὗρον οἱ τελευταῖοι πλήρως ὀργανωμένον τὸ Δουκάτον, προσέτι δὲ ἡ Βενετία εἶχε καταστῆ πλέον οὐσιαστικῶς ἡ ἐπικυρίαρχος τοῦ Δουκάτου καὶ ἐθεώρει τοῦτο ὡς μίαν τῶν ἀποικιῶν τῆς⁴.

Ὁμοίως τόσον οἱ πρῶτοι συνδυνάσται τῆς Κέας Ἰουστινιάνης, ἀδελφοὶ Ἀνδρέας καὶ Ἰερεμίας Γκιζή (συγγενεῖς, ἐξάδελφοι, τῶν Σανούδων) καὶ Μικέλης, ὅσον καὶ οἱ διάδοχοί των ἦσαν εὐπατρίδαι βενετοὶ—καὶ πιστοὶ εἰς τὴν γενέτειραν—πλὴν τῶν ἐξ Ἰσπανίας Λακορώνια καὶ τῶν ἐκ Βολωνίας Γοζαδίων, οἱ ὅποιοι ὁμῶς ἐμφανίζονται ὡς συνδυνάσται τῆς Κέας πολὺ μεταγενεστέρως τῆς κατακτήσεως καὶ τιμαριωτικῆς ὀργανώσεως.

Εἰς τοὺς Φράγκους δυνάστας δὲν περιῆλθε δικαίω κατακτήσεως μόνον ἡ πολιτικὴ ἐξουσία τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἡ περιουσία του⁵, ἀλλὰ καὶ ἡ περιουσία τῶν κατακτηθέντων, ὡς καὶ οἱ ἴδιοι οὗτοι.

Καὶ ναὶ μὲν τὸ μεροληπτοῦν ὑπὲρ τῶν κατακτητῶν Χρονικὸν τοῦ Μορέως πολλαχοῦ ἀναφέρει ὅτι οἱ νέοι κυρίαρχοι ἀφῆκαν εἰς τοὺς ὑποταχθέντας

¹ Οὐ. Μίλλερ - Σπ. Λάμπρου, Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι, Β' (Ἀθήναι, 1909/10), 429.

² Π. Ζεργλέντου, Ἰωσήφ Νάξης Ἰουδαῖος Δοῦξ τοῦ Αἰγαίου Πελάγους (1566 - 1579) (Ἐρμούπολις, 1924), 29.

³ Παράρτημα ἀριθ. 7.

⁴ Μίλλερ - Λάμπρου, Ἐνθ' ἀν., Β', 382 ἐπ. G. Recoura, Les Assises de Romanie (Paris, 1930), 56.

⁵ Σχετικῶς πρὸς τὴν ὅποιαν εἶχε γίνεαι πολὺ πρὸ τῆς φραγκικῆς κατακτήσεως ἀποδεκτόν, ὅτι τὰ «res fiscales quasi propriæ ac principis». Τὴν ἀρχὴν αὐτὴν ἀνευρίσκομεν εἰς τὸν D. 43,8,2 § 4. Περὶ αὐτῆς βλ. καὶ Γ. Μαριδάκη, Τὸ Ἀστικὸν δίκαιον ἐν ταῖς Νεαραῖς τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων (Ἀθήναι, 1922), 207/8.

τὴν περιουσίαν των, ὅπως τὴν κατεῖχον οὗτοι πρότερον¹, ἀλλὰ τοῦτο ἐν μέρει μόνον καὶ ὡς πρὸς τὸν Μορέαν δύναται νὰ ἀληθεύῃ². Διὰ τὴν νήσους τοῦ Αἰγαίου οὐδεμία τοιαύτη διαβεβαίωσις ὑπάρχει. Ἀντιθέτως ὁ γράφας τὴν ἱστορίαν τοῦ Δουκάτου τοῦ Ἀρχιπελάγους ὁμόθρησκος τῶν Αὐθεντῶν τῶν νήσων τούτων, καί, φυσικά, εὐμενὴς πρὸς αὐτούς, ἰησούιτης Robert Sauger ρητῶς ἀναφέρει ὅτι: «Ὁ νέος Δουξ (Μάρκος Α΄ Σανουῶδος) ἐκ πολιτικοῦ συμφέροντος ἐν ταῦτῳ καὶ εὐγνωμοσύνης, θέλων ν' ἀνταμείψῃ τοὺς ἀξιωματικούς τοῦ στρατοῦ τοῦ ὅσοι διεκρίθησαν κατὰ τὴν ἐκστρατείαν καὶ νὰ αὐξήσῃ τὴν ἀφοσίωσιν αὐτῶν, διένειμεν αὐτοῖς πολλὰς γαίας, ἃς ἐξηγγένισε ἀναδειξάς αὐτὰς χωροδеспοτείας καὶ ἃς οὗτοι καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν ἐνέμοντο ἐφ' ὀλόκληρον αἰῶνα' μέχρις οὗ τέλος τοῦ χρόνου παρερχομένου τὰ φέουδα ταῦτα περιήλθον εἰς τὴν δουκικὴν κυριαρχίαν»³.

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον φαίνεται ἀληθὲς διὰ τὸ Δουκάτον τῆς Νάξου, εἶναι ὅτι ὁ Σανουῶδος ἐφήρμοσε μετὰ πάσης καθαρότητος τὴν φεουδαλικὴν ἀρχήν, κατὰ τὴν ὁποίαν «πᾶσα παραχώρησις γῆς πρέπει νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν Δοῦκα». Ἀφοῦ δὲ περιήλθεν εἰς αὐτὸν ὀλόκληρος ἡ γῆ καὶ ἐκανόνισεν οὗτος κατὰ πρῶτον λόγον τὴν μερίδα του, ἔπειτα δὲ τὰ φέουδα τῶν ἐπισημοτέρων συμπολεμιστῶν, ὡς καὶ μετ' αὐτοῦ συρρευσάντων πολυαριθμῶν τυχοδιωκτῶν συμπατριωτῶν του, διεφύλαξεν εἰς τοὺς πρῶν ἐλευθέρους ἐντοπίους ἰδιοκτητὰς τῶν κτημάτων τούτων, ὅσα δικαιώματα ἐπὶ τῶν ἀκινήτων καὶ κινητῶν των προσῆκον εἰς δουλοπαροίκους καὶ τοὺς ἐχρειάζοντο διὰ νὰ καταστοῦν καὶ αὐτοὶ ἀποδοτικοὶ καὶ προσοδοφόροι εἰς τὸ δουκάτον.

Δὲν ἀποκλείεται βεβαίως εἰς ὄρισμένους ἐκ τῶν γηγενῶν—ἐλαχίστους πάντως—εἶτε διότι ἐβοήθησαν εἰς τὴν κατάκτησιν, εἶτε διότι ἦσαν χρήσιμοι εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ Δουκάτου, νὰ ἀφήκῃν ὁ Δουξ ἀκινήτῳ τινι ἰδιοκτησίαν, ἢ ἀκόμη καὶ νὰ ἀπένειμε κατώτερα ἀξιώματα⁴, ἀλλὰ τοῦτο θὰ ἦτο σπανία ἐξαίρεσις.

Βεβαίως διὰ τοὺς δουλοπαροίκους τὸ πρᾶγμα διέφερε. Τούτους θὰ ἀφῆ-

¹ Ἑλλην. Χρον. Μορ. (ἐκδ. Καλονάγου), στ. 1418/9, 1438/9, 1643/50, 2059/60, 2093/7, 2821/3, 2936/40. Γαλλ. Χρονικὸν (ἐκδ. J. Longnon) § 106, καὶ σαφέστερον τὸ Ἀραγωνικὸν Χρον. (ἐκδ. Morel - Fatio) § 134. Βλ. καὶ II. Ζέπου, Τὸ δίκαιον εἰς τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως, εἰς Ἐπετηρίδα Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, III' (1949), 213.

² Διότι, ὡς ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ Ἄ. Ἀδαμαντίου, Τὰ Χρονικά τοῦ Μορέως, εἰς Δελτικὸν Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας, Γ', 623, «ἡ διαβεβαίωσις αὕτη τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως, ζῶηροτέραν προκαλεῖ τὴν ἀπορίαν, πῶς ἐδόθησαν γαίαι εἰς τοὺς κατακτητὰς, ἐνῶ συγχρόνως οὐδὲν ἀφηρέθησαν οἱ κάτοικοι τοῦ τόπου».

³ P. Sauger - Καράλη, Ἱστορία τῶν ἀρχαίων Δουκῶν καὶ λοιπῶν Ἡγεμόνων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους (Ἐρμούπολις Σύρου, 1878), 8.

⁴ Διὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους τοῦ Δουκάτου τοῦτου μαρτυρεῖται.

καν οἱ νέοι αὐθένται εἰς τὰ κτήματα, εἰς τὰ ὁποῖα τοὺς εὗρον, πιθανὸν δὲ νὰ ἐγκατέστησαν καὶ ἄλλους τοιούτους.

Τὴν ἀρχὴν αὐτὴν πρέπει νὰ εἰκάζωμεν ὅτι κατὰ μείζονα λόγον ἠκολούθησαν οἱ συμπατριῶται τοῦ Δουκὸς τῆς Νάξου δυνάσται τῆς Κέας, διότι ἡ νῆσος αὕτη ὄχι μόνον ἦτο πολὺ μικροτέρα τῆς Νάξου, ἀλλὰ καὶ ἄγονος, καὶ δὲν ἦτο δυνατόν ἄλλως νὰ τοὺς ἱκανοποιήσῃ οἰκονομικῶς.

Ἦτο δὲ ἡ τακτικὴ αὕτη τῶν κατακτητῶν τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου συνεπὴς καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν χρηματισμοῦ, διὰ τὸν ὁποῖον καὶ μόνον ἐπέδραμον τὴν Ἑλλάδα, καὶ πρὸς τὴν διακρίνουσαν τοὺς βενετοὺς ἰδιοτέλειαν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐξαιρέτως ἀνεπτυγμένον εἰς αὐτοὺς ἀποικιακὸν σύστημα.

Οἱ Αὐθένται, ἀφοῦ διεμοίρασαν οὕτω τὴν γῆν τῶν νήσων τῶν, ἀκολουθῶς θὰ ἐκανόνισαν *μὲ βάσιν ἕκαστος τούτων τὰ ἔθιμα καὶ τοὺς νόμους τῆς ἰδίας του πατρίδος*—ἐν συσχετίσει βεβαίως πρὸς τὰς ὑπαρχούσας τοπικὰς συνθήκας καὶ δυνατότητας—τοὺς ὅρους καὶ τὰς ὑποχρεώσεις πρὸς αὐτοὺς τῶν δουλωθέντων, τὰς προσωπικὰς ὡς καὶ τὰς σχετικὰς πρὸς τὰ ἀφεθέντα εἰς τοὺτους περιουσιακὰ στοιχεῖα.

Σημειωτέον ὅτι τὰ φέουδα τῶν δυναστῶν τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου ἦσαν ἐκ τῶν μεγάλων φεούδων (*fiefs titrés ἢ fiefs de dignité* ἢ, καὶ ἄλλως ἀποκληθέντων, *grands fiefs*¹. Κατ' ἀκολουθίαν οὗτοι ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ ρυθμίσουν κυριαρχικῶς τὰ φέουδά των ὡς *principali signori*.

Αἱ Ἀσσιζαί τῆς Ρωμανίας ὄχι μόνον δὲν εἶχον σχηματισθῆ ἀκόμη, ἀλλὰ καὶ δὲν θίγουν τὰ δικαιώματά των ταῦτα². Εἰρήσθω δ' ὡς ἐν παρόδῳ, ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἔγγραφον σύνταξιν αὐτῶν³ καὶ τὴν εἰσαγωγὴν των εἰς τὸ Δουκάτον τοῦ Ἀρχιπελάγους εἶναι πολὺ σκοτεινὸν τὸ πῶς ἐφηρμόσθησαν ἐπὶ τῶν ὑποδουλωθέντων, ἀφοῦ καὶ ἡ ἐπὶ τῶν βενετῶν δυναστῶν καὶ φεουδαρχῶν τοῦ Αἰγαίου Πελάγους ἐφαρμογὴ τῶν Ἀσσιζῶν τούτων ἐγένετο κατὰ τρόπον αὐθαίρετον καὶ ἦτο συγκεχυμένη⁴.

¹ A. Esmein - R. G é n e s t a l, Cours élémentaire d'histoire du droit Français⁵ (Paris, 1925), 171 ἐπ.

² Τὸ ἄρθρον 138 τῶν Ἀσσιζῶν τῆς Ρωμανίας προϋποθέτει τὴν προηγουμένη ἀπονομὴν φεούδου ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρου φεουδάρχου του.

³ Αἱ Ἀσσιζαί τῆς Ρωμανίας συνετάχθησαν κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ ΙΑ' αἰῶνος. G. Recoura, Les Assises de Roumanie (Paris, 1930), 45.

⁴ Ἐνθ' ἀν., 57 ἐπ. Λίαν χαρακτηριστικῶς ὁ Recoura σημειοῖ αὐτόθι, ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν φεουδαρχῶν τοῦ Ἀρχιπελάγους ὁ νόμος, ὁ ὁποῖος τοὺς διεῖπεν, ἦτο ὁ τοῦ ἰσχυροτέρου. Βλ. μείαν τῶν Ἀσσιζῶν τῆς Ρωμανίας εἰς ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1441, 1453 καὶ 1587, εἰς Π. Ζεολεῖντοῦ, Γράμματα Φράγκων Δουκῶν τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, εἰς Byzantinische Zeitschrift, 13 (1904), 147, 150, καὶ εἰς τοῦ αὐτοῦ, Γράμματα τελευταίων Φράγκων Δουκῶν τοῦ Αἰγαίου Πελάγους ('Ερμούπολις Σύρου, 1924), 111 κ. ἄλλα.—Αἱ Ἀσσιζαί ὁμιλοῦν περὶ βοσκῶν εἰς τὸ ἄρθρον 159. Ἐπίσης καὶ ἐκ τῶν Capitoli sovra i villani τὸ ὄν ἀφορᾷ τὰς βοσκὰς, ὀνομάζει δὲ τὸ πλη-

Αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου, διὰ τὰς ὁποίας ἐνδιαφερόμεθα ἐνταῦθα, ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον πετρώδεις καὶ ἄγονοι. Τοιαύτη ἦτο καὶ ἡ Κέα, καὶ ὡς τὴν περιγράφει εἰς ἐπιστολὴν τοῦ ὀ πολὺς Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀκομινάτος διαμένων αὐτοεξόριστος εἰς αὐτὴν μετὰ τὴν κατάληψιν καὶ ἐγκατάστασιν εἰς τὰς Ἀθήνας τῆς ἀρχῆς τοῦ βουργουνδιακοῦ οἴκου: «10. Ποῦ γὰρ παρὰ τοῖς Κείοις τοῖςδε, οὐδαμῶς ἰχθυωμένοις, κρέατι δὲ καὶ τυρῶ μόνον ὄψω χρωμένοις... 11. Οὐ γὰρ εὐῦδρος ἡ νῆσος, ἀλλ' ἄλλοος καὶ πλὴν τῆς βαλανηφόρου φηγοῦ πάντη ἄδενδρος»¹. Ἐφ' ὅσον, λοιπόν, ἡ νῆσος ἐστερεῖτο ἐπαρκῶν εἰδικῶν βοσκοτόπων, οἱ δὲ κάτοικοί της, διὰ τὰ πορίζονται τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ἦσαν ὑποχρεωμένοι πρὸς τὴ καλλιέργειαν τῆς γῆς νὰ διατηροῦν καὶ κτηνοτροφίαν, κατ' ἀνάγκην τὴν αὐτὴν γῆν ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιοῦν δι' ἀμφοτέρας. Ἀποτέλεσμα τούτου εἶναι ἡ ἀνωτέρω σημειωθείσα διαίρεσις τῆς νήσου εἰς τμήματα καὶ οἱ ὄροι «ἀγκαιριά» καὶ «παρᾶγκαιριά»².

Αὐτὰς τὰς γεωργικὰς καὶ κτηνοτροφικὰς συνθήκας πρὸς νὰ εὔρον εἰς τὴν νῆσον ταύτην οἱ νέοι βενετοὶ δυνάσται της κατὰ τὴν κατάληψιν.

Μετὰ τὴν διανομὴν τῆς γῆς, κατὰ τὸν κανονισμόν τῶν ὄρων τῆς παραχωρήσεως πρὸς καλλιέργειαν εἰς τοὺς γηγενεῖς, καὶ εἰδικῶς τῶν οἰκονομικῶν ὠφελειῶν της, ἀσφαλῶς δὲν θὰ παρέλειψαν οἱ δυνάσται οὗτοι νὰ ζητήσουν παρὰ τούτων τὸ ἀνώτατον δυνατὸν ὄριον τῶν ὠφελημάτων, διατηρήσαντες ὅσας ἐκ τῶν προϋφισταμένων παροχῶν τοὺς ἦσαν συμφέρουσαι, εἰσαγαγόντες δὲ ἐπὶ πλεόν καὶ τὰς εἰς τὴν ἰδίαν τῶν πατριδᾶ, τὴν Βενετίαν, ἐφαρμοζομένας καὶ προσαρμοζομένας εἰς τὰς νέας κτήσεις των.

Εἰς τὴν φεουδαλικὴν Δύσιν τὸ δικαίωμα βοσκῆς ἐθεωρεῖτο συχνάκις ὡς μία *regalia* ἢ ὡς δικαίωμα ἀνήκον εἰς τὸν Πρίγκηπα *ratione imperii*, ὑπῆρξε δὲ τοιοῦτο καὶ εἰς τὸν Λόγην τῆς Βενετίας. Εἰδικῶς ὅμως διὰ τὴν Βενετίαν ἡ ἔκτασις τῆς *regalia* ὡς πρὸς τὴν βοσκὴν εἰς τὰ ὑποκείμενα εἰς τὴν ἀθθεντιαν αὐτῆς ἐδάφη ἦτο τοιαύτη, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ ἰδιοκτήτης, ὁ ὁποῖος ἤθελε νὰ βοσκῆσῃ τὸ ἴδιόν του ποιμνιον εἰς τὰ ἐδάφη του, ἔπρεπε νὰ περιβληθῆ (*investire*) κανονικῶς τὸ δικαίωμα τοῦ *pensionatico*, ὡς ἐκαλεῖτο τοῦτο εἰς τὴν Βενετίαν³. Ἀναφέρεται δὲ καὶ παρὰδειγμα τῶν κομήτων

ρωνόμενον εἰς τὸν αὐθέντην *νομήν* (*nomiy*). Βλέπε τὸ *Capitolo* τοῦτο εἰς *C. h. H o r f*, *Chroniques Gréco-Romanes* (Berlin, 1873), 225 καὶ *G. R e c o u r a*, "Ἐνθ' ἀν., 341.

¹ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου, *Τὰ Σφζόμενα* (ἐκδ. Σπ. Λάμπρου), Β', 236, στ. 23 ἐπ.

² Ἀνωτέρω σ. 8 ἐπ.

³ Ἐκ τοῦ *pensio*, τοῦ τέλους τοῦ πληρωνομένου διὰ τὴν βοσκὴν. *Tò pensionatico* ἐκαλεῖτο εἰς τοὺς βενετικούς νόμους καὶ *hisenadego*. *Ant. Pertile*, *Storia del diritto Italiano dalla caduta dell'Impero Romano alla codificazione*¹, IV (Padova, 1874), 398 καὶ σημ. 113.

Salví, οἱ ὅποιοι, διὰ τὴν βοσκήσασιν εἰς τὰ κτήματά των 200 πρόβατα, ἐξήτησαν παρὰ τῆς Βενετικῆς Συγκλήτου τὸ σχετικὸν δικαίωμα τοῦ pensionatico, ὑποχρεωθέντες εἰς τὴν καταβολὴν πρὸς τὴν Δημοκρατίαν ἑνὸς ἐτησίου κανόνος ἀντιστοιχοῦντος εἰς τὸ δικαίωμα τῆς Regalia¹. Ἐξ αὐτοῦ βλέπομεν ὅτι τὸ περιεχόμενον τοῦ δικαιώματος τῆς βολῆς εἶναι ὅμοιον πρὸς τὸ τῆς Regalia ταύτης τῆς Βενετικῆς Δημοκρατίας.

Κατόπιν τούτου εἶναι εὐκόλον νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ νὰ δεχθῶμεν μετὰ βεβαιότητος τὴν ὑπαρξίν των βολῶν ἐπὶ βενετοκρατίας.

Οἱ πρῶτοι Βενετοὶ δυνάσται τῆς Κέας ἀποκτήσαντες τὴν κυριότητα ὁλοκληροῦ τῆς γῆς, παρεχώρησαν εἰς τοὺς γηγενεῖς, ἴσως καὶ εἰς τινὰς ἀσήμεους συμπατριώτας των, μόνον τὴν καλλιέργειαν τῶν γεωργομένων ἀγρῶν αὐτῆς μὲ ἀναλόγους πρὸς τοὺς εἰς τὰς λοιπὰς νήσους συνηθιζομένους ὄρους, λ.χ. τῆς colonia perpetua, τῆς ἐμφυτεύσεως, τοῦ *pastinato* κλπ., τὴν δὲ νομὴν τῆς αὐτῆς γῆς (συνισταμένην εἰς τὴν μετὰ τὸν θερισμὸν καλάμην καὶ τὸ κατὰ τὴν ἀγρανάπαυσιν φυόμενον αὐτοφυῆς χόρτον) διεφύλαξαν διὰ τὰ ἴδια των ζῶα ἕν μέρει, τὴν δὲ λοιπὴν παρεχώρουν καθεκάστην βοσκήσιμον περιόδον ἀντὶ ὀρισμένου ἀνταλλάγματος (εἰς χρῆμα ἢ εἰς εἶδος) εἰς τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην αὐτῆς ποιμένας². Ὑπὸ τοὺς ἰδίους δὲ ὄρους τὴν παρεχώρουν καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς καλλιεργητὰς τῶν ἰδίων ἀγρῶν.

Εἶναι εὐνόητον ὅτι καὶ τὰ τυχόν ἐν τῇ νήσῳ ἐδάφη τὰ μὴ καλλιεργούμενα, ἀλλ' ἀποτελοῦντα ἀποκλειστικῶς βοσκοτόπους, θὰ διεφύλαξαν οἱ δυνάσται οὗτοι κατὰ μείζονα λόγον πρὸς ἐκμετάλλευσιν, ἤτοι πρὸς παραχώρησιν τῆς νομῆς ἐπ' ἀνταλλάγματι εἰς ποιμένας. Φυσικὸν δὲ εἶναι μετέπειτα καὶ ὀρισμένα τεμάχια τῶν βοσκοτόπων τούτων, τὰ ἐπιδεκτικὰ καλλιεργείας, νὰ παρεχώρησαν πρὸς ἐκχέρωσιν καὶ καλλιέργειαν εἰς γεωρούς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν τεμαχίων τούτων νὰ διεφύλαξαν εἰς ἑαυτοὺς τὸ δικαίωμα τῆς βοσκῆς ἐπὶ τῆς μετὰ τὴν συγκομιδὴν ἀπομενούσης καλάμης καὶ τοῦ κατὰ τὴν ἀγρανάπαυσιν φυομένου αὐτοφυοῦς χόρτου³.

Αὕτη περίπου νομίζομεν ὅτι πρέπει νὰ ἦτο ἡ ἐμφάνισις τῆς βοσκῆς εἰς Κέαν κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς φραγκικῆς κατακτήσεως.

Καὶ προβάλλεται ἤδη τὸ ἐρώτημα, πῶς περιῆλθον καὶ ἦσαν κύριοι τῶν

¹ A. Pertile, "Ἐνθ' ἀν.", 399 ἐπ. P. S. Leicht, Storia del diritto Italiano. Il diritto privato. Parte seconda. Lezioni (Milano, 1943), 44/5.

² Καὶ μεταγενέστερον τὰ κύρια εἰσοδήματα τῶν φεοῦδων εἰς τὰς νήσους τοῦ Λιγαίου ἦσαν αἱ ἐντριεῖαι καὶ τὰ πάσκουλα.

³ Διὰ τοῦτο καὶ μέχρι σήμερον ὑπάρχουν (λ.χ. εἰς τὴν Σκῦρον) χορονομαί ἀποτελούμεναι καὶ ἀπὸ καλλιεργούμενων ἀγρῶν καὶ ἀπὸ μὴ καλλιεργήσιμα τεμάχια ἀναμίξ. Ἄλλὰ καὶ εἰς τὴν Κέαν, βλ. Παράρτημα, ἀριθ. 3, ἐμμέσως δὲ ἐξάγεται τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ ἀριθ. 4, «Ἡ γῆ τῶν βολῶν εἶναι ὅλη σχεδὸν σαρτέα».

βολῶν κατὰ τὴν Ἀπελευθέρωσιν ὠρισμένοι ἐντόπιοι ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἀρχόντων;

Ἡ Κέα διὰ τῆς καταλήψεώς της δὲν περιῆλθεν εἰς ἓνα καὶ μόνον βενετὸν δυνάστην, ἀλλὰ εἰς τέσσαρας ὁμοῦ. Πῶς ἐμερίσθησαν οὗτοι ἀρχικῶς τὴν νῆσον, καὶ εἰδικῶς τὰς βοσκὰς αὐτῆς, περὶ τῶν ὁποίων ἐνδιαφερόμεθα, ἀγνοοῦμεν. Εἶναι ὅμως εἰλόγον, νὰ ἐμερίσθησαν καὶ αὗται μεταξύ των, ὥστε εὐθὺς ἀμέσως ἔχομεν πλείονας τῆς μιᾶς βολάς.

Ἐξ ἄλλου, ἐκτὸς τῶν κτημάτων τὰ ὁποῖα ἐκράτησαν πρὸς ἰδίαν διὰ τῶν δούλων των ἐκμετάλλουσιν, χρῆσιν ἢ καὶ πρὸς τέρονιν οἱ δυνάσται τῆς Κέας, καὶ τμήματα τῶν ὁποίων θὰ περιέφραξαν οὗτοι σὺν τῷ χῶρῳ, λόγῳ δωρεᾶς καὶ ἀμοιβῆς παρασχεθεῖσων εἰς αὐτοὺς ὑπηρεσιῶν, θὰ παρεχώρησαν ἀργότερον ἄλλα κτήματα τῆς Κέας μετὰ τῆς βοσκῆς των ὡς φέουδα εἰς συμπατριώτας των ἢ καὶ εἰς ἐντοπίους—πάντως ἐλαχίστους, διότι ἡ νῆσος ἦτο μικρὰ—λαμβάνοντες παρ' αὐτῶν τὸ σὺνηθες ἀναγνωριστικὸν ἐπικυριαρχικὸν τέλος (λ.χ. ἐν νεράντζιον κλπ.).

Εἰς τὰ παραχωρηθέντα οὕτω κτήματα ὠρισμένα τεμάχια θὰ μετέβαλον εἰς κήπους, ἀμπελώνας κλπ., καὶ θὰ περιέφραξαν οἱ νέοι φεουδάρχαι, τοιουτοτρόπως δὲ θὰ ἠῤῥησαν τὰ περιπεφραγμένα κτήματα. Οἱ λοιποὶ ὅμως ἀγροὶ δὲν ἐπετρέπετο νὰ περιφράσσωνται, διὰ νὰ μὴ ἐμποδίζεται ἡ βοσκή, ἢ ὁποῖα θὰ ἐξηκολούθησε καὶ ἐπ' αὐτῶν νὰ παραμένῃ διακεκριμένη τῆς καλλιεργείας. Ἐπειδὴ δὲ ὁ βοσκῆσιμος χῶρος, διὰ νὰ ἐξυπηρετῇ μεγάλην σχετικῶς κτηνοτροφίαν, ἀπαιτεῖται νὰ ἔχῃ ἀρκετὴν ἔκτασιν, ἀλλὰ καὶ συνεχῆ, δὲν πρέπει καὶ αὐτοὶ οἱ Αὐθένται νὰ προέβησαν εἰς περιφράξεις ἀξιολόγων τμημάτων, διότι, ἄλλως, θὰ καθίστων δυσχερῆ ἢ καὶ προβληματικὴν τὴν χρησιμοποίησιν τῶν λοιπῶν ἀγρῶν των διὰ τὴν βοσκὴν μεγάλων ἀναλόγως ποιμνίων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ ἐπέφερον οὐσιώδη μείωσιν τῆς οἰκονομικῆς ἀξίας τῆς βολῆς καὶ θὰ τοὺς ἐζημίουν. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον καὶ κατὰ τὴν Ἀπελευθέρωσιν, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τῶν ἐν τέλει δημοσιευομένων ἐγγράφων, οἱ μὲν ἀγροὶ ἦσαν μικρᾶς ἐκτάσεως, αἱ δὲ βολαὶ μεγάλης, περιλαμβάνουσαι ἑκάστη πολλοὺς ἀγρούς.

Μεταφερόμενοι ἤδη εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους τῆς βενετικῆς κυριαρχίας, ὅταν καὶ τὰ φέουδα ἀπόλεσαν τὴν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν των σημασίαν, τοὺς ἀπέμενε δὲ μόνον ἡ οἰκονομικὴ τοιαύτη, πρέπει νὰ εἰκάσωμεν ὅτι οἱ δυνάσται τῆς Κέας διὰ διαφόρους λόγους ἤρχισαν νὰ παραχωροῦν ἐπὶ χρηματικῷ ἀνταλλάγματι αὐτοτελῶς αὐτὸ τοῦτο τὸ δικαίωμα των ἐπὶ τμημάτων τῆς βοσκῆς—ἀνευ δηλονότι τοῦ δικαιώματος καλλιεργείας ἐπὶ τῶν γεωργομένων ἀγρῶν, τὸ ὁποῖον θὰ εἶχον παραχωρήσει πρότερον εἰς γεωργούς—εἰς κατωτέρους φεουδάρχας των, ἔπειτα δὲ καὶ εἰς ἄλλους ἐπιφανεῖς Βενετοὺς ἢ Φράγκους ἐγκατεστημένους εἰς τὴν νῆσον, ὡς καὶ προκρίτους Ἑλληνας τῆς Κέας, ὁπότε ἀρχίζει νὰ αὐξάνῃ ὁ ἀριθμὸς τῶν βολῶν.

Πολὺ δὲ πιθανὸν ἀκόμη ἐκ τῆς ἐπιτακτικῆς ἀνάγκης εὐρέσεως χρημάτων τοῦτο νὰ ἐγένετο συστηματικώτερον μετὰ τὴν πρώτην κατὰ τὸ ἔτος 1537 τουρκικὴν κατάληψιν τῆς Κέας ὑπὸ τοῦ Βαρβαρόσσα¹, ὁπότε οἱ ἐκδιωχθέντες δυνάσται τῆς Πρεμαρίνας καὶ Γ'οζαδῖνοι, διὰ νὰ ἐπανεέλθουν εἰς αὐτήν, ἠναγκάσθησαν νὰ πληρώσουν βαρὺ ἐτήσιον φόρον ὑποτελείας εἰς τοὺς Τοῦρκους², τοῦ ὁποίου τὸ ποσὸν ἐστεροῦντο· καὶ οἱ μὲν πλούσιοι ἄρχοντες τῆς νήσου δὲν ἦσαν διατεθειμένοι νὰ τοὺς χορηγήσουν τὸ ἀπαιτούμενον πρὸς τοῦτο χρηματικὸν ποσὸν ἄνευ ἀνταλλάγματος, οἱ δὲ δυνάσται ἐστεροῦντο πλέον τῆς δυνάμεως νὰ τοὺς τὸ ἀποσπάσουν καταναγκαστικῶς.

Κατὰ τοῦτο δὲ δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἔχη δόσιν ἀληθείας ἢ πρὸς τὸν Ἰοποτηρητὴν τῆς Κέας δοθεῖσα πληροφορία παρὰ τῆς Μαρίας συζύγου τοῦ Ἀντιπροξένου τῆς Ἀγγλίας Ν. Παγκάλου περὶ τοῦ τρόπου τῆς προελεύσεως τῶν βολῶν εἰς τὰς ἀρχοντικὰς οἰκογενείας τῆς νήσου³.

Σημειωτέον ὅτι μεταξὺ τῶν ἐγγράφων τῶν ἐπισημασθέντων εἰς τὴν δημοσιευομένην εἰς τὸ Παράρτημα⁴ ὑπ' ἀριθ. 135 ἀναφορὰν τοῦ Τοποτηρητοῦ τῆς Κέας πρὸς τὸν Κυβερνήτην περὶ τῶν βολῶν περιλαμβάνεται καὶ λεπτομερὴς κατάλογος αὐτῶν, ἀναγράφων καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἰδιοκτητῶν τούτων. Μεταξὺ αὐτῶν ἀνευρίσκομεν πρῶτον τὴν οἰκογένειαν Παγκάλου⁵, ἡ ὁποία ἦτο ἐπιφανὴς βενετικὴ οἰκογένεια καὶ ἦτο κυρία τῶν 44 βολῶν ἐκ τῶν 164

¹ Μίλλερ - Λάμπροϋ, Ἔνθ' ἀν., Β', 411. Παρατηρήτεον ὅτι εἰς τὴν ἐν Παρορτήματι ὑπ' ἀριθ. 3 Ἐκθεσιν τῆς Ἐπαρχ. Δημογεροντίας Κέας ἐκτίθεται ὅτι: «τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς ἰδιοκτησίας <τῶν βολῶν> ἀπεδείχθη περιοδικῶς ὅτι ἐπικρατεῖ πρὸ 400 περίπου χρόνων».

² Π. Ζερλέντοϋ, Γράμματα τῶν τελευταίων Φράγκων δουκῶν κλπ., ἐνθ' ἀν., 22 καὶ 63/4.

³ Ἀνωτέρω σ. 11 καὶ Παράρτημα ἀριθ. 4.

⁴ Ἀριθ. 4.

⁵ Δὲν εἶναι ἀκριβὲς τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰ. Ψύλλα (ἐνθ' ἀν., 205), λεγόμενον ὅτι ἡ οἰκογένεια Παγκάλου ἀποκατεστημένη ἀρχικῶς εἰς Κρήτην, ἐγκατεστάθη εἰς Κέω μετὰ τὴν κατὰ τὸ ἔτος 1669 ἄλωσιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν. Τὸ κάστρον τῆς οἰκογενείας εἰς Κέαν μὲ τὸ οἰκόσημόν της μαρτυρεῖ ἐγκατάστασιν ταύτης εἰς τὴν νῆσον ἐπὶ βενετοκρατίας. Ἐκτὸς ὅμως αὐτοῦ ὑπάρχει καὶ ρητὴ μαρτυρία τῆς ὑπάρξεως Παγκάλων εἰς τὰς Κυκλάδας τοῦ ἔτους 1579 εἰς τὸν προνομιακὸν ὀρισμὸν (ἀχναμὲ) τοῦ Σουλτάνου Μουράτ τοῦ Γ' πρὸς τοὺς Κυκλαδίους (βλ. τοῦτον εἰς γαλλικὴν μετάφρασιν παρὰ τῷ Κ. Ηοφί, Veneto - Byzantinische Analekten, εἰς ἀνάτυπον ἐκ τῶν Sitzungsberichte der Phil. - Hist. Classe der K. Akademie der Wissenschaften, XXXII (Wien, 1859), 156 [518], καὶ εἰς ἑλληνικὰς παλαιὰς μεταφράσεις παρὰ Π. Ζερλέντη, Γράμματα τελευταίων Φράγκων Δουκῶν, ἐνθ' ἀν., 101 ἐπ., καὶ παρὰ Δ. Πασχάλη, Προνόμια καὶ Λοικίσεις τῶν Κυκλάδων ἐπὶ Τουρκοκρατίας, εἰς Ἀνδριακὰ Χρονικά, I (1948), 135. Θὰ ἦτο δὲ παράδοξον οἱ Πάγκαλοι φεύγοντες τὴν τουρκικὴν κατάκτησιν τῆς Κρήτης, νὰ κατέφυγον τὸ 1669 εἰς τὴν ἐπίσης τουρκοκρατούμενην Κέω.

ἐν ὄλῳ τοιούτων τῆς νήσου. Τὴν τῶν Γοζαδίνων, ἡ ὁποία ὑπῆρξεν ἐκ τῶν τελευταίων δυναστευσασῶν τῆς Κέας. Τὴν τῶν Ντεμένεγα καὶ Βαρθολομαίου, φραγκικὰς προφανῶς. Τὴν τῶν Χωματιανῶν ἐπιφανῆ ἐντοπίαν οἰκογένειαν καὶ ἄλλας.

Θεωροῦμεν ὀλιγότερον πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἡ περιέλευσις τῶν βολῶν εἰς τοὺς ἀρχοντικούς οἴκους τῆς νήσου ἐγένετο μεταγενέστερον τοῦ 1566, ὅτε αὕτη, καταληφθεῖσα τὸ δεύτερον ὑπὸ τῶν Τούρκων, παρεχωρήθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου εἰς τὸν Ἑβραῖον Ἰωσήφ Νάξην¹.

Τὸ νὰ διετήρησαν οἱ ἐκπεσόντες Βενετοὶ δυνάσται τῆς Κέας τὸ πλεῖστον μέρος τῶν βολῶν μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς ἀρχῆς των καὶ νὰ περιηλθον αὐταὶ εἰς τὸν διαδεχθέντα αὐτοὺς Νάξην, ἐπὶ τῆς ἀρχῆς δὲ τούτου νὰ παρεχωρήθησαν εἰς τοὺς ἀρχοντικούς οἴκους τῆς νήσου, δὲν εὐρίσκεται ἐν ἀρμο- νίᾳ μὲ τὸ μαρτυρούμενον ὅτι ὄχι μόνον οἱ Βενετοὶ δυνάσται τῆς Κέας, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ τῆς Νάξου κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀρχῆς των εἶχον ἐκπέσει οἰκονομικῶς καὶ εὐρίσκοντο εἰς οἰκτρὰν κατάστασιν, οἱ δὲ ὑποτελεῖς των δὲν ὑπῆκουον, οὔτε συνεισέφερον εἰς τὰς δημοσίας δαπάνας². Κατ' ἀκολουθίαν, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι διὰ τὸ νὰ περιέλθουν εἰς τοιαύτην δυσπραγίαν, θὰ εἶχον ἤδη ἀπαλλοτριώσει τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ἀνηκόντων εἰς αὐτούς, ἴσως δὲ καὶ ἐξαντλήσει.

Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Νάξη (1579), ὅτε προσηρτήθη ἡ Κέα ὀριστικῶς εἰς τοὺς Τούρκους, παρίσταται κατὰ μείζονα λόγον ἀπίθανον νὰ περιηλθον αἱ βολαὶ εἰς τοὺς ἀρχοντας τῆς νήσου, διὰ τὸν ἀμέσως ἀνωτέρω λόγον καὶ διότι ἦτο φυσικὸν μετὰ τὸ τέλος τῆς δουκείας του νὰ καταληφθοῦν αὐταὶ ὑπὸ τῶν καλλιεργητῶν τῶν ἀγρῶν ἢ νὰ μεταβληθοῦν εἰς κοινοχρήστους βοσκάς, καὶ νὰ μὴ ἐπιτρέψουν οὗτοι ἄνευ λόγου, ὅπως περιέλθουν εἰς τὴν κυριότητα ὀρισμένων προκρίτων αὐθαιρέτως.

Τοὺς πρώτους γενομένους κυρίους τῶν βολῶν σὺν τῷ χρόνῳ, εἶναι αὐτόνο- νητον, ὅτι διεδέχθησαν πλείονες, εἴτε διὰ συμβάσεων ἐν ζωῇ (δωρεᾶς, προικός, πωλήσεως, ἀνταλλαγῆς) εἴτε αἰτία θανάτου, οἷτω δὲ κατὰ τὸ ἔτος 1831 ὑπῆρχον εἰς τὴν νῆσον 164 ἐν ὄλῳ βολαί. Πάντως οἱ δικαιοῦχοι θὰ ἐφρόντιζον νὰ γίνωνται αἱ μεταβιβάσεις καὶ διανομαὶ τούτων κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ μὴ μεταβάλλεται κατὰ κανόνα ἡ φύσις καὶ ὁ προορισμὸς τῶν βολῶν, διότι ἄλλως θὰ ἐπήρχετο ἡ οἰκονομικὴ ἐκμηδένισις των, πράγμα ἀσύμφορον εἰς τοὺς κυρίους αὐτῶν.

Εἶδομεν ὅτι ὁ Ἰ. Ψύλλας στηριζόμενος εἰς τὸ ὅτι ἡ λέξις *βολή* (ἐκ τοῦ ῥήματος *βάλλω*) εἶναι ἑλληνικὴ, εἰκάζει ὅτι ἡ γένεσις τοῦ ἔθιμου τούτου ἀνά-

¹ Μίλλερ - Λάμπρου, "Ἐνθ' ἄν., Β', 422. Π. Ζεργλέντου, "Ἐνθ' ἄν., 29.

² P. Sauger - Καράλη, "Ἐνθ' ἄν., 189.

γεται εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους¹. Τὸ ὅτι ἡ λέξις εἶναι ἑλληνική, δὲν γεννᾶται ἀμφιβολία². Τὸ γεγονός δὲμως τοῦτο καὶ μόνον δὲν δύναται, νομίζομεν, νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς τὸ νὰ δεχθῶμεν ἑλληνικὴν τὴν καταγωγὴν καὶ τοῦ ἐθίμου. Διότι δὲν εἶναι παράδοξον οἱ Ἕλληνες κάτοικοι νὰ ἐχρησιμοποίησαν ἑλληνικὴν λέξιν πρὸς ὀνομασίαν νέου ἐθίμου, ὁπότε ἡ χρησιμοποιηθεῖσα προϋπάρχουσα λέξις πρὸς ὀνομασίαν τῆς νέας σχέσεως προσέλαβε καὶ νέαν σημασίαν, ὅπως, ἀντ' αὐτοῦ, ἠδύνατο νὰ πλάσσουν οὗτοι καὶ νέαν λέξιν.

Οἱ Βενετοὶ τοῦ Αἰγαίου μετεχειρίζοντο πρὸς δῆλωσιν τῆς βολῆς τὴν ἰταλικὴν λέξιν *pascolo*³. Οἱ Ἕλληνες, διότι ἀκριβῶς ἐπρόκειτο περὶ νέας σχέσεως βοσκῆς, δὲν ἐχρησιμοποίησαν τὸν ὄρον «βοσκῆ» ἢ «νομή», ἀλλὰ πρὸς διάκρισιν θὰ μετεχειρίσθησαν τὴν λέξιν «βολή», πιθανῶς ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι αἱ βοσκαὶ αὗται ἦσαν τὸ μέρος, ὅπου ἔβαλλον τὰ ζῶα των, τὰ ἐτακτοποιοῦν πρὸς βόσκησιν. Ἡ δὲ λέξις *βολή*, ὡς γνωστόν, μὲ τὴν σημασίαν τοῦ *διευθέτησις*, *τακτοποιήσις* εἶναι ἐν χρήσει εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς τὰς Κυκλάδας.

Παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς δὲν γνωρίζομεν τὴν ὑπαρξίν τοιοῦτου ἐθίμου βοσκῆς, ἀλλ' οὔτε ὁ ὄρος *βολή* ἀπαντᾷ παρ' αὐτοῖς μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς βοσκῆς. Ὑπάρχει μόνον ἡ λέξις *βολεών*, -ῶνος, προελθοῦσα πρᾶγματι ἐκ τοῦ *βολή*. *Βολεών* δὲ σημαίνει τὸν τόπον ἐπὶ τῶν ἀγρῶν, εἰς τὸν ὁποῖον βιάλλεται ἡ κόπρος τῶν ζῴων⁴.

Ἄλλὰ καὶ ἐὰν ἡ λέξις *βολή* καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς δῆλωσιν ἔννοιας σχετιζομένης μὲ ζῶα, ἐφ' ὅσον δὲν ἔχομεν ἔνδειξιν τινὰ ὅτι ἐγένετο χρῆσις ταύτης μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς βοσκῆς, δὲν δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἐθίμου τῶν βολῶν πρὸ τῆς βενετικῆς κυριαρχίας, ὡς πράττει ὁ Ψύλλας⁵.

Προσέτι πρὸς δῆλωσιν τῆς βοσκῆς γίνεται χρῆσις τοῦ ὄρου *βολή* μόνον

¹ Ἐνθ' ἀν., 162. Εἰς ἔγγραφα ἐκ Κέας τῶν ἐτῶν 1795, 1797, 1800 καὶ 1804, δημοσιευόμενα αὐτόθι (σελ. 323, 324, 325, 328 καὶ 341), ἀναφέρεται κατ' ἐπανάληψιν εἶδος ἀκινήτου μὲ τὴν ὀνομασίαν *πλαιμβόλα*, *πλαιμβόλες*. Μήπως πρόκειται περὶ τῶν βολῶν; Ὁ Ψύλλας οὐδὲν λέγει σχετικῶς, οὔτε ἐρμηνεύει τὸν ὄρον *πλαιμβόλα*.

² Περὶ τῆς λέξεως βλ. Γ. Χατζιδάκιον, εἰς περιοδικὸν «Ἀθηνᾶ», Κ' (1908), 102, καὶ Β. Φάβη, αὐτόθι, ΜΓ' (1931), 95.

³ Βλ. τὸ εἰς τὸ Παράρτημα ὑπ' ἀριθ. 8 δημοσιευόμενον ἔγγραφο τῆς 5 Μαρτίου 1643.

⁴ Βλ. Henrico Stephano, Θησαυρὸς τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης (Parisii, 1833), ἐν λέξει.

⁵ Τὸ ἐθιμικὸν δίκαιον τῶν βυζαντινῶν χρόνων διὰ τὴν μὴ δημοσίευσιν μέχρι τοῦδε ἐπακοῦς ἀριθμοῦ ἐγγράφων παραμένει ἐν πολλοῖς ἀγνωστον. Ἄλλὰ δὲν δυνάμεθα περὶ αὐτοῦ νὰ προβαίνομεν εἰς ὑποθέσεις μὲ τὸσον ἀσθενῆ καὶ ἀμφίβολα στοιχεῖα. Βεβαίως διὰ τῆς δημοσιεύσεως νέων πηγῶν δὲν ἀποκλείονται ἀνατροπὴ τῶν σημερινῶν ἀπόψεων ἢ καὶ ἐκπλήξεις.

εἰς τὰς Κυκλάδας, αἱ ὁποῖαι ἐβενετοκρατοῦντο, καὶ εἰς τὰς ὁποίας καὶ ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι τὸ ἔθιμον τοῦτο ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν, ἀλλὰ καὶ οἱ γεωργικοὶ καὶ ποιμενικοὶ ὄροι τῶν διαφόρων τούτων νήσων, λόγῳ τῆς γειτνιασεως καὶ τῆς ἐπικοινωνίας των, ἦσαν κατὰ κανόνα οἱ ἴδιοι.

Ἀντιθέτως, εἰς τὰ ἄλλα μέρη, ὅπου ἐμφανίζεται ἰσχυρὸν τὸ ἔθιμον τοῦτο, πρὸς δῆλωσιν αὐτοῦ χρησιμοποιοῦνται ἄλλοι ὄροι. Ἐν Σκύρω ὀνομάζεται «χορτονομή» ἐν Φθιώτιδι, «χορτονομή» ἢ «λειβαδιάτικο» ἐν Μάνη, «προνόμιον», ὄρος χαρακτηριστικὸς τῆς ἀρχῆς τοῦ ἔθιμου.

Ἐὰν τὸ ἔθιμον τοῦτο ὑπῆρχε καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ τὸ ὀνόμαζον *βολή*, θὰ ἔπρεπε νὰ διασωθῆ ὁ ὄρος οὗτος, ἐὰν ὄχι εἰς ὅλα, εἰς τινα τουλάχιστον τῶν ἐκτὸς τῶν Κυκλάδων μερῶν, εἰς τὰ ὁποῖα διατηρεῖται εἰσέτι τὸ ἔθιμον τοῦτο. Ἀκόμη δέ, θὰ ἦτο εἴλογον, καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, ὅπου δὲν ἀπαντᾷ σήμερον τοιοῦτο ἔθιμον, νὰ διεσώζετο ὁ ὄρος οὗτος μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς βοσκῆς γενικῶς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν μαρτυρεῖται.

Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ Βενετοὶ ἐθεώρουν τὴν σχέσιν ταύτην τῆς βολῆς εἰς τὰς Κυκλάδας ὡς τιμαριωτικὸν δικαίωμα, καθὼς προκύπτει ἐκ τοῦ εἰς τὸ Παράρτημα ὑπ' ἀριθ. 8 δημοσιευομένου ἐγγράφου τοῦ Corner. Διὰ τὴν πώλησιν τῆς βολῆς εἶχε συνταχθῆ ἰδιαίτερον ἐγγράφον, ὃ δὲ Corner, ὡς ἐκπρόσωπος τῆς φορητῆς πλέον ἐπὶ τοῦ στόλου κυριαρχίας τῆς Βενετικῆς Δημοκρατίας ἐπὶ τῶν Κυκλάδων, διὰ τοῦ ἐν λόγῳ ἐγγράφου τοῦ ἐπικυροῦ τὴν διὰ τοῦ προηγουμένου νοταριακοῦ, προφανῶς, τοιοῦτου γενομένην πώλησιν τῆς πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἐγένετο τότε κατὰ τὸ βενετικὸν δίκαιον διὰ πᾶσαν σύμβασιν, ἀλλὰ μόνον διὰ τὰς ἐπὶ φεουδαλικῷ ἀντικειμένου, ὡς ἦσαν αἱ πωλήσεις τιμαριῶν.

Τὴν βενετικὴν προέλευσιν τοῦ ἔθιμου τῶν βολῶν ἐνισχύει ἀκόμη τὸ γεγονός ὅτι τὰ μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα γνωρίζομεν τὴν ὑπαρξίν του—πλὴν ἑνὸς—διετέλεσαν ὑπὸ τὴν βενετικὴν κυριαρχίαν.

Ἐκτὸς τῶν Κυκλάδων, ἡ Σκύρος καταληφθεῖσα ὑπὸ τῶν βενετῶν ἀδελφῶν Γκίζη (αὐτῶν τούτων τῶν κατακτητῶν καὶ πρώτων συνδυαστῶν τῆς Κέας)¹, μὲ μικρὰς διακοπὰς, ὑπέκειτο εἰς τοὺς Βενετοὺς μέχρι τοῦ 1538². Καὶ ἡ Μάνη διετέλεσεν ὑπὸ τοὺς Βενετοὺς³, ἀκόμη δὲ καὶ σύμμαχος των ὑπῆρξεν⁴, ἐκ τούτων δὲ εἶναι εὐεξήγητος, ὅχι μόνον ἡ ὑπαρξίς τοῦ ἔθιμου τούτου εἰς αὐτήν, ἀλλὰ καὶ ἡ ὀνομασία του «προνόμιον», δηλαδὴ τοιοῦτο τοῦ Μπέη αὐτῆς, κατὰ μίμησιν προφανῶς τοῦ Δουκὸς τῆς Βενετίας, καὶ τὸ

¹ Μίλλερ - Λάμπρου, Ἐνθ' ἀν., Α', 69.

² Αὐτόθι, Β', 188/9.

³ Αὐτόθι, Β', 199.

⁴ Ἀπ. Δασκαλάκη, Ἡ Μάνη καὶ ἡ Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία (1453-1821) (Ἀθήναι, 1923), 77 ἐπ.

γεγονὸς ὅτι δικαιοῦχοι τῶν χορτονομῶν εἶναι αἱ οἰκογένειαι τῶν διατελεσάντων Μπέηδων, εἰς τὰς ὁποίας μετεβιβάζοντο ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν¹.

Ἡ μόνη περιοχὴ, εἰς τὴν ὁποίαν ἰσχύει καὶ μέχρι σήμερον τὸ ἔθιμον τοῦτο, ἢ μὴ διατελέσασα ὑπὸ τοὺς βενετούς, εἶναι ἡ Φθιάτις. Εἰς αὐτήν, λόγῳ τῶν διαφορῶν κυριαρχιῶν εἰς τὰς ὁποίας ὑπῆχθη, τῶν βουγουνδίων Δελαρός, τῆς Καταλωνικῆς Ἑταιρείας, τοῦ βασιλέως τῆς Ἀραγῶνος, κλπ., ἐν συνδυασμῶ καὶ πρὸς τὴν παντελῆ ἔλλειψιν πηγῶν ἐκ τῆς περιφερείας ταύτης, ἡ προέλευσις τοῦ ἔθιμου τούτου εἶναι ἀρκετὰ σκοτεινή.

Ἐκτὸς τῆς Κέας καὶ τῶν ἄλλων μερῶν, εἰς τὰ ὁποία ὑπάρχει μέχρι σήμερον τὸ ἔθιμον τοῦτο, ἔχομεν πληροφορίας ἢ ἐνδείξεις ὅτι ἴσχυσεν εἰς τὰς πλείστας τῶν Κυκλάδων. Οὕτω διὰ τὴν Κύθνον ρητῶς μαρτυρεῖται ἡ ἰσχύς του μέχρι τῶν χρόνων τῆς Ἐπαναστάσεως².

Ἐπίσης εἰς τὴν Κύθνον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς Πάρον καὶ Σίφνον διατηρεῖται ἡ λέξις *βολή* μὲ τὴν σημασίαν τοῦ τόπος κατ'ἀλληλος ἢ ὠρισμένος πρὸς νομὴν³, εἰς δὲ τὴν τελευταίαν νῆσον σφάζεται καὶ ὡς τοπωνύμιον⁴. Εἰς τὴν μικρὰν νῆσον Θηρασίαν ἀπαντᾷ θέσις «*Βολιά*»⁵.

Διὰ τὴν Νάξον, ὁ Ψύλλας⁶ παρέχει τὴν πληροφορίαν ὅτι μὲ τὸ ὄνομα βολή ὑπάρχουν καὶ ἐκεῖ χορτονομαί. Φαίνεται ὅτι πράγματι εἰς τὴν νῆσον ταύτην ὑπῆρχον βολαί. Διατηροῦνται ἔγγραφα μαρτυροῦντα ὅτι καὶ κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς Ναξίους ἀγρότας ἢ ἐμφύτευσις ἀμπέλων καὶ ἢ περιφραξίς ἀγρῶν, τὴν ὁποίαν ἐκάλουν *τραφοκόπησιν*, ἀκριβῶς διὰ τὴν μὴ ἐμποδίζεσθαι ἡ βοσκή, ἡ ὁποία ἀνήκεν εἰς τοὺς ἀρχοντας («τὰ περιβόλια τοῦ Δανακοῦ... ὁ ἀφεντότοπος δὲν ἔχει ἄλλο παρὰ τὸ πάσκουλο...»)⁷.

Σχετικῶς πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἐθιμικοῦ δικαιώματος τῆς βολῆς κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν, προέχει ἡ ἐξέτασις τοῦ ἐὰν ὁ δικαιοῦχος τῆς καλλιεργείας τοῦ ἀγροῦ ἐδικαιοῦτο ἢ ὄχι εἰς τὴν περιφραξίν του, ὁπότε, ἐπιτρεπομένης τῆς περιφράξεως, ἀπόλλυται τὸ δικαίωμα τοῦ βολιούχου ἅμα τῇ πραγματοποιήσει της.

¹ Ἰ. Τσιγκουράκου, Ἐνθ' ἄν.

² Ἀ. Βάλληνδα, Κυθνιακά Μελετήματα (Ἀθήναι, 1886), 121. Τοῦ αὐτοῦ, Ἱστορία τῆς νήσου Κύθνου (Ἀθήναι, 1896), 44. Κατὰ τὸν Βάλληνδαν οἱ λεγόμενοι ἀρχοντες εἶχον δικαίωμα δωρεάν βοσκῆς ἐπὶ τῶν περὶ τὴν Χώραν ἀγρῶν (τσιγκουρῶν).

³ Ἀρχεῖον Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

⁴ Αὐτόθι.

⁵ Ν. Πεταλά, Θηραϊκῆς Γλωσσολογικῆς Ὑλης, τευχ. α'. Ἰδιωτικὸν τῆς Θηραϊκῆς Γλώσσης (Ἀθήναι, 1876), 41.

⁶ Ἐνθ' ἄν., 163.

⁷ Βλέπε Π. Ζερλέντου, Φεουδαλικὴ Πολιτεία, 22, ἰδίᾳ δὲ τὰ αὐτόθι ἔγγραφα τοῦ ἔτους 1719 (σ. 75-9) καὶ Φιρμάνι τοῦ ἔτους 1791 (σ. 81-83).

Ἦς προεξεθέσαμεν¹, ὁ Ψύλλας, ἐντόπιος ὢν καὶ συνεπῶς καλῶς γνωρίζων τὰ τοῦ ἐθίμου, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ ἀξιοπιστία δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ τεθῆ ἐν ἀμφιβόλῳ, βεβαιοῖ ὅτι οἱ κύριοι τῆς καλλιεργείας τῶν χωραφίων, δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα τῆς περιτειχισεῶς των, μόνον δὲ ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Ἐπαναστάσεως ἤρχισαν οὗτοι αὐθαιρέτως νὰ τὰ περιφράσσουν.

Ἡ πληροφορία αὕτη περὶ ἀπαγορεύσεως τῆς περιφράξεως συμφωνεῖ πλήρως καὶ πρὸς τὴν ἱστορίαν καὶ πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐθίμου, ὡς μᾶς παρεδόθη τοῦτο.

Ἐφ' ὅσον ἐδυναστεύουν εἰς τὴν Κέα οἱ Βενετοί, καὶ εἴτε δεχθῆ τις τὴν θεωρίαν τῶν Γλωσσογράφων τῆς διχασμένης κυριότητος εἰς *ἐνθεϊαν* καὶ εἰς *ὠφέλιμον* (*dominio diretto, d. utile*), κατὰ τὴν ὁποίαν εἰς τὸν δυνάστην ἀνήκεν ἐν *dominium eminens*, εἴτε τὴν ἔννοιαν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, τότε τοῦ ἀπολύτου καὶ ἀδιαίρετου τῆς κυριότητος², ὅποτε κύριος παρέμενε μόνος ὁ δυναστεύων φεουδάρχης, ὁ ἔχων τὴν καλλιεργίαν τοῦ ἀγροῦ δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη τὸ δικαίωμα τῆς περιφράξεως τούτου, καταργῶν δι' αὐτῆς τὸ δικαίωμα τῆς βοσκῆς.

Τοῦτο ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων εἶναι αὐτονόητον. Οἱ δικαιοῦχοι τῆς καλλιεργείας καὶ οἱ τῆς βοσκῆς, κατὰ μὲν τὴν πρώτην θεωρίαν ἐλογίζοντο μεταξύ των ὡς *condomini*, μεριζόμενοι τὴν *dominium utile*, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν, ἕκαστος τούτων εἶχεν ἐν *jus in re aliena*.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς βενετικῆς κυριαρχίας, τὰ δικαιώματα τοῦ φεουδάρχου ἐπὶ τῆς γῆς δὲν περιήλθον εἰς τοὺς Τούρκους, εἰς τὰς Κυκλάδας τοῦλάχιστον. Ἐξ ἄλλου δὲ κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν ἀνεγνωρίζοντο τὰ δικαιώματα τῶν τε δικαιοῦχων τῆς καλλιεργείας ὡς καὶ τῶν τῶν βολῶν, διότι ὑπὸ τοῦ Νάζη, ὡς καὶ ὑπὸ τῶν Σουλτάνων ἔπειτα, ἀφῆθησαν εἰς τοὺς νησιώτας αἱ ἰδιοκτησίαι των, ὡς ὑφίσταντο πρότερον, ἀλλὰ καὶ ἐπροστατεύοντο, χωρὶς καὶ νὰ προβοῦν οὗτοι εἰς ρύθμισίν τινα τῶν σχέσεων τούτων. Αὗται πλέον, ἀφ' ἧς, δηλονότι, τὸ *dominium eminens* ἢ ἡ κυριότης, κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, τῶν βενετῶν δυναστῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἐξέλιπεν, ὑπέκειντο ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἐθιμικὴν ἐξέλιξιν.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς περίπου καὶ ἐντεῦθεν χρονολογοῦνται καὶ αἱ γνωσταὶ περὶ τοῦ ἐθίμου τούτου ἐν Κέα ἔγγραφοι πηγαί.

Διὰ τὴν περιφραξίν οὐδεμία μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Καποδίστρια εἶδησις ὑπάρχει, περὶ τοῦ ὅτι ἠδύνατο νὰ γίνῃ δικαιωματικῶς παρὰ τοῦ δικαιοῦχου τῆς καλλιεργείας.

Τὸ πρῶτον ἀνευρίσκομεν θιγόμενον τὸ ζήτημα τῆς περιφράξεως εἰς τὸ

¹ Ἀνωτέρω σ. 7.

² M. Roberti, *Svolgimento storico del diritto privato in Italia*², II (Padova, 1935), 42 ἐπ. P. S. Leicht, *Ἐνθ' ἀν.*, 12 σημ. 1,15 ἐπ. καὶ 126.

ἀπὸ 26 Αὐγούστου 1829 ὑπόμνημα τῶν γεωργῶν πρὸς τοὺς Πληρεξουσίους τῆς νήσου των καὶ εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 135 τῆς 5 Μαΐου 1831 ἀναφορὰν τοῦ Τοποτηρητοῦ Κέας¹.

Ὁ Τοποτηρητὴς οὗτος εἰς τὴν ἀναφορὰν του ἐκθέτει, ὅτι τὸ δικαίωμα τῆς βολῆς παύει ἅμα τῇ περιφράξει τοῦ ἀγροῦ. Τοῦτο εἶναι εὐνόητον. Τὸ ζήτημα ὅμως εἶναι ἄλλο, τουτέστιν ὑπὸ ποίους ὄρους ἐπετρέπετο ἡ περιφράξις. Ἀπητεῖτο συναίνεσις καὶ τοῦ δικαιοῦχου τῆς βολῆς, ἢ ἡδύνατο ἐλευθέρως νὰ ἐνεργήσῃ ταύτην ὁ δικαιοῦχος τῆς καλλιιεργείας καὶ παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ βολιοῦχου; Ἐπ' αὐτοῦ οὔτε ἐκεῖνος οὔτε καὶ οἱ γεωργοὶ εἰς τὸ ἀνωτέρω ὑπόμνημά των ἐκφράζονται σαφῶς. Οἱ τελευταῖοι μόνον ἀφίησιν νὰ ὑπονοηθῇ, ὅτι ἡδύνατο νὰ ἐνεργοῦν μόνον των, ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ βολιοῦχου, περιφράξεις. Ἀλλὰ τοῦτο εὐρίσκεται εἰς ποιάν τινα ἀντίφασιν πρὸς τὴν προσθήκην, τὴν ὁποίαν κάμνουν εἰς τὸ ὑπόμνημά των τοῦτο, ὅτι δηλαδὴ πρέπει νὰ κτίζον ὄχι ἀπλῶς τοίχους χαμηλοῦς, ἀλλὰ σχεδὸν ὑψηλοτέρους τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Τίς ὁ λόγος νὰ κτίζον τοίχους καὶ μάλιστα τόσον ὑψηλοῦς, ἐφ' ὅσον δικαιοματικῶς καὶ ἐλευθέρως ἡδύνατο νὰ ἐνεργοῦν τὴν περιφράξιν τῶν ἀγρῶν των πρὸς κατάργησιν τοῦ δικαιοῦματος τῆς βολῆς; Δὲν ἦτο ἀρκετὴ ἢ κατασκευὴ περιφράγματος ἐξ οἰασδήποτε ὕλης καὶ ὕψους δυναμένου ἀπλῶς νὰ ἐμποδίσῃ τὴν εἴσοδον τῶν ξένων ζῶων ἐν τῷ ἀγρῷ, καὶ δὲν ἀπετέλει τοιαύτη κατασκευὴ σαφῆ ἐκδήλωσιν τῆς βουλήσεώς των πρὸς κατάργησιν τῆς βολῆς;

Σημειωτέον ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὑπόμνημα τοῦτο τῶν καλλιεργητῶν, δι' αὐτοῦ γίνεται καὶ προσπάθεια νὰ δικαιολογηθῇ—πολὺ ὅμως ἀπιθάνως καὶ ὑπόπτως—τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὸ προηγούμενον μόλις ἔτος 1828 τὴν ἀπὸ 19 Ἀπριλίου 1828 σωζομένην ἀναφορὰν τῶν κυρίων τῶν βολῶν πρὸς τὴν Κυβέρνησιν κατὰ τῶν Καρυστίων προσφύγων πρὸς διατήρησιν καὶ προστασίαν τῶν βολῶν ὑπεστήριξαν καὶ αὐτοὶ οἱ καλλιεργηταί, καὶ δὴ ὑπογράφει ταύτην καὶ ὁ φερόμενος ὡς ὑποκινητὴς καὶ ἀρχηγὸς τῆς κινήσεως τῶν γεωργῶν Βραυᾶς Ἀλεξάνδρου², ὡς ἐπίσης τὸ ὅτι ὑπέβαλον καὶ ἑτέραν κοινήν ἀναφορὰν οἱ τε καλλιεργηταὶ καὶ οἱ κύριοι τῶν βολῶν ἐπὶ τοῦ ἰδίου θέματος³, πράγμα τὸ ὁποῖον γεννᾷ, εὐλόγως, ἐνδοιασμοὺς περὶ τῆς καθόλου εὐλοκρινείας τοῦ ὑπομνήματος.

Ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἀμφίβολον καὶ ἀόριστον ταύτην τοῦ ὑπομνήματος ὁμολογίαν αὐτῶν τούτων τῶν ἐνδιαφερομένων καλλιεργητῶν περὶ τῆς περιφράξεως, πρὸς τὴν ὁποίαν ἐφάνησαν δὺσπιστοι καὶ ὁ Γενεατᾶς καὶ ὁ Κυβερ-

¹ Βλέπε ταύτας εἰς Παράρτημα ὑπ' ἀριθ. 2 καὶ 4 καὶ ἀνωτέρω σ. 6/7.

² Βλ. εἰς Παράρτημα ἀριθ. 5 καὶ 6 ἀναφορὰς καλλιεργητῶν καὶ βολιοῦχων.

³ Τὴν τελευταίαν ταύτην ἀναφορὰν δὲν ἀνεύρομεν.

νήτης¹, τὰ σωζόμενα ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα δημοσιεύονται εἰς τὸ Παράρτημα ὑπ' ἀριθ. 7-16, ἀναγόμενα δὲ εἰς διαφόρους χρόνους ἀπὸ τοῦ 1631 μέχρι τοῦ 1822, νομίζομεν ὅτι ἀποτελοῦν ἐπαρκεῖς μαρτυρίας περὶ διατηρήσεως καὶ κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς περιφράξεως.

Τὰ ἔγγραφα ταῦτα περιλαμβάνουν συμβάσεις ἀνταλλαγῶν, πωλήσεων, ἀφιερώσεως, κλπ. βολῶν. Εἰς αὐτά, ὄχι μόνον αἱ βολαὶ προϋποτίθενται καὶ ἀπαλλοτριοῦνται ὡς αὐθυπόστατον καὶ διακεκριμένον τοῦ χωραφίου πράγμα (βλ. ἰδίᾳ ὑπ' ἀριθ. 13 ἔγγραφον), ἀλλὰ καὶ χρησιμοποιοῦνται εἰς αὐτὰ αἱ ἴδιαι ἀκριβῶς ρῆτραι αἱ συνηθιζόμεναι εἰς τὰς ἀπαλλοτριώσεις ἀκινήτων. Προσέτι μνημονεύονται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰς ταῦτα καὶ ὁ τίτλος κτήσεως τοῦ ἀπαλλοτριούντος (λ.χ. ἀγορά, κληρονομία ὡς γονικοῦ, προῖξ, γεροντομοῖρι), τίτλος ἐμφαιῶν συνηθήως καὶ μακρὰν διάρκειαν τοῦ δικαιώματος ἐπὶ τῆς βολῆς. Ἡ μακρὰ δὲ αὐτῆ ἐπὶ γενεᾶς διατήρησις τῶν βολῶν προϋποθέτει ὅτι δὲν ἐξηρτάτο ἐκ τῆς ἐλευθέρως θελήσεως τοῦ δικαιούχου τῆς καλλιιεργείας τῶν ἀγρῶν ἢ κατάργησις τῆς βολῆς. Ἐπίσης εἰς τὰ ἔγγραφα αὐτὰ οἱ πωληταὶ τῶν βολῶν καθιστοῦν τέλειον κύριον ὄχι μόνον τὸν ἀγοραστήν, ἀλλὰ καὶ τοὺς κληρονόμους του ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπιφυλάξεως (βλ. ὑπ' ἀριθ. 11 ἔγγραφον), πράγμα προσήκον εἰς δικαίωμα διαρκῆ καὶ πραγματικόν, καὶ ὄχι προσωρινὴν δυνατότητα ἐξαρωμένην ἐκ τῆς ἐλευθέρως θελήσεως καὶ ἀνοχῆς τρίτων, ἥτοι τῶν καλλιιεργητῶν τῶν χωραφίων τῆς βολῆς. Ἀλλὰ καὶ γενικῶς, ποίαν χρηματικὴν ἀξίαν ἠδύναντο νὰ ἔχουν αἱ βολαὶ καὶ νὰ γίνωνται ἀντικείμενον συναλλαγῶν, ὅταν ἐκ τῆς ἀπολύτου θελήσεως τοῦ τρίτου, δικαιούχου τῆς καλλιιεργείας, καθ' οἷονδήποτε χρόνον ἐκδηλουμένης, ἐξηρτάτο ἢ ὑπαρξίς των;

Πλὴν τούτων ὅμως, πρέπει νὰ προστεθῇ ὅτι εἰς τὴν Φθιώτιδα καὶ τὴν Σκῦρον, ὅπου τὸ ἴδιον ἔθιμον ἐξακολουθεῖ νὰ ἰσχύη, δὲν ἀναγνωρίζεται ἐθιμικῶς εἰς τοὺς καλλιιεργητὰς καὶ μέχρι σήμερον ἀκόμη τὸ δικαίωμα τῆς περιφράξεως. Ὡσαύτως εἰς τὴν Νάξον κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα μέχρι τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς τουρκοκρατίας ἀπηγορεύετο ἡ περιφράξις.

Κατὰ ταῦτα θεωροῦμεν ὅτι καὶ εἰς τὴν Κέα ἡ ἀπαγορευσις τῆς περιφράξεως τῶν ἀγρῶν παρέμεινεν ἀμετάβλητος καὶ ἦτο ἐν πλήρει ἰσχύϊ κατὰ τὸν χρόνον τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως, ὡς καὶ καθ' ὅλην τὴν τουρκοκρατίαν μέχρι καὶ τῆς Ἀπελευθερώσεως.

Καὶ ἤδη ἔξεταστέα ἡ νομικὴ φύσις τοῦ δικαιώματος τῆς βολῆς.

Ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν τουρκικὴν κατάκτησιν ἀπωλείας τῆς βενετικῆς κυριαρχίας ἐπὶ τῆς Κέας καὶ τῆς ἀποχωρήσεως ἐξ αὐτῆς τῶν βενετῶν δυναστῶν τῆς, χωρὶς μάλιστα οἱ Τοῦρκοι νὰ ὑποκατασταθοῦν εἰς τὰ δικαιώματά των, ἡ

¹ Ἀνωτέρω σ. 7 καὶ Παράρτημα ὑπ' ἀριθ. 17 καὶ 18.

κυριότης τῶν δυναστῶν ἐπὶ τῆς γῆς συνεχωνεύθη εἰς τὸ δικαίωμα τῶν νομίμων τότε κατόχων αὐτῆς, δηλαδὴ τῶν δικαιούχων τῆς καλλιεργείας ἀφ' ἑνός, καὶ τῶν βολιούχων ἀφ' ἑτέρου.

Οἱ Ἕλληνες δὲν ἔπαισαν ποτὲ νὰ θεωροῦν τοὺς Φράγκους ὡς ξένους κατακτητὰς καὶ σκληροὺς δυνάστας, εἰδικῶς δὲ εἰς τὰς Κυκλάδας ἐπεξήτησαν τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν ἐκ τῆς βενετικῆς κυριαρχίας. Δι' αὐτὸν δὲ ἀκριβῶς τὸν λόγον καὶ οἱ Σουλτάνοι δι' ἀχτναμέδων¹ ἀφήκαν εἰς τοὺς νησιώτας τὴν περιουσίαν τους, καὶ αὐτονομίαν γενικῶς τοιαύτην, ὥστε οὗτοι ἠδυνήθησαν νὰ διατηρήσουν τὰς ἰδίας τῶν παραδόσεις καὶ νὰ διέπωνται ὑπὸ τοῦ ἐξελισσομένου ἐθιμικῶς ἐθνικοῦ τῶν δικαίου, μὲ βάσιν καὶ ἀφετηρίαν, ἐννοεῖται, τὴν ὑπάρχουσαν πραγματικὴν κατάστασιν, ἡ ὁποία, φυσικά, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μεταβληθῆ.

Ἀνεξαοτήτως δὲ τοῦ ποῖαι νομικαὶ θεωρίαι ὑπεστηρίχθησαν ἢ ὑποστηρίζονται εἰς τὴν Δύσιν ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὑπὸ ἔρευναν ἐθιμον², βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ βοσκή παρὰ τοῖς Βενετοῖς καὶ εἰς τὰς Κυκλάδας κατὰ τὴν βενετοκρατίαν, ὡς ἔξετέθη, ἐνοεῖτο ὡς τι ἀποκεχωρισμένον καὶ αὐθύπαρκτον πρᾶγμα ἀπὸ τῆς καλλιεργείας τοῦ ἀγροῦ. Δὲν ἐθεωρεῖτο, δηλονότι, αὕτη ὡς ὀλοκληρωτικὸν στοιχεῖον τοῦ ἀκινήτου καὶ αὐτονοήτως ἀνήκουσα εἰς τὸν κύριον αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς τι ἰδιαιτέρον καὶ διακεκριμένον.

Τὰ ἐγγράφα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀλλὰ καὶ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων³, ὁμιλοῦν περὶ χωραφίων καὶ βοσκῆς κεχωρισμένως, καὶ τὸ ἔδαφος ἐπὶ τοῦ

¹ Βλέπε τοιοῦτους τῶν ἐτῶν 1579 καὶ 1621 εἰς γαλλικὴν μετάφρασιν εἰς K. H o p f, Veneto - Byzantinische Analekten, ἔνθ' ἀν., 156 ἐπ., καὶ 159 ἐπ., καὶ τοὺς ἰδίους εἰς παλαιὰς ἑλληνικὰς μεταφράσεις, εἰς Π. Ζ ε ρ λ έ ν τ ο υ, Γράμματα τῶν τελευταίων Φράγκων Δουκῶν, ἔνθ' ἀν., 101 ἐπ., καὶ 121 ἐπ., εἰς Δ. Π α σ χ ἄ λ η, Ἔνθ' ἀν., 130 ἐπ., 135 ἐπ., ὡς καὶ εἰς ἄλλους.

² Ἀνωτέρω σ. 23 σημ. 2.

³ Βλ. εἰδικῶς διαθήκην τοῦ ἔτους 1748, δημοσιευθεῖσαν εἰς Ν. Ἑλληνομνήμονα, Ε', 445, εἶτα δὲ εἰς Ἰω σ. Χ α τ ζ ι δ ἄ κ η, Ἡ ἱστορία τῆς νήσου Μήλου (Ἀθῆναι, 1927), 305 ἐπ. Δι' αὐτῆς ὁ διαθέτης ἀφίνει διάφορα περιοριστικὰ στοιχεῖα εἰς τοὺς ἐγκαταστάτους, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ βοσκῆς, τὰς ὁποίας προσδιορίζει διὰ τῶν τοπωνυμίων τῶν («...βοσκίην τῶν Τριάδων, τοῦ Μαύρου Βουνοῦ, τοῦ Ἐμπουργιοῦ... κλπ.»). Αὗται φαίνεται ὅτι ἦσαν ἀποκλειστικῶς βοσκοτόποι. Περαιτέρω ὅμως ὁ διαθέτης, καθορίζων τὸ μερίδιον τοῦ ἀδελφοῦ του Μιχάλη, γράφει: «...Τὰ χωράφια τοῦ Κοντάρου ὅλα ἐκεῖνα ὅπου εἶναι ἀπὸ τῆς ἀδελφῆς του καὶ ἐκεῖνα ὅπου ἀγόρασεν ἀπὸ τοῦ Κοτάκη μὲ βοσκὴν καὶ κάθε τους δικαίωμα». Ἐκ τῆς περιχοπῆς ταύτης ἐξάγεται, προδήλως, ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα ὄχι πλέον περὶ ἀποκλειστικῶς βοσκοτόπων, ἀλλὰ περὶ τῆς βοσκῆς τῶν καλλιεργημένων ἀγρῶν τοῦ Κοντάρου. Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι τὸ ἐθιμον τῶν βολῶν ἴσχυε καὶ εἰς Μήλον, τὸ δὲ σπουδαιότερον, ἀπὸ νομικῆς ἀπόψεως, ὅτι ἡ σύμπτωσις εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον τοῦ δικαίωματος τῆς βοσκῆς καὶ τῆς καλλιεργείας δὲν ἐπέφερε συγχώνευσιν τούτων, ἀλλ' ἐξηκολούθουν παραμένοντα διακεκριμένα ἀπ' ἀλλήλων.

ὁποίου ἀσκεῖται ἕκαστον τῶν δικαιωμάτων τούτων, τῆς βολῆς καὶ τῆς καλλιεργείας, παρουσιάζεται αὐτοτελές. Ἐκάστη βολή, ἔχουσα ἓνα ἰδιοκτήτην, περιελάμβανε πολλοὺς ἀγρούς, ἀποτελοῦντας ἰδιαιτέρον ἕκαστος κτήμα, ἀνήκον εἰς διάφορον ἰδιοκτήτην. Ἡ βολή ἠδύνατο νὰ περιλαμβάνη ὄχι μόνον καλλιεργουμένους ἀγρούς, ἀλλὰ καὶ χέρσον γῆν ἀναμίξ.

Ἐκ τούτων, ὡς καὶ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς περιφράξεως, τῆς ἀναγκαστικῆς ἀγροναπαύσεως καθ' ὠρισμένον καὶ ἐφ' ὠρισμένον χρόνον, τῆς ἀπαγορεύσεως τοῦ δικαιούχου τῆς καλλιεργείας νὰ βοσκήσῃ καὶ τὰ ἴδια αὐτοῦ ζῶα εἰς τὴν νομὴν τοῦ χωραφίου του—ἐὰν δὲν μισθώσῃ ταύτην παρὰ τοῦ κυρίου τῆς βολῆς—τέλος δὲ ἐκ τοῦ εἴδους καὶ τοῦ περιεχομένου τῶν σωζομένων ἐγγράφων ἀπαλλοτριώσεως τῶν βολῶν, θεωροῦμεν ἀναμφίβολον, ὅτι κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν ἢ ἐπὶ βενετοκρατίας καλλιέργεια καὶ βολή διεμορφώθησαν ἐθιμικῶς εἰς χωριστὴν ἰδιοκτησίαν καλλιεργείας τοῦ ἀγροῦ καὶ χωριστὴν ἰδιοκτησίαν τῆς βοσκῆς αὐτοῦ, ἀνηκούσας ἐκάστης εἰς ἄλλον ἰδιοκτήτην, ἰσοδυνάμους δὲ μεταξύ των, ἥτοι πρόκειται περὶ διχασμοῦ τοῦ δικαιώματος τῆς κυριότητος.

Διὰ τοῦτο δέ, καὶ ὅταν περιήρχετο εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἡ κυριότης τῆς καλλιεργείας ἑνὸς ἀγροῦ καὶ τῆς βολῆς, εἰς τὴν ὁποίαν περιελαμβάνετο οὗτος, δὲν ἐπήρχετο συγχώνευσις τῶν δύο τούτων ἰδιοκτησιῶν, ἐκτός, βεβαίως, ἐὰν ὁ κύριος πλεόν ἀμφοτέρων ἐξεδήλου τοιαύτην βούλησιν, καὶ δὴ διὰ τῆς περιφράξεως ἢ τῆς μεταβολῆς εἰς ἀμπελῶνα ἢ κήπον τοῦ ὕλου ἢ μέρους τοῦ ἀγροῦ κλπ. Εἰς τοῦτο δὲ ἐν μέρει ὀφείλεται ἡ ὑπαρξίς κατὰ τὴν Ἀπελευθέρωσιν ἐντὸς τῶν βολῶν καὶ περιπεφραγμένων κτημάτων.

Τὸν ἐθιμικὸν τοῦτον διχασμὸν τῆς ἰδιοκτησίας, εἰς τὴν τῆς βοσκῆς καὶ τὴν τῆς καλλιεργείας, πρέπει νὰ ἀποδεχθῶμεν¹ τοσοῦτ' μᾶλλον, καθόσον διὰ τὸ Ἑλληνικὸν δίκαιον, καὶ μάλιστα τὸ ἰσχυρὸν εἰς τὰς Κυκλάδας κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, δὲν ἀπετέλει ἔννοιαν ξένην.

Ὡς γνωστόν, ὑπὸ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ δικαίου τὰ δένδρα ἐθεωροῦντο ὅτι ἀπετέλουν χωριστὴν ἰδιοκτησίαν ἀπὸ τῆς τοῦ ἐδάφους, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχον ριζοβολήσῃ², μὴ ἰσχυούσης εἰς αὐτὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ βυζαντινορωμαϊκοῦ δικαίου «τὰ ἐπικείμενα εἴκει τοῖς ὑποκειμένοις (B. 50.1.6 § 12 «τὸ δένδρον τῇ γῆ συνυπάγεται»).

¹ Ἀποκρούοντες τὴν ἐκδοχὴν τῆς συνιδιοκτησίας ἢ τοῦ ἐμπραγμάτου δικαίου (δουλείας).

² Βλ. Π. Ζέπου, Ἰδιοκτησία κατ' ὄροφος (Ἀθήναι, 1931), 10, καὶ τοὺς αὐτόθι ἐν σημ. 1 ἀναφερομένους συγγραφείς, ἐπὶ δὲ F. Maroi, *Tracce di diritto bizantino nelle consuetudini del Dodecaneso*, εἰς *Atti del V Congresso Internazionale*, εἰς *Studi Bizantini*, V, I (Roma, 1939), 676/7, καὶ P. S. Leicht, *Ἐνθ' ἀν.*, 66/7.

Ἡ χωριστὴ αὕτη ἰδιοκτησία τῶν δένδρων ἐξακολουθεῖ νὰ ἰσχύη ἐθιμικῶς καὶ μέχρι σήμερον ἀδιακόπως εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος¹. Εἰδικῶς δὲ ἴσχυεν αὕτη ἐπὶ τουρκοκρατίας εἰς τὰς Κυκλάδας, ὡς ἐπίσης ἐφηροῦζετο τότε εἰς αὐτὰς καὶ ἡ κατ' ὄροφον ἰδιοκτησία². Κατ' ἀκολουθίαν, ἦτο φυσικὸν καὶ τὸ δικαίωμα τῶν βολῶν τοιαύτην νομικὴν μορφήν νὰ λάβῃ ἐθιμικῶς εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι εἰς τὴν Κέαν, ὅπου ἴσχυε καὶ ἡ ἐπὶ τῶν δένδρων χωριστὴ ἰδιοκτησία, παρατηρεῖτο τὸ φαινόμενον εἰς κτήματα, ἐφ' ὧν ὑπῆρχε τὸ δικαίωμα τῆς βολῆς, ἐφύοντο δὲ καὶ δένδρα (π.χ. ἐλαταί, συκαὶ κλπ.) μὴ ἀνήκοντα εἰς τὸν ἰδιοκτήτην ταύτης ἢ τῆς καλλιέργειας τοῦ ἀγροῦ, ἀλλὰ εἰς τρίτον, νὰ ὑπάρχουν τρεῖς χωρισταὶ ἰδιοκτησίαι³. Ἀλλὰ καὶ τὸ μεταγενέστερον Ἑλληνικὸν δίκαιον οὕτως ἐξαρχακτήρησε τὸ δικαίωμα τῆς χορτονομῆς (Ν. 5091/1931), Α.Ν. 1028/1946, τροποποιηθεὶς καὶ κυρωθεὶς ὑπὸ τοῦ Ν. 187/1946 κλπ.), ἀπεδέχθη δὲ ὀρθῶς καὶ δεδικοιολογημένως καὶ ὁ Εἰσαγωγικὸς νόμος τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος ὑπ' ἀριθ. 2783/1941, ἐν ἀρθρῳ 59, ὅστις καὶ διατηρεῖ τὴν ἰσχύν τοῦ ἐθίμου τούτου, ὅπου ὑφίστατο κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται εὐνόητον, ὅτι πρὸς προστασίαν τοῦ τυχόν καὶ σήμερον ἰσχύοντος τοιοῦτου ἐθίμου προσήκουν τὰ διὰ τὴν προστασίαν τῆς κυριότητος καὶ τῆς νομῆς χορηγούμενα ὑπὸ τοῦ νόμου συνήθη ἔνδικα μέσα.

Ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν Καποδιστριακὴν ἐποχὴν, πρέπει νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ ἐπὶ τῆς ἐν Παραρτήματι ἀριθ. 17 δημοσιευομένης γνωμοδοτήσεως τοῦ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Γραμματέως Ἰ. Γενατᾶ πρὸς τὸν Κυβερνήτην.

Διὰ τῆς γνωμοδοτήσεως ταύτης ὁ Γενατᾶς, εἴτε σκοπίμως, θέλων δηλαδὴ νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν κατάργησιν τῶν βολῶν, ἢ ὁποία ἐθεωρήθη ἄδικος καὶ καταθλιπτικὴ διὰ τοὺς γεωργούς, εἴτε ἐξ ἀγνοίας τῆς ἀληθοῦς φύσεως τῶν βολῶν, εἴτε, τὸ πιθανότερον, δι' ἀμφοτέρω, προσπαθεῖ νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα βάσει τῶν ἐν Γαλλίᾳ διδασκομένων ὑπὸ τῶν Γάλλων συγγραφέων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἰς τοὺς ὁποίους καὶ παραπέμπει ἐν τῇ γνωμοδοτήσει του, τουτέστι τοῦ *droit coutumier* καὶ τῶν περὶ δουλειῶν διατάξεων τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου.

Ἐν Γαλλίᾳ τὸ δικαίωμα τῆς βοσκῆς ἐπὶ ξένων κτημάτων (*droit de vaine pâture* καὶ *droit de parcours*), ἔχον βεβαίως καὶ τοῦτο τὴν ἀρχὴν του

¹ Α.χ. εἰς τὸ χωρίον Γραμματικὸ, Μαραθῶνος (Ἀττικῆς), ὡς τοῦτο γνωρίζω ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως.

² Π. Ζέπουν, Ἐνθ' ἀν., 34 ἐπ.

³ Ἰ. Ψύλλα, Ἐνθ' ἀν., 287.

εἰς τὴν φεουδαλικὴν ἐποχὴν, ἔσχεν ἐντελῶς ἀλλοίαν ἐξέλιξιν ἀπὸ τοῦ τῶν βολῶν τῆς Κέας.

Τὸ δικαίωμα τῆς *vaine pâture* ἀποτελεῖ λείψανον τῶν παλαιῶν δικαιωμάτων τῆς κοινότητος ἐπὶ τῶν βοσκῶν τῆς γῆς τοῦ τέως φεουδάρχου, εἰς τὴν ὁποίαν περιῆλθε τὸ δικαίωμα τούτου, ἢ εἶναι ἀποτέλεσμα παραχωρήσεων μεγάλων ἰδιοκτητῶν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους των, ἡσκειτο δὲ ἐπὶ ὅλων τῶν ἀπεριφράκτων ἀγρῶν τοῦ τόπου καὶ παρ' ὅλων ἀδιακρίτως τῶν ἐκάστοτε κατοίκων ἢ ἰδιοκτητῶν. Τὸ δὲ *droit de parcours* ἐξετείνετο ἐφ' ὅλων τῶν κατοίκων ἀδιακρίτως μιᾶς γειτονικῆς κοινότητος ἐπὶ τῆς βοσκῆς ὅλων τῶν ἀπεριφράκτων ἀγρῶν τῆς ἐτέρας ἀμοιβαίως. Ἡ ἄσκησις τῆς βοσκῆς δὲν ἀπετέλει ἐμπόδιον τῆς περιφράξεως, θεωρουμένη ὡς μία παρακλητικὴ ἀνεκτικότης (*tolérance précaire*) τῶν ἰδιοκτητῶν τῶν ἀγρῶν¹. Τοιαύτη περίπου εἶναι ἡ συναντωμένη εἰς ὠρισμένα μέρη τῆς Ἑλλάδος (ὡς λ.χ. ἐν Ξηροχωρίῳ) κοινοχρησία βοσκῆς².

Ἀντιθέτως τὸ δικαίωμα τῶν βολῶν ἀνῆκεν ἀνάκαθεν εἰς ὠρισμένον πρόσωπον, ἀρχικῶς τὸν φεουδάρχη, χωρὶς ὅμως τοῦτο μετέπειτα νὰ περιέλθῃ ποτὲ εἰς τὴν κοινότητα ἢ εἰς ομάδα προσώπων, ἐξετείνετο ἐπὶ ὠρισμένου κτήματος καὶ ἦτο πάντοτε κληρονομητὸν καὶ ἀπαλλοτριωτὸν, κατὰ δὲ τὴν τουρκοκρατίαν ἦτο πλέον δικαίωμα ἐπὶ ἰδίῳ πράγματι, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ γίνῃ λόγος οὔτε περὶ δουλείας.

Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἀληθεύει, εἶναι ὅτι τὸ δικαίωμα τῶν βολῶν, ἀσχέτως τῆς νομικῆς του φύσεως, ἀνῆκον εἰς τοὺς ἄρχοντας, τοὺς ὁποίους εὐλόγως ἐθεώρουν οἱ κύριοι τῆς καλλιεργείας τῶν ἀγρῶν ὡς διαδόχους εἰς τὰς καταπιέσεις τῶν φεράγων δυναστῶν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ βλέπουν οὗτοι κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν παρὰ μὲ ὄμμα ἐχθρικόν, ὡς καταθλιπτικὸν καὶ ἀδίκον, καθόσον τὸ ἔθιμον τοῦτο, δικαίωμα πλέον τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, εὐρίσκετο ἐν πλήρει ἀντιθέσει πρὸς τὴν ιδέαν, ἢ ὁποία ληληθότως μὲν ἀπὸ τῆς φεραγοκρατίας, συνειδητότερον δὲ κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἀναφαίνεται εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, καθ' ἣν ἡ ἐργασία ἔπρεπε νὰ ὑπολογίζεται ὡς παράγων πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἰδιοκτησίας, ὅταν μάλιστα καὶ αὐτὸς ὁ καλλιεργῶν τὸν ἀγρὸν, διὰ νὰ βοσκήσῃ τὰ ἴδια του ζῶα καὶ εἰς τὴν καλάμην ἀκόμη τοῦ ἀγροῦ του, ἢ ὁποία ἀπετέλει καθαρὸν προῖον τῆς ἐργασίας του, ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ πληρώνῃ εἰς τοὺς ἰδιοκτῆτας τῶν βολῶν. Ἦτο ἐπομένως φυσικὸν νὰ ἐπιζητηθῇ παντοιοτρόπως ἡ κατάργησις του.

Πράγματι δὲ ἀναφέρεται εἰς τὸ ἀπὸ 26 Αὐγούστου 1829 ὑπόμνημα

¹ C. Aubry et C. Rau, *Cours de droit civil Français*⁴, II (Paris, 1869), 177, n. 18. P. Viollet, *Histoire du droit civil Français*² (Paris, 1905), 606 [560] ἐπ. M. Planiol-G. Ripert, *Traité élémentaire de droit civil*³ (Paris, 1925), §§ 2385 καὶ 2430 ἐπ.

² Χρ. Θεβαίου, Ἑλληνικὸν Γεωργικὸν Δίκαιον, ἐνθ' ἀν., 133 ἐπ.

τῶν κυρίων τῆς καλλιεργείας πρὸς τοὺς Πληρεξουσίους τῆς νήσου των¹, ὅτι ἐπεδιώχθη αὕτη ἐπανειλημμένως ὑπὸ τῶν Κείων καλλιεργητῶν μέσῳ τῆς τουρκικῆς Ἀρχῆς, ἀλλ' ἀπέτυχον αἱ προσπάθειαι τῶν «λόγῳ τῆς διὰ χρημάτων ἐξαγοραζομένης ἐκάστοτε εὐνοίας τῆς Ὀθωμανικῆς ἔξουσας πρὸς τοὺς ἄρχοντας» (ιδιοκτίτας τῶν βολῶν), ὡς λέγει τοῦτο. Ἡ πρὸς τὰς τουρκικὰς Ἀρχὰς προσφυγὴ τῶν γεωργῶν πρὸς κατάργησιν τῶν βολῶν βεβαιοῦται καὶ ἐκ τῆς ἐν Παραρτήματι ἀριθ. 3 Ἐκθέσεως τῆς Ἐπαρχιακῆς Δημογεροντίας Κέας πρὸς τὸν Ἐκτακτὸν Ἐπίτροπον Βορ. Κυκλάδων, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκτίθεται ὅτι αἱ τουρκικαὶ Ἀρχαὶ ἐξετάσασαι ἐπακριβῶς τὸ ζήτημα τῶν βολῶν, ἀπέρριψαν τὸ αἴτημα τῶν ποιμένων καὶ ἐπεκύρωσαν ἀμεταβλήτως τὴν ιδιοκτησίαν τῶν βολῶν ὡς νόμιμον.

Ἐπίσης ὁμοία ἄνευ ἀποτελέσματος προσπάθεια μαρτυρεῖται ὡς γενομένη καὶ ἐν Νάξῳ κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν².

Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι, κατόπιν τῆς ἀποτυχίας ταύτης, οἱ κύριοι τῆς καλλιεργείας εἰς τὴν Κέαν προέβαινον σποραδικῶς εἰς αὐθαιρέτους περιφράξεις ἀγρῶν, ὥστε νὰ ἐμποδίζεται δι' αὐτῆς ἡ εἴσοδος τῶν ζῶων καὶ ἡ βοσκὴ εἰς τούτους. Αἱ περιφράξεις ὅμως αὗται, μὴ γινόμεναι ἐν συνειδήσει δικαίου, ἀλλ' ὡς πράξεις δικαίῳ τοῦ ἰσχυροτέρου, δὲν ἦσαν ἐπαρκεῖς καὶ πρόσφοροι, ὥστε νὰ δημιουργήσουν μέχρι τῆς Καποδιστριακῆς ἐποχῆς ἔθιμον περὶ καταργήσεως τοῦ δικαιώματος τῆς βολῆς διὰ τῆς ἐλευθέρως περιφράξεως.

Ἐν προκειμένῳ παρουσιάζεται καὶ μία ἀκόμη περίπτωσις πρὸς ἔξαρσιν τῆς προσεκτικῆς, εὐσυνειδήτου καὶ προοδευτικῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν ζητημάτων κατὰ τὴν Καποδιστριακὴν ἐποχὴν. Διότι ὁ Γενατᾶς, θέτων τὴν λύσιν τῆς διαφορᾶς ὡς ἀνήκουσαν εἰς τὰ δικαστήρια, γνωμοδοτεῖ διὰ τὴν περίπτωσιν τῆς εὐνοϊκῆς διὰ τοὺς ἰδιοκτίτας τῶν βολῶν ἀποφάσεως τούτων, ὅπως ἡ Κυβέρνησις νομοθετικῶς πλέον προβῆ εἰς τὴν κατάργησιν τοῦ ἀναχρονιστικοῦ τούτου ἔθιμου³, πράγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἐπετεύχθη, ἀτυχῶς, τότε λόγῳ τῆς μετ' ὀλίγον λαβούσης χώραν δολοφονίας τοῦ ἀειμνήστου Κυβερνήτου, διὰ νὰ παραμείνῃ τὸ ἔθιμον τοῦτο ἰσχύον καὶ μέχρι σήμερον.

Ἐνταῦθα κλείομεν τὴν ἐξέτασιν ἑνὸς ἔθιμου, τὸ ὁποῖον, μαζὶ μὲ τὰ σωζόμενα μέχρι σήμερον εἰς τὸν τόπον μας ἐρείπια τῶν φεουδαλικῶν πύργων, τὰ οἰκόσημα καὶ τὰ φραγκικὰ ὀνόματα, μᾶς φέρει τὴν ἀνάμνησιν τῆς ἐποχῆς τῶν σιδηροφράκτων ἵπποτῶν μὲ τοὺς χρυσοῦς πτερονιστῆρας, τὰς διασκεδάσεις τῶν μὲ τὰς ὠραίας γυναῖκας καὶ τοὺς τρουβαδούρους τῶν, ἀνάμνησιν ὅμως τὴν ὁποίαν, ὅσηνδήποτε ρωμαντικὴ προδιάθεσις καὶ ἐὰν ὑπάρχη,

¹ Παράρτημα ἀριθ. 2.

² Βλέπε ἀνωτέρω σελ. 22, τὰς ἐν σημ. 7 παραπομπάς.

³ Παράρτημα ἀριθ. 17.

δὲν δύναται νὰ καταστήσῃ εὐχάριστον ἢ σκέψις, ὅτι πάντα ταῦτα ἐγίνοντο μὲ τὴν σκληρὰν ἐκμετάλλευσιν τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ μόχθου τῶν ἐν ἀθλιότητι καὶ ἄνευ τιμῆς ζώντων τότε ὑπ' αὐτοὺς ὡς δουλοπαροίκων ἢ καὶ ὡς δούλων Ἑλλήνων.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΓΓΡΑΦΑ (α)

1.

Ἄρ. 722.

Ἑλληνικὴ Πολιτεία

Ἡ Γεν. Γραμματεία τῆς Ἐπικρατείας

Πρὸς τοὺς Δημογέροντας καὶ λοιποὺς Κατοίκους τῆς Ν. Κέας.

Ἐλαβεν ἡ Κυβέρνησις τὴν ἀπὸ 19 τοῦ παρελθόντος ἀναφορὰν σας καὶ ἡ ἐν αὐτῇ αἰτησίς σας ἐγινε γνωστή.

Ἡ Κυβέρνησις θεωρεῖ τῷ ὄντι τὴν αἰτησίαν σας θεμελιωμένην εἰς τὰ ἀπαρασάλευτα δίκαια τῆς ἰδιοκτησίας, καὶ χρεωστεῖ νὰ σᾶς χορηγήσῃ κάθε ὑπεράσπισιν, εἰς ὅσους ἤθελον μεταχειρισθῆ κατ' αὐτῆς ὅποιανδήποτε βίαν.

Ἄλλ' ἐν τούτοις δὲν δύναται νὰ μὴ θεωρήσῃ μὲ ὄμμα συμπαθὲς καὶ τοὺς συμπολίτας ἐκείνους Ἑλληνας, οἵτινες ἔλαβον τὴν κακὴν τύχην ἀπὸ τὴν φορὰν τῶν περιστάσεων νὰ στερηθοῦν τὴν ἰδίαν γῆν των, τὴν πολύτιμον ἰδιοκτησίαν των, γινόμενοι αὐτοὶ θῦμα τῆς κοινῆς πατρίδος, καὶ νὰ καταφύγουν εἰς τοὺς ὁμογενεῖς καὶ συναγωνιστὰς γείτονάς των, οἵτινες δὲν ὑπέπεσον εἰς τὴν αὐτὴν τύχην, εἶναι μία ἀλήθεια προφανεστάτη ὅτι οἱ τοιοῦτοι πρόσφυγες εἶναι ἀξιοὶ τῆς ὑποδοχῆς καὶ δυνατῆς βοήθειάς τῶν ἄλλων Ἑλλήνων.

Αὐτὰ τὰ αἰσθήματα ἡ Κυβέρνησις νομίζει δίκαιον νὰ τὰ ἐκφράσῃ καθαρῶς πρὸς σᾶς ἀπαιτεῖ δὲ ὥστε συμμορφούμενοι καὶ σεῖς μ' αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ δίκαιον, ὄχι νὰ μὴν ἀπαιτεῖτε ὀλοτελῶς τὸ δικαίωμα τῆς νομῆς ἐπὶ τῆς ἰδιοκτησίας σας, ἀλλὰ νὰ εὐχαριστεῖσθε εἰς τὸ ἡμῖν ἄφ' ὅσον εἶναι τὸ διωρισμένον, θυσιάζοντες τὸ ἄλλο ἡμῖν εἰς τὴν χρεωστομένην πρὸς τοὺς

(α) Τὰ δημοσιευόμενα ἐνταῦθα ἔγγραφα ἀπόκεινται εἰς τὰ Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους. Καὶ ἄλλα μὲν εἶναι πρωτότυπα, διὰ τὰ ὅποια πρὸς διάκρισιν τίθεται εἰς τὸν αὖξοντα ἀριθμὸν δημοσιεύσεώς των ἀστερίσκος (*), τὰ δὲ λοιπὰ ἐπίσημα ἀντίγραφα, πλὴν τῶν ὑπ' ἀριθ. 17 καὶ 18, τὰ ὅποια εἶναι σχέδια, τὸ δεύτερον ὅμως μὲ ἰδιοχειροὺς τὰς ὑπογραφάς.

μετανάστας ἀδελφούς σας συμπάθειαν. Ταῦτα σᾶς ἀπαντᾷ εἰς τὴν ἀναφορὰν σας ἢ Γ. Γραμμ. τῆς Ἐπικρατείας κατὰ Διαταγὴν τοῦ Ἐξοχωτάτου Κυβερνήτου, καὶ οὕτω θέλετε ἀκολουθήσει εἰς τὸ ἐξῆς εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ὑπόθεσιν, κοινοποιοῦντες καὶ εἰς τοὺς παροίκους σας τὴν παροῦσαν διὰ τὴν χρησιμεύσῃ εἰς κανόνα καὶ αὐτῶν.

Ἐν Αἰγίνῃ τῇ 5 Μαΐου 1828.

Ὁ Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας
(Τ.Σ.) Σ. Τρικούπης

Διὰ τὸ ἀκριβὲς τῆς ἀνυγραφής.

Ἐν Κίῳ τῇ 16 Μαρτίου 1831.

Οἱ Δημογέροντες

« Σ. Πάγκαλος

(Τ.Σ.)

« Δ. Μελησσινός

« Ἀνδρέας Σοφιανός

Ὁ Γραμματεὺς

Δημήτριος Δελίνης

2*.

Πρὸς τοὺς Κυρίους Πληρεξουσίους τῆς Ἐπαρχίας Κέας, Θεομίων καὶ Σερίφου
Οἱ κάτοικοι τῆς Νήσου Κέας.

Σᾶς εἶναι πολλὰ γνωστόν, ἀδελφοί, καὶ πόσα δεινὰ πάσχει αὐτὴ ἡ ἀθλία πατρις ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀδικωτάτην συνήθειαν τῶν βολῶν καὶ ποσάκις ἐπὶ Τουρκίας ἐπεχειρήσθη τὴν καταργήσῃ, πλην δὲν ἠμπόρυσεν ἐξ αἰτίας τῆς στενωτάτης σχέσεως, τὴν ὁποίαν οἱ τότε ἄρχοντές μας πρὸς τὰς τότε Ὀθωμανικὰς ἐξουσίας εἶχον καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὰ τότε κριτήρια χρυσοῦ λαλοῦντος ἅπας ἔμεινεν ἄπρακτος λόγος.

Ἀδελφοὶ πληρεξουσίοι, εἰσθε πατριῶται! γνωρίζετε πόσον ἄδικον προὔγμα εἶναι, ἀφοῦ ἓνας πτωχὸς γεωργὸς μὲ τόσους κόπους γεωργήσῃ τὸ χωράφι του, τὸ μὴν ἔχη τὴν ἄδειαν, ἀφοῦ τὸ θερίσῃ, τὸ βόσκη εἰς αὐτὸ τὸ χωράφι τὰ ζῶα του, ἀλλὰ τὸ πωλῆ ἄλλος πρὸς ἄλλον, ἢ τὸ βιάζεται αὐτὸς ὁ ἴδιος γεωργῶν τὸ ἀγοράζῃ ἀπὸ ἀνθρώπων ξένων τοὺς ἰδίους κόπους του, καὶ ἐπειδὴ ὅλοι οἱ γεωργοὶ ἔχουν ζῶα, καθότι χωρὶς ζῶα τὸ ζῆσθαι γεωργὸς δὲν ἔμπορεῖ, βιαζόμεθα οἱ ἀντιχεῖς τὸ κτίζωμεν ὅλα τὰ παλαιοχώρα καὶ τὰ κτίζωμεν ὄχι μὲ χαμηλοὺς τοίχους, ἀλλὰ τὸ εἶναι σχεδὸν ὑψηλότεροι τοῦ ἀνθρωπίνου ἀναστήματος, τὸ ὅποσον ἔμποροῦμεν τὸ εἶπωμεν ὄχι ἀκαταλλήλως, ὅτι καὶ αὐτὸ εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ σημαντικὰ τῆς πενίας μας αἴτια· τὸ ἐκφρασθῶμεν περισσότερον ἀνάγκη δὲν εἶναι, καθότι τὸ ἄδικον τοῦτο ὄχι ὁ κριτικώτατος τοῦ Σ. Κυβερνήτου μας νοῦς, ἀλλὰ καὶ ἕκαστος μὲ ὀλίγον νοῦν ἀνθρώπος τὸ γνωρίζει, καὶ ἂν εἶναι καὶ περισσοτέρων λογίων χρεῖα, εἰσθε ἱκανοὶ ὡς πατριῶται τὸ παραστήσετε.

Διὰ δὲ τὰς ὄσας ζημίας ἐδοκιμάσαμεν ἀπὸ τὰ στρατεύματα, ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐθνεγεροσίας μέχρι τῆς τοῦ Σ. Κυβερνήτου μας ἐπελεύσεως, ἐπειδὴ

καὶ τὸ προᾶγμα χρειάζεται ὀλίγη ἀγοροποιάν, ἄς μείνῃ πρὸς τὸ παρόν, ἀλλὰ μὲ δεύτερον σᾶς γράφομεν καὶ διὰ αὐτά, καὶ διὰ ὅσα ἄλλα μέλλομεν νὰ ἀναφερθῶμεν· περὶ δὲ τῆς ἀναφορᾶς, τὴν ὁποίαν ἐγράψαμεν εἰς ἀπάντησιν τῆς διαταγῆς τοῦ Σ. Κυβερνήτου μας διὰ τὰ ἐνοίκια τῶν ξένων, τὴν ὁποίαν καὶ μὲ τὴν κοινὴν σφραγίδα, καὶ μ' ὄλων τὰς ὑπογραφὰς ἐβεβαιώσαμεν, δὲν τὴν ἐγράψαμεν διὰ νὰ στερεώσωμεν τὰς βολὰς, ἀλλὰ διότι οἱ ξένοι ἀνεφέρθησαν πρὸς τὴν Α.Ε. ὅτι τῶν ἐπήραμε αὐτὰ διὰ συνεισφοράν, οἱ ἄρχοντές μας δὲ ἐζήτησαν νὰ τὰ ρίψουν εἰς τὸ κοινὸν καθὼ συνεισφοράν, τοιτέστιν ἂν τὰ λαμβάνουν ἀπ' αὐτοὺς οἱ ξένοι, νὰ τὰ λάβωσι καὶ αὐτοὶ οἱ ἄρχοντες ἀπὸ τὸ κοινόν· ἀναφέρθημεν τοιουτοτρόπως διὰ νὰ ἐλευθερώσωμεν αὐτὸ τὸ δυστυχὲς κοινόν ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀδικωτάτην δόσιν, ἀφίροντες τὴν διαφορὰν μεταξὺ μόνον τῶν ξένων καὶ ὅσων εἶχον βολικὰς, τὸ δὲ ἂν πρόπη νὰ ἀποδοθῶσιν ὀπίσω, τὰ ὅσα ἀπὸ τοὺς ξένους ἔλαβον ἐνοίκια, ὅσοι εἶχον βολὰς, τὰ ἀφήκαμεν εἰς τὴν συνετῇ διάκρισιν τῆς αὐτοῦ ἐξοχότητος νὰ τὸ ἀποφασίσῃ, ὅπως τὸ ἐγκρίνῃ· ὅσον δὲ τὸ καθ' ἡμᾶς τόσον εἴμεθα μακρὰν ἀπὸ τοῦ νὰ γνωρίσωμεν τὴν τοιαύτην ἄδικον ἔξιν, ὅσον δὲν θέλομεν παύσειν ποτὲ ἀναφερόμενοι ὡς ἀδίκους καὶ περὶ παρανόμου τοῦ τοιούτου, ἕως σοῦ νὰ τὰς καταργήσωμεν, διότι ἂν ἐβλέπαμεν ὅτι ἡ τοιαύτη ἔξις ὑπάρχει καὶ εἰς κανένα ἄλλο μέρος, μ' ὀλονότι καὶ ἠδικημένοι, μ' ὄλον τοῦτο ἠμπορούσαμεν νὰ τὸ ὑποφέρωμεν· τὴν ὁμῶς διατὶ μόνῃ αὐτῇ ἡ δυστυχὴς πατρις, μόνῃ ἀπὸ ὅλας τὰς ἄλλας, ἐνῶ αἰσθάνεται καλῶς τὴν ἐλευθερίαν της, νὰ μὴν ἀπολαμβάνῃ καὶ τοὺς καρποὺς αὐτῆς ;

Ἡ παροῦσα μας ὁμῶς, παρακαλοῦμεν, νὰ δοθῇ ὑπ' ὄψιν τῆς Α.Ε., ὁ ὅποιος, εἴμεθα πεπεισμένοι, ὅτι ὡς κοινὸς πατήρ καὶ σφραγὶς τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ τοῦ περισσότερον ἀπὸ τοὺς ἰδίους ὁμογενεῖς ἄρχοντας σκληρῶς τυραννουμένου γένους παρὰ ἀπὸ τοὺς φανεροὺς τυράννους Ὀθωμανοὺς, δὲν θέλει τὸ ὑποφέρει βεβαιότατα ἢ φιλανθρωποπάτη αὐτοῦ ψυχῇ, νὰ βλέπῃ ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς αὐτὰς τὰς λαμπρὰς ἡμέρας τῆς φρονίμου αὐτοῦ κυβερνήσεως νὰ ἀδικῶνται οἱ ἀδύνατοι ἀπὸ τοὺς ἀσυνειδήτους δυνατοὺς.

Πρὸς πίστωσιν δὲ ὅτι εἴμεθα οἱ πολλὴν περισσότεροι σύμφωνοι εἰς τὴν καταργησιν αὐτῆς τῆς ἀδικωτάτης τῶν βολῶν συνηθείας, καὶ ὅτι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἔχοντας βολὰς τὰς ἀφήρουν θεληματικῶς των, μὴν ὑποφέροντες αὐτὴν τὴν ἀδικίαν, μ' ὀλονότι τὰς ἔχουν καὶ αὐτοὶ τὴν ἐσχάτως ἀγορασμένας, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἀκόμη κανὲν ὄφελος δὲν εἶδον, σᾶς περιλείεται εἰς κατάλογος μὲ ἱκανὰς ὑπογραφὰς, περὶ τοῦ ὁποίου, ἂν εἶναι καμμία ἀμφιβολία, ἐμπορεῖ νὰ σταλθῇ κανὲν ἀξιόπιστον ὑποκείμενον τῆς Σ. Κυβερνήσεως, καὶ θέλει εὐρεῖν πραγματικῶς πλέον διπλασίους καὶ τριπλασίους.

Κύριοι πληρεξούσιοι ! γνωρίσατε ὅτι ἡ πατρις αὐτὴ σᾶς ἐξελέξατο διὰ νὰ τὴν ὠφελήσητε, ὅσον δύνασθε καὶ ὅσον αἱ περιστάσεις τὸ συγχωροῦν, εἰς τὴν ὁποίαν ἄλλο περισσότερον ὄφελος νὰ κάμετε δὲν πρόπει, ὅσον νὰ τὴν ἐλευθε-

ὥσπερ ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ παλαιὰ σπέρματα, τὰ ὁποῖα ἡ πολυχρόνιος Ὀθωμανικὴ τυραννία εἰς πολλῶν κεφαλὰς ἐνέσπειρεν.

μένομεν μὲ τὸ προσήκον Σέβας. Οἱ κάτοικοι τῆς Νήσου Κέας

Κέα τῇ εἰκοστῇ ἔκτῃ Αὐγούστου : 1829 :

<Ἔπονται πολυάριθμοι ὑπογραφαὶ εἰς χωριστὸν φύλλον>

3.

Ἄριθ. 549.

Ἑλληνικὴ Πολιτεία

Πρὸς τὸν Ἐκτ. Ἐπιτροπὸν τῶν Βορείων Κυκλάδων

Ἡ Ἐπαρχιακὴ Δημογεροντία Κέας

Ἐλήφθη ἡ ὑπ' ἀριθ. 5145 Διαταγὴ τῆς ἔκτ. ταύτης ἐπιτροπείας, ἐκ τῆς ὁποίας παρατηρεῖ ἡ Δημογεροντία αὕτη ὅτι ἀπαιτεῖται νὰ καθορισθῇ τὸ εἶδος τῆς ἰδιοκτησίας τῶν Βολῶν εἰς τὴν Νῆσον μας, τὸν τρόπον καὶ τὰ αἴτια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὑπῆρξε τοῦτο τὸ μοναδικὸν εἶδος τῆς ἰδιοκτησίας εἰς τὴν Νῆσον ταύτην, καθὼς καὶ τὴν εἰσπραξίν τῶν εἰσοδημάτων αὐτῆς, εἰς ποῖον ἀριθμὸν ἀναβαίνουνσιν, ὥστε ἐκ τούτων νὰ δυνηθῇ ἡ ἔκτ. ἐπιτροπεία νὰ δώσῃ αὐτὰς τὰς πληροφορίας ὑπ' ὄψιν τῆς Σεβ. Κυβερνήσεως.

Πρὸς ἀπάντησιν δὲ ἀναφέρει ἡ Δημογεροντία αὕτη τὰ ἐφεξῆς. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς ἰδιοκτησίας ἀπεδείχθη περιοδικῶς ὅτι ἐπικρατεῖ πρὸ 400 περίπου χρόνων. Πῶς δὲ καὶ μὲ ποῖον τρόπον, τοῦτο εἶναι ἄδηλον καὶ πρὸς ἡμᾶς, ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς Γεροντοτέρους τῆς Νήσου ταύτης, οἱ ὁποῖοι ἐρωτηθέντες εἶπον ὅτι ἤκουσαν ἀπὸ τοὺς γονεῖς των, πὼς οὕτω τὴν ἐγνώρισαν καὶ αὐτοὶ πάλιν ἀπὸ τοὺς ἰδίους των γονεῖς· τέλος τὸ εἶδος αὐτὸ τῶν Βολῶν ἀγνοεῖται πόθεν ὑπῆρξεν, ἢ διὰ βασιλέως τινός, τὸ ὁποῖον, ἂν ἔχῃ οὕτω, δῆλον ὅτι ἡ ἰδιοκτησία αὕτη εἶναι ἀπερασμένη εἰς τοὺς λεγομένους Νακτιναμέδες, ἢ διὰ τῶν τότε κατοίκων. Πρὸς διατήρησιν τῆς γεν. εὐταξίας, ὡς πρὸς τὸ εἶδος τῶν προβάτων, διότι, ὡς ἀποδείχεται καὶ ἤδη, ἦτον ἀδύνατον νὰ κατορθωθῇ ποίμνη γιδοπροβάτων ἐνταῦθα χωρὶς τὰς βολὰς αὐτάς· διότι ἐν τῇ Νήσῳ ταύτῃ δὲν εὐρίσκεται κανένα λειβάδιον ἐθνικόν, ἀλλ' οὐδὲ μικρὸν τι μέρος χωρὶς κύριον. Πῶς δὲ καὶ μὲ ποῖον τρόπον σύγκεινται αἱ βολαὶ αὐταί, παρατηρεῖ ἡ Ἐκτ. Ἐπιτροπεία ἀπὸ τοὺς ἐφεξῆς λόγους. Ἐκάστη βολή, εἰς τὴν ὁποῖαν ποιμαίνονται τὰ γιδοπρόβατα, ἐμπεριέχεται ἀπὸ χωράφια καλλιεργούμενα καὶ μὴ, τὰ περισσότερα ἐξ αὐτῶν εἰσὶ τῶν ἰδιοκτητῶν τῶν Βολῶν, ἅτινα ἀφοῦ καλλιεργήσῃ ὁ Γεώργιος <γρ. γεωργός> καὶ σπειρῇ αὐτά, λαμβάνῃ τὸν καρπὸν των· ὁ δὲ ἰδιοκτήτης αὐτῶν τῶν χωραφίων δὲν λαμβάνει ἄλλο, εἰμὴ τὸ ὅσον ἐστὶ ἐπιδεκτικὸν σπορᾶς, μένον καὶ τὸ χόρτον αὐτῶν ἐλεύθερον εἰς τὸν κύριον τῆς βολῆς αὐτῆς μὲ τὸ νὰ ἦναι ἀνοικτὰ τὰ χωράφια αὐτά, καὶ ἐνούμενον τὸ χόρτον αὐτὸ μὲ ἐκεῖνο τῶν ἀκαλλιεργήτων χωρα-

φρίων, τὰ ὅποια εἰσὶν ἀπὸ βράχοι, ἀποτελεῖ μίαν βολήν, τὴν ὁποίαν λαμβάνων ὁ ποιμὴν τῶν προβάτων δίδει δι' αὐτὴν ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεώς της τόσα κεφάλαια γιδοπρόβατα εἰς τὸν ἔχοντα, ὅσα ἐπεκρατήσεν ἀπ' ἀρχῆς διὰ δύο χρόνους· τὸ ποσὸν ἐκάστης βολῆς ἀκολουθεῖ, ἄλλη εἶναι κεφαλίων δύο, ἄλλη τριῶν, ἄλλη πέντε, ἄλλη δέκα καὶ ἕως κεφαλίων δέκα ἕξι, τὰ ὅποια ἀναλογούμενα φέρουν εἰς τοὺς δύο χρόνους κεφάλαια γιδοπρόβατα διακόσια περίπου· αὐταὶ λοιπὸν αἱ βολαὶ πληρώνονται μὲ πρόβατα, καὶ οὐχὶ μὲ χρήματα, διότι οὕτως ἐπεκρατήθη· αὐτὴ ὁμῶς ἡ ἰδιοκτησία τόσον εἶναι σταθερὰ ὡς πρὸς τὴν νῆσον ταύτην, ὥστε πωλεῖ τὸ ὁσπίτιον καὶ ἀγοράζει μὲ τὰ χρήματα βολήν, ἄλλος πωλεῖ ἀμπέλι καὶ ἀγοράζει βολήν, καὶ ἄλλος ὁμοίως περιβόλι· λοιπὸν μὲ τὸν ἴδιον τρόπον θεωροῦν οἱ κάτοικοι αὐτὸ τὸ κτήμα, ὅπως θεωροῦν τὸ ἀμπέλι, τὸ σπίτι καὶ τὸ περιβόλι· τέλος δὲ πάντων αἱ βολαὶ αὐταί, ἀφοῦ πωλοῦνται καὶ ἀγορίζονται ἐλευθέρως, ἀπερνῶνται καὶ εἰς προικοδοσίαν.

Καὶ ἐπὶ ἡμερῶν τουρκοκρατίας οἱ μὴ ἔχοντες αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς ἰδιοκτησίας ποιμένες πολλάκις ἀνεφέρθησαν καὶ ἐζήτησαν νὰ μένη ἐλευθέρω ἡ νομὴ αὐτῆ τῶν προβάτων. Ἄλλ' ἢ τότε Διοικήσεις, ἐξετάσασα ἐπ' ἀκριβεία τοὺς λόγους, τὰς αἰτίας καὶ τὴν παλαιότητα τοῦ εἴδους τούτου, ἐπληροφορήθη σαφέστατα τὰ τῆς ἰδιοκτησίας ταύτης, καὶ μὴ ἐκδώσασα <γρ. ἐνδύσασα> εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ποιμένων, ἐπεκύρωσεν αὐτὴν νὰ μένη εἰς τοὺς ἔχοντας ἰδιοκτησίαν, καὶ ἀφήσασα αὐτὴν χωρὶς καμμίαν προσθαφαίρεσιν ἐξακολουθεῖ κατὰ τὸ παλαιὸν μέχρι τὴν σήμερον. Καὶ ταῦτα πρὸς πληροφορίαν τῆς Ἐκτ. Ἐπιτροπείας. Μένομεν μὲ ὄλον τὸ σέβας.

Ἐν Κία τῇ 19 Χβρίου 1829—

Οἱ Δημογέροντες

Γεώργιος Φ. Πάγκαλος

Βάθην Ἰωσήφ

Νικόλαος Σοφιανὸς

Ὁ Γραμματεὺς

Δημήτριος Δελίνης

Ἴσον ἀπαράλλακτον τῷ πρωτοτύπῳ

Ἐν Ἐρμουπόλει Σύρας τῇ 31 Χβρίου 1829

Ὁ Γραμμ. τῆς Ἐκτ. Ἐπιτροπείας τῶν Βων Κυκλάδων
(Τ.Σ.) Γ. Α. Οἰκονομίδης

4*

Ἄριθ. 135.

Ἑλληνικὴ Πολιτεία

Πρὸς τὸν Ἐξοχώτατον Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος

Ὁ Διοικητικὸς Τοποτηρητὴς Κέας

Ἐλαβον τὴν ὑπ' ἀριθ. 3098 : Σεβ. Διαταγὴν τῆς ὑμ. ἐξ., δι' ἧς διατάττομαι νὰ τῇ δώσω πληροφορίας περὶ τῶν βολῶν τῆς Κέας.

Κατ' αὐτὴν δὲν ἔλειψα νὰ καταβάλλω κάθε προσπάθειαν νὰ πληροφορο-
ρηθῶ καὶ αὐτοπροσώπως νὰ ὑπάγω νὰ παρατηρήσω τὰς βολὰς αὐτάς, διὰ
τὰς ὁποίας σπεύδω νὰ πληροφορήσω τὴν Σ. Κυβέρνησιν ὡς ἀκολούθως.

Ἡ Νῆσος αὕτη ἔχουσα περιφέρειαν μιλίων : 66 διαιρεῖται εἰς βολὰς.
Βολὴ εἶναι ἐν μέρος γῆς, τὸ ὁποῖον ἐμπεριέχει χωράφια περιφραγμένα καὶ
ἀπερίφρακτα, τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο καὶ πρῶγμα : βολή : ἐπικρατεῖ ἀπὸ ἀμνη-
μονεύτους ἤδη χρόνους.

Αἱ βολαι δὲν ἔχουν ἰσόμετρον περιφέρειαν, ἀλλὰ ἔχουν διαφόρους ἐκτά-
σεις, ἡ μεγαλειτέρα ἔχει ἔκτασιν μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας. Ἡ γῆ τῶν Βολῶν
εἶναι ὅλη σχεδὸν σπαρτέα.

Ἐκάστη βολὴ ἐμπεριέχει διαφόρων πολιτῶν χωράφια, τὰ ὁποῖα οἱ κύ-
ριοι αὐτῶν καλλιεργοῦν, σπέρουν, ἐξοδεύουν καὶ θερίζουν, πληρώνοντες ὅλα
τὰ ἔθν. δικαίωματα, μετὰ δὲ τὸ θέρος καὶ τὴν συγκομιδὴν τοῦ καρποῦ δὲν
ἐξουσιάζουν τὸ χόρτον, ἀλλ' οἱ ἔχοντες τὰς βολὰς ἐνοικιάζουν εἰς τοὺς ἰδίους
κυρίους τῶν χωραφίων τὰ κτηνοβοσκήματα, χωρὶς νὰ πληροῖν εἰς τὴν Κυ-
βέρνησιν οὔτε ὀβολόν· ὑπόκεινται εἰς τοιοῦτον παράδοξον ἔθος τὰ χωράφια,
καθ' ὅσον εἶναι ἀπερίφρακτα, ὡς δὲ περιτειχισθῶσι λύεται καὶ παύει τὸ
δικαίωμα τῆς χορτονομῆς, καὶ ὁ ἔχων τὴν βολὴν δὲν δύναται πλέον νὰ ζητή
διὰ τὸ περιφραγμένον ἐκεῖνο χωράφιον τίποτε, ἀλλ' ὁ ἰδιοκτῆτης νέμεται
συνάμα καὶ τὸ χόρτον του.

Μεταξὺ 750 περίπου οἰκογενειῶν, ἀπὸ τὰς ὁποίας κατοικεῖται ἡ Νῆσος
αὕτη, 84 εἶναι ἐκεῖναι αἵτινες ἀπολαύουν αὐτὸ τὸ δικαίωμα τῆς χορτονομῆς,
αἱ 11 μάλιστα ἐξ αὐτῶν, μολοντί ἔχουν βολὰς, παραιτοῦνται εὐχαρίστως τοῦ
παραλόγου τούτου δικαιώματος.

Ἐπροσκάλεσα τὰ δύο ἀντιφερόμενα μέρη, δηλαδὴ τοὺς ἔχοντας τὰς
βολὰς (οἵτινες εἰσὶν ὅλοι σχεδὸν ἐκ τῶν εὐκαταστατοτέρων) καὶ τοὺς παραπο-
νεμένους ποιμενογεωρογούς· ἠρώτησα τοὺς πρώτους ἐπὶ τίνι δικαίωmati καὶ
ἐπὶ ποίᾳ βάσει ἐπιστηριζόμενοι ζητοῦν νὰ χορτολογοῦν τὰς ἰδιοκτησίας τῶν
πιωχῶν συμπολιτῶν των γεωργῶν, ἀποκριθέντες δὲ εἶπον ὅτι τὸ εὐρηκαν
πατροπαράδοτον, οὕτω διατρέχει πρὸ ἀμνημονεύτων ἡδὴ ἐτῶν, πόθεν ἐπε-
κράτησε τοῦτο δὲν γνωρίζουν, καὶ ὅτι τὰς βολὰς αὐτάς ἐκτήσαντο ἄλλοι ἀπὸ
ἀγοράν, ἄλλοι ἀπὸ προικοδοτήσιν καὶ ἄλλοι ἀπὸ ἀνταλλαγῆν, διὸ καὶ τὰς νομί-
ζουν πλέον ἰδιοκτησίαν των ἱερὰν καὶ ἀπαρabiαστον. Δικαιολογοῦνται προσέτι
ὅτι ἡ Γραμματεία τῆς Ἐπικρατείας ἐπὶ τοῦ Κυρίου Τρικοῦπη τοῖς ἐπιστη-
ρίζει τὰς βολὰς αὐτάς ὡς ἰδιοκτησίαν των. Πρὸς δὲ ὅτι ὁ Διοικητῆς Ἄνδρον
καὶ Κέας Κ. Νικολ. Γαζήτης μὲ προκίρῳξεν τον ἐπιστηρίζει αὐτάς ὡσαύτως.

Οἱ δὲ δεῦτεροι καὶ παραπονεμένοι ποιμενογεωργοὶ λέγουσιν, ὅτι ἡ Ἐλ-
λὰς ἀπετίναξε τὸν ζυγὸν τῆς τυραννίας, αὐτοὶ ὅμως εἰσέτι τυρανοῦνται ἀπὸ
τοὺς προῦχοντάς των. Ποῖος ὀρθὸς λόγος, λέγουσι, ποῖος νόμος ὑπαγορεύει το,
ἀφοῦ εἰς πολίτης καλλιεργῆσῃ, γαιοπονήσῃ, ἐξοδεύσῃ καὶ σπείρῃ εἰς ἰδιόκτη-

τόν του γῆν, μετὰ δὲ τὸ θέρος καὶ τὴν συγκομιδὴν τοῦ καρποῦ, ἄλλος πολίτης νὰ τὸν ἀποβάλλῃ ἀπὸ τὸ χωράφιόν του καὶ νὰ τοῦ ἀρπάσῃ ἀνεξόδως τὰ χόρτα, τὰ ὁποῖα διὰ πολλῶν κόπων καὶ ἰδρωτῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ζώων αὐτοῦ τῷ δίδει τὸ χωράφιον, καὶ ἐν ᾧ οἱ ποιμενογεωργοὶ πληρώνουν τὰ δέκατά των εἰς τὴν Σ. Κυβέρνησιν, πληρώνουν καὶ τὸ ἐπιβαλλόμενον διὰ τὴν βοσκὴν τῶν αἰγυδοπροβάτων των δόσιμον, εἶναι δίκαιον, λέγουσι, νὰ πληρώνουν καὶ εἰς τοὺς Προῦχοντας ἄλλα δικαιώματα διὰ τὸ χόρτον, τὸ ὁποῖον τὰ ἴδιά των χωράφια δίδουν; ἐν ᾧ οὗτοι ποτὲ δὲν ἐπλήρωσαν τίποτε διὰ τὰς βολὰς των εἰς τὸ Ἔθν. Ταμεῖον.

Τὸ παράλογον τοῦτο δικαίωμα τῆς χοροτομῆς, λέγουσιν οἱ βοσκοί, τὸ ἐπέθεσαν οἱ προπάτορες τῶν προυχόντων των ἀνθαιρέτως καὶ παρανόμως, διὸ παρακαλοῦν θεομῶς τὴν Σ. Κυβέρνησιν νὰ τοὺς ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὸ τοιοῦτον παράδοξον ἔθος, καὶ εὐχαριστοῦνται νὰ πληρώνουν εἰς τὸ Ἔθν. Ταμεῖον κατ' ἔτος δεκαπέντε ἢ εἴκοσι παράδες τὸ κεφάλι διὰ τὰ ζῶα των. Τοιοῦτοτρόπως γνωρίζουσι, λέγουν, ὅτι βοηθοῦν τὸ ἔθνος των, καὶ ὄχι νὰ ἀδικοῦνται ἀπὸ τοὺς προῦχοντάς των.

Ἐπιθυμῶν δὲ νὰ λάβω πληροφορίας καὶ ἄλλοθεν, μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἔτυχα ὄν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ἀγγλικοῦ Ἀντιπροξένου κυρίου Νικολ. Παγκάλου, ὅπου ὠφελούμενος τῆς εὐκαιρίας ἠρώτησα τὴν σύζυγόν του Κ. Μαρίαν, παρόντος καὶ τοῦ γαλλορωσσανιστοῦ Ἀντιπροξένου κυρίου Βασιλείου Ἀριστέως νὰ μὲ εἴπῃ, τί γνωρίζει περὶ τῆς ἐπικρατοῦσης συνηθείας τῶν βολῶν αὐτῶν, ἣ δὲ μ' ἀπεκρίθη ὅτι ἤκουσε ποτὲ τὸν πατέρα της λέγοντα νὰ γνωρίζῃ ἐξ ἀκοῆς, ὅτι ἦλθε ποτὲ ἐνιαυθὸν ὀθωμανός τις ἀπεσταλμένος ἀπὸ τὸν τότε δραγουμάνον τῆς Ὄθωμ. Πόρτας καὶ ἐζήτηε ἀπὸ τὸ κοινὸν τῆς Κέας φόρον πέντε χιλιάδες γρόσια, οἱ δὲ τότε προῦχοντες δώσαντες αὐτὰ τὰ γρόσια εἰς τὸν Τοῦρκο, ἐμοίρασαν μεταξύ των τὰ βοσκήματα τῆς Νήσου, τὰ ὁποῖα, ἀναμφιβόλως, ἦσαν Ἐθνικά, ὠνόμασαν αὐτὰ Βολὰς, ἔκτοτε, λοιπόν, ἐπικράτησεν ἡ συνηθεῖα αὕτη τῶν βολῶν, αἵτινες κατὰ διαφόρους τρόπους ἀλληλοδιαδόχως διατεθεῖσαι ἀπὸ τὸν μὲν εἰς τὸν δέ, κατεστάθησαν πλέον ἰδιοκτησία των ταῦτα ἐπληροφορήθη ἀπὸ τὴν ρηθεῖσαν κυρίαν Μαρίαν ἔχουσα καὶ αὕτη ὄχι ὀλίγας βολὰς.

Αὐτὰς τὰς πληροφορίας ἠδυνήθη νὰ συνάξω περὶ τῶν Βολῶν, καὶ τὰς καθυποβάλλω ὑπ' ὄψιν τῆς Ὑμετ. Ἐξοχ. παρακαλῶν αὐτὴν νὰ δώσῃ τάχιον τέλος εἰς αὐτὴν τὴν περιπλοκὴν καὶ σεσαθρωμένην ὑπόθεσιν, ἣτις, ὡς προανέφερα διὰ τῆς Διοικήσεως Ἀνδρου καὶ Κέας ὑπ' ἀριθ. 97, φέρει καθημερινὰς συγχύσεις καὶ ταραχὰς εἰς τοὺς κατοίκους.

Περικλείω ἀναφορὰν τῶν ἐχόντων τὰς βολὰς συνοδευομένας μὲ δέκα τεμάχια ἀντίγραφα ἐγγράφων τῶν βολῶν, καὶ ἐτέραν τῶν ποιμενογεωργῶν, διὰ νὰ παρατηρήσῃ ἡ Ὑμ. Ἐξ. τὰ δικαιολογήματα τῶν μὲν καὶ παρόπινα τῶν δέ.

Ἐκοίνα εὐλογον καὶ κατέγραφα πόσοι εἰσὶν αἱ βολαί, πόσοι καὶ ποῖοι ἔχουσιν αὐτάς καὶ τί ἕκαστος νέμεται ἐξ αὐτῶν, τὴν ὁποίαν καταγραφὴν περι- κλείω ἐνταῦθα ὁμοῦ μὲ ἀντίγραφον τῆς ὑπ' ἀριθ. 722 διαταγῆς τῆς Γραμμ. τῆς Ἐπικρατείας καὶ τῆς ὑπ' ἀριθ. 414 διακηρύξεως τῆς Διοικήσεως Ἐν- δρου καὶ Κέας, διὰ ἀποφασίση ἡ Σ. Κυβέρνησις ὅ,τι ἐγκρίνει.

μένω μὲ βαθύτατον Σέβας

Ἐν Κέα τῇ 29 Ἀπριλίου 1831

τῆς Ὑμετ. Ἐξοχ. δοῦλος ταπεινός
(Τ.Σ.) Π. Μοναστηριώτης

5*

Πρὸς τὸν Τοποτηρητὴν τῆς Νήσου Κέας

Ἐγγενέστατε Κύριε, εἰς ὅσα προφορικῶς σᾶς παραστήσαμεν σπεύδομεν νὰ σᾶς ἐχθέσωμεν καὶ ἐγγράφως. Εἰς τὸ 29 ἔτος ἀνεφέρθημεν μὲ ἀναφορὰν μας ὑπογεγραμμένην μὲ τριακοσίας τόσας ὑπογραφάς, διὰ μέσου τοῦ πληρε- ξουσίου μας, ὅπου εἴχαμεν στείλειν εἰς τὴν ἐθνικὴν συνέλευσιν διὰ τὰς ὀνο- μαζομένας βολάς, ὅπου μερικοὶ τῶν συμπολιτῶν μας ἐξουσιάζουν ἀπὸ μίαν παράνομον προᾶξιν καὶ κακὴν συνήθειαν, ἡ ὁποία δὲν ἐξεύρομεν ἀπὸ ποίους ἔγινε, ποῖος νόμος, ποία δικαιοσύνη, ἐμπορεῖ νὰ ἀδικήσῃ ἑπτακοσίων τόσων πολιτῶν ἰδιοκτησίας νὰ τὰς ἐξουσιάζουν τριάντα ἢ σαράντα ἄνθρωποι, ἀφοῦ τὸ ἔθνος τοῦτο ἔχουσε τόσον αἷμα, διὰ νὰ ἐλευθερωθῇ καὶ νὰ ἀποφύγῃ τὸν ζυγὸν τῆς τυραννίας· ἡμεῖς ὅμως, καθὼς βλέπομεν, δὲν εἴμεθα εἰς τὴν Ἐπι- κρατείαν τῆς Ἑλλάδος, ἐνῶ δουλέβωμεν τὰ ὑποστατικά μας καὶ πληρώνομεν ὅλα τὰ διατεταγμένα κατὰ τὸ διάταγμα τῆς Σ. Κυβερνήσεως, φαίνεται ὅτι ἔχομεν εἰς τὴν Νήσον μας ἀνώτερον Ταμεῖον καὶ ἀνωτέραν Κυβέρνησιν, ὀρί- ζοντες τὰ βουκλήματα τῶν ὑποστατικῶν μας, τὰ πωλοῦν εἰς τοὺς ποιμένας καὶ παίρνουν πρόβατα ἢ γρόσια, ὅπως ἤθελε συμφωνήσουν μὲ αὐτούς, προᾶ- γμα ὅπου δὲν ἀκούσθῃ εἰς κανὲν ἄλλο μέρος τοῦ Κόσμου. Αὐτὰ ὅλα μᾶς ἐβίασαν καὶ ἀνεφέρθημεν εἰς τὸ 30 : ἔτος τὸν ἀπερασμένον Ἀπρίλιον εἰς τὴν Ἐθνικὴν Γραμματείαν, εἰς τὸ τριάντα ἕνα ἔτος ἐστείλαμεν τὸν Κύριον Βραγιᾶ Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν Σ. Κυβέρνησιν, διὰ νὰ παραστήσῃ τὰ δίκαιά μας, καθὼς καὶ ἐπαρέστησε. Ἡ Σ. Κυβέρνησις σᾶς ἐδιώρισε τοποτηρητὴν εἰς τὴν νήσον μας, διὰ νὰ κάμετε ἀκριβὴν ἐξέτασιν, νὰ ἀκούσῃς τὰ δίκαιά μας, καθὼς καὶ ἤκουσες ἐπὶ παροῆσιν τοὺς ἐξουσιάζοντας τὰς ἰδιοκτησίας μας, διὰ τὰς ὁποίας παρακαλοῦμεν νὰ ἐκβῶμεν ἔξω εἰς ὅλην τὴν περιφέ- ρειαν τῆς Νήσου, ἵνα ἴδῃτε ὅσα ἐγγράφως καὶ προφορικῶς σᾶς παραστήσα- μεν, διὰ νὰ ἀναφέρετε εἰς τὴν Σεβαστὴν Κυβέρνησιν ὅλα μας τὰ δικαιολογη- ματα, μένομεν δὲ εὐέλπιδες ὅτι ἡ Σεβαστὴ Κυβέρνησις βέβαια δὲν θὰ μᾶς ὑστερήσῃ τὴν αἰτήσιν μας, νὰ μᾶς ἀφήσῃ νὰ εἴμεθα σκλάβοι, καθὼς μᾶς

ἔχουν πωλημένους εἰς τὸ ὑπέρογκον χρέος· καὶ τί θὰ πληρώσωμεν πρότερον τὰ ἐθνικὰ δικαιώματα, τὰ χρέη, τὰ ὁποῖα μᾶς ἔρριψαν διὰ τὰς ἰδιοτελείαις των, ἢ τὰς φαιμελίαις μας νὰ ζήσωμεν ἀπὸ αὐτὰ, δύναται ἡ Σ. Κυβέρνησις νὰ γνωρίσῃ εἰς ποίαν τυραννίαν εἵμασθεν. Εἰς ὅλην τὴν Ἐπικρατείαν της οἱ Ἕλληρες γουδέρου ἐλευθερίαν, ἡμεῖς ὁμως γουδέρομεν τυραννίαν. Οἱ βασιλεῖς τῆς Ἐυρώπης ἐξώδενσαν μιλιούνια, ἔχασαν στρατεύματα, ἔχασαν Καρόβια διὰ νὰ μᾶς ἐλευθερώσουν ἐκ τῆς τυραννίας, ἡμεῖς ἀκόμη θέλομεν τὰ τουρκικὰ φρονήματα. Ὅθεν, παρακαλοῦμεν τὴν Τοποτήρησιν τῆς Νήσου μας κατὰ τὴν διαταγὴν τῆς αὐτοῦ Ἐξοχότητος νὰ ἀναφέρῃ τὰ δίκαιά μας εἰς τὴν Σ. Κυβέρνησιν, τὰ ὁποῖα ἀφιερώνομεν εἰς τὴν φρόνησιν τῆς ἐξοχότητός του. μένομεν μὲ ὄλον τὸ ἀνήκον σέβας. τῆ 25 Μαρτίου 1831.

Οἱ Εὐπειθεῖς Πατριῶται

<Ἐποταίαι αἱ ὑπογραφαὶ τῶν ἀναφερομένων>

6*.

Ἐξοχώτατε καὶ Σεβ. ἡμῶν Κυβερνήτα

Ἐν ἀπὸ τὰ τρία ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα ὄλων τῶν ἐλευθέρων καὶ εὐνομουμένων ἐθνῶν οἱ ἀκαταπάτητοι Νόμοι χορηγοῦν εἰς τοὺς πολίτας, δηλ. τὴν ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἰδιοκτησίας των, τὰ ὁποῖα καὶ ἡ Ἑλλάς, διὰ ὑποστηρίξει εἰς τὴν οἰκογένειάν της, ἔχουσε ποταμοὺς αἱμάτων. Σήμερον ἰδιοτελεῖς τινὲς καὶ κακότροποι συμπολίται μας ζητοῦν νὰ μᾶς καταπατήσουν τὴν πεπαιωμένην καὶ ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων συστημένην εἰς τὴν Πατρίδα μας ἰδιοκτησίαν τῶν βολῶν αὐτῶν, αἱ ὁποῖα (κατὰ τὰ ἐπισυνημμένα σωζόμενα ἔγγραφα μας) ἀπὸ τῆς τῶν Ἐνετῶν ἐξουσίας, μὲ τὸ αὐτὸ ὄνομα ἐπωλοῦντο καὶ ἠγοράζοντο ὀλοσχερῶς, ἐσυναλλάττοντο μ' ἄλλα ὑποστατικὰ καὶ ἐπροικίζοντο ἀπὸ τοὺς γονεῖς εἰς τὰ τέκνα των, καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐκατήντησαν καὶ ἕως εἰς τὰς σημερινὰς ἡμέρας μας, οὐδ' ὄλωσ διαφέρουσαι ἀπὸ τὰ ὁσπίτιά μας, ἀμπελώνας, περιβόλια καὶ λοιπά.

Αὐτὴν τὴν ἰδιοκτησίαν μας καὶ οἱ ἀντικυβερνητικοὶ Καρῆστοι πρὸ δύο χρόνων ἐζήτησαν νὰ τὴν καταπατήσουν, ἀλλ' ἡ Σεβ. Κυβέρνησις πληροφορηθεῖσα ἀποχωρῶντως διὰ Κοινῆς μας ἐνοφραγίστου Ἀναφορᾶς περὶ τῆς Νομιμότητος αὐτῆς, μᾶς διέταξε μὲ τὴν ὑπ' ἀριθ. 722 Διαταγὴν τῆς Σεβ. Γραμματείας τῆς Ἐπικρατείας νὰ λάβωμεν μόνον τὸ ἡμισυ τῆς πληρωμῆς ἀπὸ τοὺς πρόσφυγας Καρῆστίους λόγῳ φιλανθρωπίας, εἰς τὴν ὁποίαν Διαταγὴν δεῖξαντες ὅλην τὴν ἀπαιτουμένην πειθαρχίαν, ἐξηκολουθήσαμεν κατὰ γράμμα τὸ μέτρον αὐτὸ τῆς Σεβ. Κυβερνήσεως, καὶ οὕτως ἐπεκράτησεν ἄκρα ἡσυχία καὶ εὐταξία εἰς τὴν Πατρίδα μας.

Ἦδη δὲ θεωροῦμεν τινὰς Συμπολίτας μας, οἱ ὁποῖοι ἀφοῦ ἦτον οἱ πρῶτοι ὑπερασπισταὶ τῆς ἰδιοκτησίας αὐτῆς, ὅτε κατετρέχετο ἀπὸ τοὺς Καρυ-

στίους, τώρα ἐπειδὴ ἀπὸ τὴν περίστασιν ἀπέκτησαν μερικὰ γιδοπρόβατα, ἐφαντάσθησαν νὰ σφετερισθῶσι τὴν ἰδιοκτησίαν μας (ὄντες ὑστερημένοι τοιοῦτου εἶδους ἰδιοκτησίας, τὰς ὁποίας ἀγκαλὰ καὶ εἶχον οἱ προπάτορές των, τὰς εἶχον πωλήσει εἰς τοὺς ἰδικούς μας, καθὼς καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς ἰδίους), καὶ οὕτω νὰ μεταχειρισθοῦν ἀπολύτως τὴν Νομὴν τῶν προβάτων τους, χωρὶς κἀμμίαν πληρωμὴν, καὶ ἐμψυχωμένοι εἰς τοῦτο ἀπὸ κἀποιοι τεχοδιώκτην καὶ ἐξ ἐπαγγέλματος Δημεγέστην καὶ ταραχοποιὸν τὸν Βρανᾶν Ἀλεξάνδρου ἐπιμένουν εἰς τὴν κατάργησιν αὐτῆς τῆς ἱεραῆς μας ἰδιοκτησίας, καὶ ἐμβαίνει τώρα τρίτος χρόνος, ὅπου βόσκουν αὐτὰς τὰς βολὰς, χωρὶς νὰ μᾶς πληρῶνουν τὸ δικαίωμα τῆς ἐνοικιάσεως. Διὸ ἡμεῖς καταφεύγοντες εἰς τὴν Ὑ.Ε., τὸν ὑπερασπιστὴν τῶν Νόμων, παρακαλοῦμεν θερμῶς νὰ περιστείλῃ διὰ τῶν ἀνηκόντων μέσων τοὺς ἀρχηγούς αὐτῆς τῆς ἀνοσίου φατρίας διὰ τὴν κατάργησιν τῶν βολῶν, διὰ νὰ εἰσαχθῇ πάλιν ἡ ὁμόνοια καὶ ἡσυχία εἰς τὴν Πατρίδα μας, καὶ ἡμεῖς νὰ μὴν ὑστεροῦμεθα τοῦ δικαίου μας.

Πεισιμένον δὲ ὅτι εἰς τὴν ἀναγνώρισιν αὐτῆς μας τῆς ἰδιοκτησίας, τὴν ὁποίαν ὅλοι οἱ Νόμοι τῶν Ἑθνῶν ὑπερασπίζονται, δὲν θέλομεν ἀπαντήσει ἐκ μέρους τῆς Σεβ. Κυβερνήσεως κἀμμίαν ἀντίστασιν, μένομεν μὲ ὄλον τὸ βαθύτατον σέβας.

Ἰ Ὁ τζίας καὶ θερμίων Νικόδημος ἐπιβεβαιοῖ.

Ἐν Κία τῇ εἰκοστῇ ὀγδόῃ Μαρτίου 1831.

< Ἐπονται αἱ ὑπογραφαὶ τῶν ἀναφερομένων >

Ἄρ. 892

Ἑλληνικὴ Πολιτεία

Ἡ Δημογεροντία Κίας

Ἐπικυροῦσα τὸ γνήσιον τῶν ἐν τῇ παρουσίᾳ ὑπογραφῶν συνεπικυροῖ καὶ τὰ ἐνδιαλαμβανόμενα τεμάχια δέκα συνημμένα.

Ἐν Κία τῇ 10 Ἀπριλίῳ 1831

Οἱ Δημογέροντες

(Τ.Σ.)

« Σ. Πάγκαλος

« Δ. Μελισσινὸς

« Ἀνδρέας Σοφιανὸς

Ὁ Γραμματεὺς

Δημήτριος Δελίνης

7.

1631. Μαῖου 17.

Τὴν σήμερον ὁ Μουσταφᾶς τοῦ Ἀλήμπεη δίδει καὶ πωλεῖ τὴν Βολὴν, ὅπου ἔχει ἀπὸ τὸν Κυριαζῆν Βλάχον ἀγορασμένη, τοῦ πατρὸς Κύρ - Μελετίου, καθὼς βρῖσκεται εἰς τὸν Πάουρα, μὲ ὅλα τῆς τὰ δικαιώματα διὰ ἄσπρα τετρακόσια πενήντα, ἧτοι ἄρ. 450, καὶ ἔδωσά του διὰ τὰ ἄνωθεν ἄσπρα μία μονογὰ διὰ ἄσπρα ἑκατόν, τὰ ἐπίλοιπα τοῦ τὰ ἔδωσα ἄσπρα μετρογὰ καὶ εἶναι ἡ βολὴ καλὰ πληρωμένη καὶ εὐχαριστημένη καὶ ἀποπληροῦται ὁ ἄνω-

θεν Μουσταφᾶς, καὶ μένει ὁ ἴδιος παπᾶς Κύρ Μελέτιος κύριος οἰκοκύριος διὰ ὅ,τι ἤθελε τύχει εἰς κάθε καιρόν· καὶ εἶναι ἡ ἀγορὰ εἰς τὴν Ἀγίαν Μαρίνα· καὶ διὰ τὸ ἀληθὲς ἐγένετο τὸ παρὸν εἰς ἀσφάλειαν καὶ γράφουν οἱ παρακαλετοὶ μάρτυρες.

Νικόλαος Κότζος μαρτυρῶ

Σκενοφύλαξ μαρτυρῶ

Δημήτριος Καλαβαρῆς μαρτυρῶ

Νικόλαος Δελίνης μαρτυρῶ

<Ἐπιταὶ ἐπικύρωσις τῆς γνησιότητος τοῦ ἀντιγράφου ὑπὸ τῆς Δημογεροντίας>

8.

Noi Andrea Corner per la Severenissima Republica di Venetia — —
Capitano Generale.

Fin sotto li: 29: Luglio: 1643. possede Giacomo Bartolomeo da Zia un pascolo venduto di Lecha Clydea con suo figlio Dima, di loro ragione, come si vede per scrittura del giorno medesimo, al qual possesso si trova al presente dello Bartolomeo come libero ed assoluto padrone.

Si rapresenta però che da loro non venghi perturbato indebitamente con <ἐλλείπει> vi è indirette e dillegittime, onde ricerca dall'autorità nostra il compenso dovuto. Comunichimo per tanto <ἐλλείπει> a tutti e cadauno che sotto pena di Duchati 200 ed altre pene afflittive non debanò molestatto nel giusto e legittimo possesso di detto pascolo, ma pretendendo ragione ebbi a comparire ove s'aspetta per termina dalla Paris le: 5 Margo: 1643 sn.

(L.S.). Andrea Corner Capitano Generale

Marco Paulini

<Ἐπιταὶ ἐπικύρωσις τῆς γνησιότητος τοῦ ἀντιγράφου ὑπὸ τῆς Δημογεροντίας>

9.

1664 Ἐν μηνὶ Αὐγούστου 19.

Τὴν σήμερον ἦλθε παρὼν εἰς ἐμένα Κάρολος Μάξης μὲ τοὺς κάτωθεν ὑπογραφέντας ὁ Ἰωάννης Φενγάδης θεληματικῶς καὶ μὲ καλὴν του προαίρεσιν ἀφιερώνει εἰς τὸ Μοναστήρι τῆς Ἀγίας Μαρίας εὐρισκομένης ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ τὴν βολήν, εἶναι λέγω γονικό του, εἰς τὸν τόπον ὀνομαζόμενον Καλαμίτζι, ἡ ὁποία Βολὴ πηγαίνει ἀπὸ τὰ κλείσματα καὶ ἐβγαίνει νοτινά, καὶ πηγαίνει εἰς τὴν Ἄμμον καὶ ἔρχεται βορεινά τοῦ Καλογέρον τὸ νερό· διὰ τοῦτο θέλω ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς νὰ ἀγροικιέται τοῦ ἄνωθεν Μο-

ναστηρίου καὶ νὰ μὴν ἐμπορῇ νὰ ἐνοχλήσῃ τὸ Μοναστήριον εἰς τὴν ἄνωθεν ἀφιέρωσιν μῆτε ἀπὸ τὰ παιδιὰ του μῆτε ἀπὸ τοὺς ἰδικούς του. Καὶ διὰ τὸ ἀληθὲς ἔγινεν ἔμπροσθε τῶν κάτωθεν παρακαλετῶν μαρτύρων.

Μόσχος Πάγκαλος

Τζάκες Πάγκαλος

Κάρολος Δελίνης

Καντζιλλιέρης τῆς Κοινότης ἔγραψα καὶ μαρτυρῶ

<Ἐπεται ἐπικύρωσις τῆς γνησιότητος τοῦ ἀντιγράφου ὑπὸ τῆς Δημογεροντίας>

10.

1686. Ἐν Μηνὶ Ὀκτωβρίου 28. εἰς τὴν Τζίαν.

Τὴν σήμερον μὲ τὸ παρὸν Γράμμα καὶ ἀπόγραμμα ὁμολογῶ ἐγὼ Γιακουμίνα τοῦ Λουρῆ γυναῖκα τοῦ ποτὲ Δήμου Μαρτίνου μαζί μὲ τὴν θυγατέρα τοῦ ἰδίου Δήμου Μαρτίνου Κατερίνα, πὼς μὲ ἰδίαν μας βουλὴν καὶ θέλησιν δίνομεν καὶ ἐλεύθερα πουλοῦμεν τοῦ Κυρ Σταμάτη Κοζαδίνου τὴν βολὴν τοῦ Καλάμου διὰ ρεάλια τέσσαρα ἡμῖσιν, Ν. ρεάλια 4 : 20 ;, τὰ ὅποια ρεάλια γροικοῦνται τὰ δυὸ ἡμῖσιν διὰ ἓνα βοῦνίδι ἀργατικό, καὶ τὰ δυὸ διὰ τὸ χρέος, ὅπου ἔχρωσται ὁ ποτὲ Δήμας τοῦ Κυρ Σταμάτη Κοζαδίνου· καὶ εἶναι ἀπὸ τὴν σήμερον ἐδικήν του καὶ εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἄνωθεν Κυρ Σταμάτη, πρὸς κρίσιν, χάρισιν καὶ ὅ,τι ἄλλο ἤθελεν τοῦ φανῆ. Καὶ διὰ τὸ ἀληθὲς ἔγινε τὸ παρὸν εἰς ἀσφάλειαν διὰ πᾶσαν καιρὸν χρειάζομενον καὶ θέλουν ὑπογραφῆθῃ καὶ παρακαλεστοὶ μάρτυρες.

Ἐχωρίζομεν, ὅποταν ἤθελεν βρεθῆ τινας ἀπὸ τὰ παιδιὰ τοῦ ποτὲ Δήμου Μαρτίνου νὰ τὸ ἐδίασεισιν τὸν ἄνωθεν κυρ Σταμάτη, νὰ εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν του νὰ ἐμβαίη καὶ νὰ παίρῃ ἓνα μούλκι τὸ καλλιώτερον τῆς ἄνωθεν Γιακουμίνας διὰ τὰ ἄνωθεν ρεάλια τέσσαρα ἡμῖσιν. Καὶ διὰ τὸ ἀληθὲς ἔγινε τὸ παρὸν διὰ σιγουριὰ τοῦ Κυρ Σταμάτη Κοζαδίνου.

Φραγκῆσκος Συναδινὸς καὶ ἐπίτροπος μαρτυρῶ τὰ ἄνωθεν

Μοσχωνᾶς Χωματιανὸς μαρτυρῶ τὰ ἄνωθεν.

Ἐγὼ Ἐρχοῖκος Ροζὲ Κόνσολος βενετὸς παρακαλετὸς ἔγραψα καὶ μαρτυρῶ

<Ἐπεται ἐπικύρωσις τῆς γνησιότητος τοῦ ἀντιγράφου ὑπὸ τῆς Δημογεροντίας>

11.

1734 Ἰουλίου 10.

Τὴν σήμερον διὰ τοῦ παρόντος καὶ ὁμολογικοῦ Γράμματος ὁμολόγησεν καὶ ὁμολογᾷ ἡ Ἄννα Πέτρου Τρανοῦ, πὼς μὲ ἰδίαν της βουλὴν καὶ θέλησιν δίδει καὶ ἐλεύθερα πουλεῖ καὶ παρατίζει τὴν Βολὴν εἰς τοῦ Μαύρου, ὅπου ἔχει ἀπὸ τὸν κύριον της, σύμπλιον παπᾶ Νικολάκη Βαρούχα, τοῦ σιῶρ Τζάκε

Παγκάλου, διὰ γρόσια δώδεκα Ν. 12¹ καὶ ἔλαβεν τὰ ἄσπρα τῆς αὐτῆς ὥρας ἢ ἄνωθεν Ἄννα καὶ ἀποξενώνεται ἀπὸ τὴν σήμερον καὶ μένει κύριος οἰκοκύριος ὁ ἄνωθεν σιὸρ Τζάκες αὐτὸς καὶ οἱ κληρονόμοι του. Καὶ διὰ βέβαιον τῆς ἀληθείας ἔγινε τὸ παρὸν εἰς ἀσφάλειαν, ὑπογράφοντές το καὶ ἀξιόπιστοι μάρτυρες—

Ἄννα Πέτρου Τρανοῦ στέργω

Νικόλαος Ρώτας μαρτυρῶ τὰ ἄνωθεν

Κωσταντῆς Σαράκης μαρτυρῶ τὰ ἄνωθεν

Μόσχος Πάγκalos Καντζιλλιέρης βεβαιοῖ

<Ἐπεται ἐπικύρωσις τῆς γνησιότητος τοῦ ἀντιγράφου ὑπὸ τῆς Δημογεροντίας>

12.

1742 μηνὸς Μαρτίου 17 : Θεσμίων.

Τὴν σήμερον τοῦ παρόντος ἔλαβα ἐγὼ ὁ Λογοθέτης μαζί καὶ ἡ Μιρίτα ἢ γυναῖκα μου ἀπὸ τὸν σιὸρ Τζάκε Πάγκαλον ρεάλια τὸν ἀριθμὸν σαράντα, Ν. 40., διὰ τὰ ὅποια τοῦ δίδομεν καὶ οἱ δύο μας καὶ τοῦ πουλοῦμεν τὴν βολήν, ποὺ ἔχω προυκί ἀπὸ τὸν μπάρπα μου στοὺς Κοκκίνους¹ καὶ εἰ μὲν καὶ ἤθελε θέλει ὁ μπάρπας μου νὰ τὴν πάρη, νὰ δίδῃ τὰ ἄνωθεν σαράντα γρόσια τοῦ Σιὸρ Τζάκε, εἴτε μὴ νὰ εἶναι μούλκι του καὶ τῶν κληρονόμων του, καὶ νὰ μὴν μοροῇ ἄλλος κανένας νὰ τὸν βιάσῃ εἰς τὸ ἄνωθεν προᾶγμα, ποὺ τοῦ δώσαμεν.

Λογοθέτης βαλίνας¹ ἐδώσαμε τὸ παρὸν καὶ ἐλάβαμεν τὰ ἄνωθεν μὲ θέλημα τῆς γυναῖκας μου καὶ ἔγραφα ἰδιοχείρως μου.

Οἰκονόμος Τζίας μαρτυρῶ

Χαρτοφύλαξ Τζίας μαρτυρῶ

Κωνσταντῖνος Ἱερεὺς καὶ οἰκονόμος Τζίας Χωματιανὸς στέργω

Νικόλαος Λεπάσσης μάρτυς.

<Ἐπεται ἐπικύρωσις τῆς γνησιότητος τοῦ ἀντιγράφου ὑπὸ τῆς Δημογεροντίας>

13.

1742 Ἰουλίου 28.

Τὴν σήμερον διὰ τοῦ παρόντος καὶ ὁμολογικοῦ γράμματος ὁμολογῶ ὁ υἱὸς Ἰω(άννη) Πατηριώτῃ κὺρ Μιχάλης, πὺς δίδει καὶ ἐλεύθερα πουλεῖ καὶ παρατίζει τοῦ σιὸρ Τζάκε Παγκάλου τὴν βολήν εἰς τὸ Σπαθὶ τὸν Κάμπον, εἰς τὸν Σωτῆρα, σύμπλιον Ἀναγνώστη Γοζαδίνου, τὸ χωράφι εἰς τὸ Καμπὶ εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον διὰ γρόσια πενήντα, Ν. 50.—, ὡς καθὼς τὸ ἐτίμωσεν ὁ Γεωργάκης Τζοκάκης, καὶ τὸ ὁποῖον χωράφι εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον,

¹ Ἴσως βολέντες.

καθὼς ἐμαρτύρησαν ἔμπροσθεν εἰς τὸν Ἀχμέτ Ἀγᾶ καὶ εἰς τοὺς προεστούς πὼς εἶναι πατρικὸν τοῦ αὐτοῦ Μιχαλάκη· καὶ ὁπότεν ἤθελε διασεῖσει τινὰς τὸν σιὸρ Τζάκε, νὰ εἶναι ὀμπλιγάδος ὁ σιὸρ Μιχαλάκης, νὰ τοῦ δίδῃ εὐχαριστήσιν· καὶ οὕτως ἔλαβεν τὰ πενήντα γρόσια τῆς αὐτῆς ὥρας καὶ ἀποξενῶνεται ἀπὸ τὰ αὐτὰ πράγματα, καὶ μένει κύριος οἰκοκύρης ὁ σιὸρ Τζάκες, αὐτὸς καὶ οἱ κληρονόμοι του. Ὅθεν καὶ εἰς ἀσφάλειαν ἐγινε τὸ παρὸν καγκελλαροῖσιον γράμμα εἰς ἀσφάλειαν.

Μιχαλάκης στέργω

Γεωργάκης Τζοκάκης τιμωτῆς καὶ μάργυς

«

Τζώρτζης ρεβελάκης μαργυρῶ

Μόσχος Πάγκαλος καγκιλλιέρης βεβαιοῦ

<Ἔπειτα ἐπικύρωσις τῆς γνησιότητος τοῦ ἀντιγράφου ὑπὸ τῆς Δημογεροντίας>

14.

1744 Μαρτίου 15.

Τὴν σήμερον μὲ τὸ παρὸν γράμμα φανεροῦν τὰ δύο μέρη ὃ τε Σιὸρ Λογοθέτης Πάγκαλος καὶ Ὁ Άγιος Καστροῖσιος καὶ ἔκαμαν τὴν παρὸν ἀλλαξία στερεὰ καὶ ἀμετασάλευτον, καὶ ἔδωκεν ὁ Σιὸρ Λογοθέτης τοῦ Καστροῖσιου τὴν βολὴν τοῦ Καραβιώτη τοῦ νιοῦ εἰς τὸ Σπαθὶ καὶ γρόσια δέκα· ἔδωκε καὶ ὁ Καστροῖσιος τοῦ Σιὸρ Λογοθέτη τὴν βολὴν τὸ μερικόν του εἰς τοῦ Μαύρου, σύμπλιον τοῦ αὐτοῦ Σιὸρ Λογοθέτου· καὶ οὕτως ἔμειναν εὐχαριστημένα καὶ τὰ δύο μέρη, καὶ δὲν προτεντέρει πλέον εἰς ὑπὲρ τοῦ ἑτέρου τίποτε. Καὶ διὰ βέβαιον τῆς ἀληθείας ἐγινε τὸ παρὸν Γράμμα εἰς ἀσφάλειαν.

Καστροῖσιος στέργω τὰ ἄνωθεν

Λογοθέτης Πάγκαλος στέργω

Οἰκονόμος Τζίας μαργυρῶ

Μανωλάκης Χωματιανὸς στέργω.

Μόσχος Πάγκαλος Καντζιλλιέρης βεβαιοῦ

<Ἔπειτα ἐπικύρωσις τῆς γνησιότητος τοῦ ἀντιγράφου ὑπὸ τῆς Δημογεροντίας>

15.

1754. Δεκεμβρίου 25.

Τὴν σήμερον ἔκαμαν τὴν παρὸν ἀλλαξία στερεὰ καὶ ἀμετασάλευτον ὁ Νικολὸς Ἰω(άννη) Μαζαράκη μὲ τὸν Σιὸρ Λογοθέτη Τζάκε Πάγκαλον, καὶ ἔδωκεν ὁ Νικολὸς τοῦ σιὸρ Λογοθέτη τὴν βολὴν εἰς τὸ Καμπί· ἔδωκε καὶ ὁ σιὸρ Λογοθέτης τοῦ Νικολοῦ τὸ κλεῖσμα εἰς τοῦ Γαῖλου τοῦ Τζωρτζῆ, ὡς εὐρίσκειται μὲ τὰ δένδρα του· καὶ οὕτω ἔμειναν εὐχαριστημένα καὶ τὰ δύο μέρη, μὴ προτεντέροντας εἰς ὑπὲρ τοῦ ἑτέρου τίποτε· καὶ εἰ μὲν ἤθελεν ἐνοχλήσει

τινάς τὸν σιὸρ Λογοθέτην εἰς τὴν βολήν, γὰ δίδη ὁ Νικολὸς σοσιφραζιὸν τοῦ σιὸρ Λογοθέτου. Ὅθεν καὶ διὰ βέβαιον τῆς ἀληθείας υπογράφουν καὶ ἀξιόπιστοι μάρτυρες.

Νικολὸς Ἰω(άννη) Μαζαράκης στέργω

Οἰκονόμος μάρτυς

Σκενοφύλαξ μάρτυς

Μόσχος Πάγκαλος Καντζιλλιέρης βεβαιοῖ

<Ἐπειτα ἐπικύρωσις τῆς γνησιότητος τοῦ ἀντιγράφου ὑπὸ τῆς Δημογεροντίας>

16.

Τῇ 18 Νοεμβρίου 1822 ἐν τῇ Ν. Τζία.

Διὰ τοῦ παρόντος δηλοποιεῖται ὅτι ἡ Κυρὰ Ἄννα θυγάτηρ τοῦ ποτὲ Νικολέττου Κουμπαροῦτζου πωλεῖ σήμερον οἰκειὰ βουλῆ καὶ θελήσει τὰς δυὸ βολάς, τὰς ὁποίας ἔχει γεροντομοίρι ἀπὸ τὸν πατέρα της εἰς τὸν κύριον Ποθητὸν Λογοθέτου Πάγκαλον, διὰ γρόσια ἑπτακόσια πενήντα, ἦτοι 750, τῶν ὁποίων βολῶν, ἡ μὲν μία κεῖται εἰς τὸν Ἅγιον Συμεών, κεφαλαίων ὀκτώ, ἡ δὲ ἄλλη, τῆς ὁποίας εἶναι σύμπλιος ὁ Κύριος Ἰωάννης Ρεβελάκης, κεῖται εἰς τὴν τοποθεσίαν λεγομένην Καμίσι, κεφαλαίων δέκα πέντε. Ἐπειδὴ, λοιπόν, ἡ Κυρὰ Ἄννα ἔλαβεν ἔμπροσθέν μας τὴν διαληφθεῖσαν ποσότητα σόφας καὶ ἀνελλιπῆ, ἀποξενοῦται ἀπὸ τῆς σήμερον τῶν εἰρημένων βολῶν καὶ μένει αὐτῶν εἰς τὸ ἕξῃς κύριος ἀπαιτητῆς καὶ οἱ κληρονόμοι του ὁ Κύριος Ποθητὸς Πάγκαλος. Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν τῆς ἀληθείας ἐγένετο τὸ παρὸν ἐν τῷ Καγκέλλῳ τῆς Ἀντεπαρχίας, βεβαιωμένον παρὰ ἀξιοπίστων μαρτύρων, καὶ ἐδόθη εἰς χεῖρας τῆς εὐγενείας του πρὸς ἀσφάλειαν.

Ἄννα θυγάτηρ τοῦ ποτὲ Ν. Κουμπ :

Ὁ τῆς Ἀντεπαρχίας ταύτης

διὰ χειρὸς τοῦ Γε. Γραμμ. βεβαιοῖ :—

Γενικὸς Γραμματεὺς

Δημήτριος Κουβαράς μάρτυς

Μιχαὴλ Πάγκαλος

Ἀντώνιος Ἀμπελικόπουλος μάρτυς

<Ἐπειτα ἐπικύρωσις τῆς γνησιότητος τοῦ ἀντιγράφου ὑπὸ τῆς Δημογεροντίας>

17.

Ἐξοχώτατε !

Ἴδου κατὰ τὴν προφορικὴν διαταγὴν Σας ὑποβάλλω τὰς παρατηρήσεις μου περὶ τῆς ἐπὶ τῶν βολῶν τῆς Κέας φιλονεικίας μεταξὺ τῶν ἐγκατοίκων, ἐκ τῶν ὁποίων 73 οἰκογένειαι εἶναι ἐνάγοντες, κατὰ 677—οἰκογενειῶν ἐναγομένων.

Ἡ περὶ βοσκῆς δουλεία εἶναι μία τῶν κτηματικῶν ἀγροικικῶν καὶ

συνίσταται εἰς τὸ ὁποῖον ἀποκτᾶ τις δικαίωμα νὰ βόσκη τὰ ζῶα του εἰς ἄλλον κτήματα, ἀφοῦ ὁ ἰδιοκτῆτης συνάξῃ τὰ προϊόντα.

Ἡ περὶ βοσκῆς δουλεία εἶναι

ἢ κυρία (proprria)

ἢ καταχρηστικὴ (improprria)

Κυρία δουλεία εἶναι, ὅταν μετὰ τὴν ἀπόκτησιν αὐτῆς, ὁ ἰδιοκτῆτης δὲν δύναται κατ' οὐδένα τρόπον οὔτε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐνέργειάν της, οὔτε νὰ περιφράξῃ τὴν ἰδιοκτησίαν του, ἐπὶ σκοπῶ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν βοσκήν.

Καταχρηστικὴν δουλείαν ὀνομάζω ἐκείνην, ἣτις παύει, ὅταν ὁ ἰδιοκτῆτης εἶναι ἐλεύθερος νὰ περιφράξῃ τὸ κτῆμα του καὶ νὰ ἐμποδίσῃ τὰς ἀγέλας ἢ τὰ ποιμνία τῶν ἄλλων.

«On appelle vaine pâture le droit de faire pâturer ses bestiaux dans certains saisons sur l'heritage d'autrui, pendant qu'il est vain et vague.

»L'on entend par parcours, la vaine pâture que les bestiaux de deux ou plusieurs communes exercent sur leurs territoires respectifs.

»On appelle dans une signification restrictive, vaine pâture, le »pacage des bestiaux d'une commune sur les terres de sa dépendance»¹.

Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο μᾶς δείχνει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς· ὅτι δηλαδὴ θεμελιούται εἰς τὴν παραδεχθεῖσαν συμφωνίαν παρὰ τοῦ κυρίου τοῦ κτήματος,

1ον ἢ εἰς τὴν ἀμοιβαίότητα,

2ον ἢ εἰς τὴν εἰδικὴν ὠφέλειαν, τὴν ὁποῖαν λαμβάνει τὸ κτῆμα του, ὅταν ἐκεῖνος δὲν ἔχει ἴδιὰ του ζῶα.

Ἀπὸ τὴν ἀρχὴν της, λοιπόν, αὐτὴν πηγάζει ὅτι ἡ τοιαύτη δουλεία διαρκεῖ ὅσον θέλει ὁ κύριος τοῦ κτήματος· εἰς τρόπον ὥστε, ἐὰν ἐκεῖνος θέλῃ νὰ ὠφελῇ τὸν ἴδιον ἀπὸ τὴν βοσκὴν, δύναται νὰ ἐμποδίσῃ τὸν ξένον νὰ εἰσάγῃ τὰ κτήνη του².

Τὴν δουλείαν αὐτὴν ὀνομάζω καταχρηστικὴν, ὡς πρόσκαιρον. Οἱ Γάλλοι τὴν ὀνομάζουσι *Parcours* ἢ *vaine pâture*, ὅταν ὁ ἰδιοκτῆτης εἶναι ἐλεύθερος νὰ περιφράξῃ τὸ κτῆμα του, ἢ δουλεία εἶναι πρόσκαιρος· ἀληθῆς δὲ δουλεία εἶναι ἡ διηνεκῆς.

Ἡ δουλεία αὕτη δύναται νὰ γενῆ διηνεκῆς δυνάμει τίτλου τινός, καὶ τότε δὲν δύναται πλέον νὰ γενῆ περίφραγμα.

Ἄλλ' ἐὰν μὲ τὸ περίφραγμα παύῃ ἡ δουλεία, αὕτη εἶναι πρόσκαιρος.

Ἴδου τί λέγει ὁ Σαλβιάτης· «au surplus la loi ne parle que du droit de parcours, ou du droit simple de vaine pâture, non du droit de pâturage qui est une vraie servitude, et peut empêcher le propriétaire

¹ Vaudoré—Droit rural Français—Tom. 1, chap. III, pag. 130.

² «...» (Merlin, Questions de Droit. Tome 6, page 621 - 622).

sur qui elle est établie de clore son héritage; c'est une distinction qu'a faite cette cour dans le prononcé, d'un jugement rendu le 27 brumaire an 12 (1803)¹.

Πῶς παρουσιάζεται αὐτὴ ἡ πρόσκαιρος δουλεία; ἄς ἀκούσωμεν τὸν Μερλίνον. «.....»².

Δύναται τὸ διάστημα τοῦ χρόνου ν' ἀλλάξη τὴν καταχρηστικὴν εἰς κυρίαν δουλείαν; Κανὲν διάστημα χρόνου δὲν δύναται νὰ ἐπιφέρῃ παραγραφὴν. Ἴδου τί λέγει ὁ Νέος Δυνότος. «.....»³.

Εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος περίπτωσιν οἱ ἀπαιτοῦντες προβάλλουσι δικαίωμα διηνεκοῦς δουλείας; ὄχι. Οὗτοι λέγουσιν ὅτι ἔχουν δικαίωμα τῆς εἰς ἄλλων κτήματα βοσκῆς, ἀφοῦ ὁ ἰδιοκτῆτης συνάξη τὰ προϊόντα, καὶ ὅτι διαρκεῖ, ἐνόσω τὰ κτήματα δὲν εἶναι πεφραγμένα.

Λοιπὸν δὲν προβάλλουσι διηνεκῆ δουλείαν, ὅτι δηλαδὴ πάντοτε δὲν δύνανται οἱ ἰδιοκτῆται νὰ περιφράξωσι τὰ κτήματά των, διὰ νὰ ἐμποδίσωσι τὸ ἀποκτηθὲν δικαίωμα τῆς βοσκῆς.

Οἱ ἀπαιτοῦντες δὲν ζητοῦσι κυρίαν δουλείαν, ἀλλὰ καταχρηστικὴν ὅθεν δὲν πρόκειται περὶ παραγραφῆς, ἀλλὰ μόνον ἐὰν ἡ καταχρηστικὴ αὕτη δουλεία ὑποχρεοῖ, ἐξ ἰδίας φύσεως, τὸν ἰδιοκτῆτην νὰ μὴ δύναται νὰ μεταχειρισθῆ τὴν βοσκὴν, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας νὰ ὑποχρεωθῆ ν' ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὸ κτῆμα του, διὰ νὰ ἀφήσῃ ἄλλους νὰ εἰσάγουν τὰ κτήνη των, ἢ νὰ ἐνοικιάζον τὴν βοσκὴν πρὸς ὄφελός των.

Εἶναι ὅμως παραδοξότατη, τόσον ἡ αἰτήσις τῶν ἀπαιτητῶν, οἵτινες ὁμολογοῦντες δουλείαν ἐκ φύσεως καταχρηστικὴν, θέλουσι ἔτι πλέον τοῦ ὅσον δὲν παραχωρεῖται οὐδὲ εἰς τὴν κυρίαν δουλείαν.

Θέλουν ὄχι μόνον νὰ δύνωνται νὰ στέλλωσι ζῶα εἰς βοσκὴν ἐπὶ ἄλλοτριου κτήματος, ἀλλὰ θέλουσι ἀκόμη ἐξηρημένα τὰ ζῶα ἀπὸ τὰ ἴδια των κτήματα.

Ἡ ἀληθὴς δουλεία τῆς βοσκῆς εἰς ἄλλου κτῆμα, ἦτον εἰς τὴν Τουρκίαν ἀποκλειστικὴ. Ἴδου τί λέγει ὁ Κώδης Μολδαβίας (πρώην Τουρκικῆς Ἐπαρχίας) ἄρθρον 651: «ὁ ἔχων τὸ δίκαιον τῆς βοσκῆς δὲν ἔχει ἄδειαν νὰ κοινοίζη καὶ χορτάρι εἰς τὸν ἴδιον τόπον τῆς βοσκῆς, οὔτε δύναται ν' ἀποκλείῃ κανονικῶς τὸν δεσπότην τοῦ ὑποστατικοῦ ἀπὸ τοῦ δικαίου τῆς συμβοσκῆς ἢ νὰ φθειρῇ τὴν ὑπόστασιν τῆς βοσκῆς. Ἐν φοβῆται τὴν ζημίαν, πρέπει νὰ βάλλῃ φύλακα εἰς τὰ ζῶα του».

Ἀνήκει εἰς τοὺς ἀγροικικοὺς νόμους νὰ προσδιορίσωσι τοὺς κανόνας τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ζῶων κατὰ τὴν ἔκτασιν τῶν γαιῶν.

¹ Salviat—Traité de l'usufruit. Tom. 2, pag. 177.

² Merlin. Répertoire ecc. Tom. 14, pag. 429, article Vaine pâture.

³ Traité des prescriptions, page 129-132.

Ποῖοι εἶναι οἱ κανόνες περὶ βοσκῆς ἀληθοῦς δουλείας ὡς πρὸς τὸν καιρὸν, ὡς πρὸς τὸ εἶδος τῶν ζώων καὶ ὡς πρὸς τὰ ὄρια, ποία ἢ διοικητική Ἀστυνομία πρὶν ἢ μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῶν ζώων, ποία τέλος πάντων ἢ δικαστική Ἀστυνομία, ταῦτα πάντα ἀνήκουσιν εἰς τοὺς ἀγροικικοὺς νόμους, καὶ περιττὸν εἶναι ἐνιαῦθα νὰ κάμω τούτων μνείαν.

Ὁ τὸν ὁποῖον παρουσιάζουν περὶ ἀποκτήσεως τίτλον ἔγινε μεταξὺ αὐτῶν, χωρὶς ποσῶς νὰ λάβῃ μετοχὴν ὁ κύριος τῶν κτημάτων.

Λέγουν ὅτι ἡ Κυβέρνησις διὰ τῆς ὑπ' ἀρ. 722 διαταγῆς τῆς Γεν. Γραμμ. τῆς Ἐπικρατείας τῆς 5 Μαΐου 1828 τὸν ἀνεγνώρισεν ἄλλ' ἡ Κυβέρνησις δὲν ἐγνώρισε καλῶς τὸ πρᾶγμα. Ἐπρόκειτο νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς πρόσφυγας ξένους, οἱ ὅποιοι ἐτόλμων νὰ φυλάττουν τὰ ἰδικὰ των διὰ βοσκὴν ὅπωςδήποτε καὶ ἂν εἶναι, δὲν ἔκαμε τὸν κριτὴν οὐδὲ ἡ πρᾶξις εἶναι ἀπόφαισις ἐναντίον ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους ποτὲ δὲν ἠκροάσθη, οὔτε δύναται ποτὲ νὰ τοὺς βλάψῃ τοιαύτη ἤτι καὶ εἶναι ἡ ἀληθὴς ἐρμηνεία τοῦ Διατάγματος τῆς Κυβερνήσεως.

Δὲν εἶναι ἴσως ἀνωφελὲς νὰ εἶπω τώρα ὀλίγα τιὰ περὶ τοῦ ποία εἶναι ἡ ἀρμόδιος ἐξουσία, ἣτις μέλλει νὰ δικάσῃ τὰ τοιαῦτα.

Μολονοῦ δὲν πρόκειται περὶ κτημάτων τῆς Κοινότητος, ἀλλὰ περὶ ἰδιωτικῶν, μολονοῦ γίνεται λόγος περὶ ζητήματος, τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς νήσου Κέας, ἦτοι 84 οἰκογενείας ἐναγόντων κατὰ 666 οἰκογενειῶν ἐναγομένων, μολονοῦ πρόκειται περὶ ἀγροικικοῦ ζητήματος, ἐγὼ νομίζω ὅτι ἡ δικαστικὴ ἐξουσία πρέπει νὰ κρίνῃ: ἡ Κυβέρνησις μετὰ τὴν ἀπόφαισιν θέλει ἐκδώσει νόμον ἀκυρωτικὸν τῆς ἐναντίας ἀρχῆς, ἂν παρ' ἐλπίδα ἢ ἀπόφαισις ἤθελε τὴν καθιερώσει.

Διὰ νὰ παύσῃ δὲ πᾶσα ἀμφιβολία, ἂν ἡ δουλεία εἶναι πρόσκαιρος ἢ διηνεκής, καὶ νὰ προλάβῃ ἡ Κυβέρνησις τὰς ἐνδεχομένας δολιότητας, νομίζω ἀναγκαῖον νὰ προσκληθῇ ὁ ἐκεῖ Διοικητὴς νὰ λάβῃ ἐγγράφους ἐξομολογήσεις ἀπὸ τοὺς ἀπαιτητὰς αὐτούς, διὰ νὰ βεβαιώσῃ οὕτω ὅσα εἰς τὴν ὑπ' ἀρ. 135 ἀναφορὰν του λέγει, ὅτι δηλαδή: «ὑπόκεινται εἰς τοιοῦτον ἔθος τὰ χωράφια, καθόσον εἶναι ἀπερίφρακτα, ὡς δὲ περιτοχισθῶσι, λύεται καὶ παύει τὸ δικαίωμα τῆς χορτονομῆς, καὶ ὁ ἔχων τὴν βολὴν δὲν δύναται πλέον νὰ ζητῇ διὰ τὸ περιφραγμένον ἐκεῖνο χωράφιον τίποτε, ἀλλ' ὁ ἰδιοκτήτης νέμεται συνάμα καὶ τὸ χόρτον».

Καὶ ταῦτα, διότι τοῦτο εἶναι οὐσιῶδες καὶ διακριτικὸν χαρακτηριστικὸν τῆς προσκαίρου δουλείας (*vaine pâture*).

Ταῦτα ὑποβάλλω εἰς τὴν Υ.Ε. διὰ ν' ἀποφασίσῃ ὅ,τι ἐγκρίνει.

18.

Ἐν Ναυπλίῳ τὴν 23 Μαΐου 1831

Ὁ Κυβερνήτης

Πρὸς τὸν Τοποτηρητὴν Κέας

Ἀπὸ τὰς ὑπ' ἀριθ. 135 καὶ 137 ἀναφορὰς σας ἐπληροφορήθη ἡ Κυβερνήσις τὰ περὶ τῶν βολῶν τῆς Νήσου ταύτης, εἶδεν ἐν ταύτῳ καὶ τὴν περὶ τοῦ πρακτέου γνώμην σας.

Πρὶν ὁμῶς δώσειν θετικὴν περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἀπάντησιν, σὰς παρατηρεῖ ὅτι ἡ περιοριστικὴ ἐκείνη τῆς πρώτης τῶν δυὸ τούτων ἀναφορῶν σας, ὅπου λέγετε «ὑπόκειται εἰς τὸ τοιοῦτον παράδοξον ἔθος τὰ χωράφια, καθόσον εἶναι ἀπεριφρακτα, ὡς δὲ περιτειχισθῶσι, λύεται καὶ παύει τὸ δικαίωμα τῆς χορονομῆς, καὶ ὁ ἔχων τὴν βολὴν δὲν δύναται πλέον νὰ ζητῇ διὰ τὸ περιφραγμένον ἐκεῖνο χωράφιον τίποτε, ἀλλ' ὁ ἰδιοκτῆτης νέμεται συνάμα καὶ τὸ χόρτον του»· εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑποστηριχθῇ ἀπὸ τοὺς ἀπαιτοῦντας τὴν διατήρησιν τοῦ ἔθους τῶν βολῶν. Διὰ τοῦτο θέλετε λάβει ἐγγράφως τὰς ἐξομολογήσεις τούτων πρὸς βεβαίωσιν τῆς διαληφθείσης περιοριστικῆς καὶ θέλετε τὰς διενθύνει ἐν τάχει πρὸς ἡμᾶς.

Ὅταν ταῦτα ἐνεργηθῶσι, θέλετε λάβει θετικὴν ἀπόκρισιν περὶ τοῦ ἀληθῶς σπουδαίου τούτου ἀντικειμένου.

Ὁ Κυβερνήτης

Ἰ. Α. Καποδίστριας

Ὁ Γραμμ. τῆς Ἐπικρ.

Ν. Σπηλιάδης

ΙΑΚ. Τ. ΒΙΣΒΙΖΗΣ